

V á r a d

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2019

XVIII. ÉVFOLYAM 12. (177.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Főszerkesztő: Szűcs László
Irodalom: Tasnádi-Sáhy Péter
Művészet: Ujvárossy László
Kultúra: Tóth Hajnal
Társadalom: Fried Noémi Lujza, Laza Erika
Kritika, esszé: Simon Judit
Főmunkatársak: Boka László,
Kőrössi P. József, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Szilágyi Aladár,
Tavaszi Hajnal, Varga Gábor
Olvasószerkesztő: Megyesi Antónia
Tördelőszerkesztő: Benkő J. Zoltán
Darabont Éva
Szerkesztőségi titkár: Kemenes Henriette

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

SZERKESZTŐSÉG:

Nagyvárad, Patriotilor u. 2.

LEVELEZÉSI CÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Czirják Adorján: *Cím nélkül*, 2019, elektrografika, papír, 50 × 70 cm

ISSN 1583-0616

- 3**
SZŰCS LÁSZLÓ
A tegnap, ami
harminc éve volt
- 4**
BENEDEK
SZABOLCS
Róza és Rebeka
- 6**
BERETVÁS GÁBOR
A forradalom
(mozgó)képei.
A Panorámától
az Astráig
- 9**
BERKA ATTILA
jellemezően kétezer-
tizenkilenc ezer-
kilencszáz-
nyolcvankilencre
tipikusan
- 11**
BIRÓ ÁRPÁD
LEVENTE
[revolúció]
- 12**
BODÓ MÁRTA
Rossz ómen?
- 14**
BOKA LÁSZLÓ
Vonatok
decemberben
– emlékképek
- 18**
DEBRECZENY
GYÖRGY
hamarosan itt
a karácsony már
megint
- 21**
DEMÉNY PÉTER
Forradalmi szótár
- 24**
FRIED NOÉMI
LUJZA
Szekvenciák
- 26**
JAKOBOVITS
MÁRTA
Visszaemlékezés
1989 decemberére
- 28**
LAKATOS-FLEISZ
KATALIN
Szorongató
változatlan
- 30**
MAGYARI SÁRA
Vihar van
- 32**
Művészet
- 40**
MAGYARI SÁRA,
GUITMAN
BARNABÁS
Tandem –
Szabadságszeretet
- 44**
MARKÓ BALÁZS
Állandó forradalom
- 46**
MARKÓ BÉLA
Mikor leszünk
forradalmárok?
- 48**
MÁTYÁS ZSOLT
ÍMRE
December.
Vérszeplő...
- 50**
MIKOLA EMESE
Naplórészlet
- 53**
MOLNÁR JUDIT
Fekete, fehér, igen,
nem
- 56**
NAGY ORSOLYA
Emléktöredékek
a rendszerváltás
körülről
- 58**
ONAGY ZOLTÁN
Fűz és önkény
- 61**
PATAKI ZOLTÁN
Rég volt, tán igaz se
- 62**
SALL LÁSZLÓ
Barátom!
- 63**
SIMON JUDIT
Privát forradalom
- 65**
SIMONFFY
KATALIN
Naplómból
- 70**
STANIK ISTVÁN
Négy nap, amikor
nem loptak biciklit
Nagyváradon
- 74**
SZÉKEDI FERENC
A szavak
- 77**
SZILÁGYI ALADÁR
Kapóra jöttem
- 79**
SZŰCS LÁSZLÓ
A lényeg terelőútján
- 81**
TAMÁS PÁL
Elit zendülés, profi
puccs
és értelmiségi
tömegek '89 román
karácsonyán
- 84**
TASNÁDI-SÁHY
PÉTER
Szavak az ótvarban
- 86**
TOMPA GÁBOR
Stációk
- 87**
TÓTH ÁGNES
(H)azám;
Sokkoló változás
- 91**
VIDA GÁBOR
Kacsák
- 93**
ZSIGMOND
ANDREA
Láthatatlan
felnőttek között

A CÍMLAPON: Ujvárossy László: *Kigyófészek II.*,
2018, vászon, 150 × 150 cm

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Bán Hunor: *Emléktárgy 1984.*,
2019, áttetsző műanyag, penészes banán,
10 × 10 × 25 cm

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

A tegnap, ami harminc éve volt

Néhány héttel ezelőtt felkérő levelet küldtünk ki lapunk jó néhány barátjának, törzsszerzői körének, arra kérve őket – meglehetősen szoros határidőt szabva –, hogy a romániai forradalom 30. évfordulóján a maguk választotta műfajban fogalmazzák meg: (1) „ha már jócskán betöltötted a 30. életéved ahhoz, hogy élő emlékeid legyenek az akkor történetekről, írd meg lapunk számára, mit csináltál 1989. december 22-én, hogyan élted meg azt a napot, azokat a napokat, szerinted mi zajlott akkoriban az országban, s hogyan emlegeted, milyen néven nevezed manapság – forradalom, népfelkelés, államcsíny, gengszterváltás vagy más – az akkor történeteket, valamint azt, hogy mit jelentett ez a három évtized szűkebb, tágabb környezetben, szakterületeden, munkahelyeden stb., honnan hová jutottunk, melyek voltak elszalasztott lehetőségeink.” (2) „Ha 30 év körüli vagy, netalán fiatalabb, személyes emlékeid felidézése helyett arra kérünk, írd meg a lapunknak, szoktatok-e beszélni a családotokban (környezetekben) erről a napról, időszakról, meséltek-e neked történeteket, illetve te hogyan értékeled mindazt, ami 1989 decemberében s az azt követő hetekben, hónapokban történt.”

Abban reménykedtünk, hogy a reflexióikat nyilván nem írott anyagban megfogalmazó képzőművészekkel és a PKE vizuális kommunikáció szakának elsőéves mesterképzőseivel együtt harminc szerzőtől érkezik be anyag lapzártánkig, ám ezt a számot, örömeinkre, a december eleji határidőre

sikerült jócskán túllépni. S ahogy a kezdeményezés híre terjedt, olyan szerzőktől is befutottak remek anyagok, akik jelentkezésével nem is számoltunk. Igen izgalmasak a napló-részletek, a különböző helyszíneket felidéző párhuzamos decemberi történetek, az eltérő nemzedéki megközelítések, az illúzióvesztés fokozatai, az akkori események megélése szinte testközelből, illetve azok értékelése a kívülállók szemével. Az átlépés a diktatúrából a valami másba, a visszaemlékezések tükrében egyszerre tűnik távolinak és idegennek, egyszerűsmind közeli és feldolgozatlan élménynek. E rendhagyó lapszámunk egymással kommunikáló, egymást kiegészítő írásai az emlékidézés, az akkori érzések, hangulatok felelevenítése mellett talán hozzásegíthetnek saját múltunk tisztább látásához, a közösen megélt pillanatok képeinek árnyalásához is. Ami nem jelenti azt, hogy a kérdőjelek, a csalódottság, az elszalasztott lehetőség érzete ne munkálna ott tovább sokunkban.

BENEDEK SZABOLCS

Róza és Rebeka

1989–2019

Van Magyarországon egy vélekedés, miszerint nincs olyan magyar család, amelyiknek ne lenne valamilyen erdélyi kötődése. Évtizedeken keresztül azt hittem, hogy a miénk kivétel. Erdéllyel gyerekkoromban leginkább a történelemkönyvek lapjain találkoztam: fogarasi vár, Mátyás szülőháza Kolozsváron, a török által földúlt gyulafehérvári sírok. Amikor a nagyszüleim visszatértek egy téesszervezésben lebonyolított társasutazásról, arról faggattam őket, hogy látták-e a Tordai-hasadékot, ahol Szent László úgy menekült meg az üldöző kunok elől, hogy a háta mögött megnyílt a föld. (Igen, látták. A Székelyföldről pedig az öcsémnek és nekem egy-egy színesre mázolt, agyagból formázott, galamb alakú sípot hoztak. Ha megfújtuk, tényleg olyan hangja volt, akár egy madárdal.) Mint ahogy nem nagyon értettem azt se, amikor 11 éves koromban egy bulgáriai nyaralásra tartva apám érzékenyülve mutatott ki a repülő ablakából az alattunk elterülő hegláncokra, mondván, az ott lent Erdély.

Valamiféle érzelmi kötődés csak akkortájt kezdett bennem kialakulni, amikor egyre több hír érkezett Ceaușescu Romániájáról. Az egyik utolsó nyáron – talán a legutolsón, talán az egygel korábban – a határ mellett voltunk esküvőn, és a család vajsárga Dacia 1310-esének rádióján (nem volt szériafelszerelés, apám szerelte be) bejött a román állami adó, sőt, ha nagyon meresztgettük a szemünket, elhihetjük, hogy az a távoli facsoport már Romániához tartozik. Engem megmagyarázhatatlan félelem kerülgett, csak húzzunk innen minél előbb.

Akkortájt érkeztek az első menekültek. A gimnáziumba is. Mindhárom lány volt, és a legkisebb létszámú osztályba, azaz hozzánk terelték őket. Ha jól emlékszem, egy Nagykarolyból érkezett, egy Szatmárnémetiből, egy Marosvásárhelyről. És nem volt bennük semmi különös. Már úgy értem, hogy ugyanolyanok voltak, mint mi. Sportcipő, farmer, póló, hátizsák. Az egyedüli furcsa az volt, amikor arról beszéltek, hogy mi történt volna velük, ha menekülés közben elkapják őket a határon. Igazából ezt is ugyanolyan természetes könnyedséggel adták elő, mintha csak arról kérdeztük volna őket, hogy megcsinálták-e a matek házit. Mi viszont hüledezünk. Azt még értettük, hogy agyba-főbe vernek, meg börtön és munkatábor a Duna deltájában. Ilyenekről akkor már lehetett hallani. De hogy letépik a körmünket, az milyen?

A nyolcvankilences decemberi eseményekre élesen emlékszem. Abban az időben folyamatosan a híradót néztem és az újságokat olvastam. Mint mindenki más. Olyan volt, mintha Európa ezen fertályán egyszer csak kinyitották volna az ablakokat, és a besüvítő friss levegő kisöpört volna mindent, ami avított volt és idejétmúlt. Fordulatnak mondták, és hirtelenjében kiderült, hogy ami fejlett volt és évtizedek óta építettük, valójában régi, és meghaladta a történelem menete. Az év végére ledőltek az addig mattolhatatlannak hitt sakkfigurák. Egyedül Romániában maradt minden változatlan. Onnét hírek is alig jöttek, menekültek annál többen. Üres polcokról, órákon át tartó sorban állásokról és éjszakai sötétségről meséltek, ám arról ők se nagyon tudtak bármit is mondani, hogy a dolgok legmélyén mi történik. Ráadásul félni kezdtünk, azt suttozták, Ceaușescu meg akarja támadni Magyarországot. Az egyik lány, nem tudom, melyik a három közül, váltig bizonygatta, hogy a Conducator már ki is adta a jelszót: „A Tiszáig meg se állunk!” A mi városunk a Tisza partján fekszik. Ezerkilencszáztizenkilencben többször is bevonultak a románok. A gimnázium a híd lábánál áll, pár lépésre a folyótól. Lehet, hogy határváros leszünk? De melyik határon belül?

Már elkezdődött a karácsonyi szünet. Bekapcsoltam délben a rádiót, hogy ebéd mellé meghallgassam a híreket. Azzal kezdték, hogy „Romániában megbukott a Ceaușescu-rendszer”. Azt hittem, rosszul hallok. Hát mégis megtörténhetett? A Magyar Televízió átvette a felkelők kezébe került román tévé adását. Ha talán pontatlanul is, de ma is le tudom írni, annyira belém vésődött, hogy Televiziunea Romania Libera. Mintha lehullott volna az a bizonyos mázsás kő. Ezek szerint ott is vége van. Karácsony volt, a színes izzók háttérében folyamatosan ment a televízió. Lyukas zászlók, mint nálunk ötvenhatban. Pulóveres értelmiségiek és egyenruhások felváltva a képernyőn. A Ceaușescu házaspár kivégzéséről tudósító rendkívüli *Népszabadság*ot ma is őrzöm. A címlapon a Conducator fennakadt tekintete, a feje alatt vér. Azt hiszem, ma már nem csinálnának ilyen címlapot. Akkor se nagyon csináltak. Rendkívüli napok voltak. És bizakodók. Több mint három hónappal voltunk a véres marosvásárhelyi események előtt.

Pár esztendeje anyám szülőfalujában a plébániában kikértem az egyházi anyakönyveket. Ezek a törekeny emlékezetnél is jobban őrzik a családi históriát. Az ükanyámat Kolozsi Rózának hívták, a szépanyámat Székely Rebekának. Arról, hogy a család ezen ága mikor keveredett át Erdélyből abba a manapság határ mentinek számító kisvárosba, ahonnét aztán sarjadj tovább, egyelőre nem találtam adatot.

A szerző író.

BERETVÁS GÁBOR

A forradalom (mozgó)képei. A Panorámától az Astráig

Debreceni lévén, Romániában, pontosabban Váradon 1986–87 körül járhattam először, egy őszi napon. Vállalati kirándulás volt, apám akkori munkahelyének, a Hajdúsági Iparműveknek a szervezésében. Nyolckilenc éves lehettem – Ceaușescu Romániáját tehát gyerekszemmel láttam. Így a kádári Magyarország megszokott, biztonságos miliójából kilépve ez lett az első élményem a romániai állapotokról. A különbség a két város között megdöbbentő volt. Nagyvárad belvárosában szegény emberek kéregettek, a nagyáruházban nem volt felkapcsolva a villany, nem igazán lehetett kapni élelmiszert, sőt, mást sem nagyon. (Debrecenben a déli gyümölcsökhöz is hozzá lehetett jutni azokban az időkben.)

A sötét képet csak árnyalta az, amilyenek a Magyar Televízió külpolitikai magazinja, a *Panoráma* bemutatta a romániai helyzetet. A nagyszüleim állandó nézői voltak a műsornak. Sokszor náluk aludtam, és ilyenkor ezekre az adásokra én is fennmaradhattam. Emlékszem, a falurombolás képei nem csak őket rázták meg, hanem engem is. (Nagyszüleim is éltek Erdélyben, akárcsak most én. A lebuldózerezett házak, az elkeseredett arcok emiatt is megérintettek minket.) Ebben a műsorban láttam először Tőkés Lászlót, vagy itt adták le a teljes Ceaușescu-pert, a kivégzéssel egybekötve. Jelzem, hogy a Romániában vetített verzió már cenzúrázva volt, tehát nem volt teljes. Talán nagyban ennek a műsornak volt köszönhető, hogy a román diktátor személye a magyarországiak számára annyira ellenszenves lett. Ceaușescu a nyolcvanas évek közepéig még, úgy emlékszem, megmaradt a politikai vezetőkkel való viccelődés szintjén. (Egy repülőn utazik Reagan, Gorbacsov, Ceaușescu és Kádár...) De a „Kárpátok géniusza” a nyolcvanas évek végére már erősen a közutálat tárgya lett Magyarországon is, nem csak Romániában.

Európában '89-ben a reformfolyamatok hatására visszafordíthatatlan átrendeződés, békés rendszerváltozás ment végbe. A németek a fal tetején ölelkeztek. Fiatal, demokratikus eszméket hirdető generáció kezdte felváltani az elaggott vezetőket, Mihail Gorbacsov, Németh Miklós, Lech Wałęsa, Václav Havel személyében. Eufórikus hangulat volt érezhető a levegőben. Ebben benne volt az is, hogy az atomnagyhatalmak ekkorra már elkezdték a leszerelést. Magyarország túl volt Nagy Imre újratemetésén, és az '56-os forradalomra való emlékezés mámorában úszott. Már csak ezért is érezhettek rokonságot a magyarországi magyarok a híradóban feltűnő, lyukas

zászlókat lobogtató, skandáló tömeggel. Megdöbbenő volt, hogy Temesváron és Bukarestben a tömegbe lönek. A román diktátorral és az őt segítő Securitatéval szembeni addigi megvetés érzékelhetően közgyűlöletté dagadt.

Az általános iskolai tanárok és a szülők magyar ügyként kezelték a diktátor megbuktatására tett kísérletet. Nem csoda. A román diktátor nacionalista és a határon túli magyarokat vegzáló politikája, beleértve az oktatáspolitikát is, már csak a *Panoráma* híradásai miatt sem maradt rejtve. Emlékszem, hogy összegyűjtötték tőlünk, gyerekektől a már nem használt tankönyveket, és megpróbálták átjuttatni a magyar–román határon. Élelmiszert és kötszert is küldtek. Külön izgalom forrása volt, hogy a határon mikor engedik át ezeket. Jelzem, nem volt könnyű menet. Ezekről az állapotokról könnyen fellelhetők a határon készült riportok, híradós és magánfelvételek.

A forradalmat, annak előszelét és következményeit számos dokumentumfilm is feldolgozta. Szerencsére a forradalom napjaiban előkerült néhány házi videokamera, és az addig államilag irányított televízió munkatársai is akkor hagytak fel a propagandagyártással, és kezdték el rögzíteni a valós eseményeket. Ez azért is jelentős előrelépés, mert például a '89-es események előszobájának is tekinthető brassói felkelésről még nincsenek ilyen felvételek. Az ezzel foglalkozó *Braşov 1987. Doi ani prea devreme* című, Liviu Tofan rendezte dokumentumfilmben archív képanyag híján a rendező kénytelen volt animációs megoldásokat alkalmazni az események rekonstruálásához, illetve a miliót vázolandó csak a korabeli román híradók és propagandafilmek képanyagaiból tudott felhasználni részleteket.

A *Videogramme einer Revolutionban*, Harun Farocki és Andrei Ujica filmjében már feltűnik a leselkedő videokamera, és az állami tévéstábok is megjelennek. Az amatőr filmesek a függöny mögül lesnek ki kamerájukkal a temesvári tüntetőkre, a bukaresti tévések pedig golyózáporban forgatnak, menekülnek, vagy éppen bepillantást engednek az ellenzékiek gyűléseibe. Rögzítik a tömegtüntetéseket és azt, ahogy a karhatalom megpróbálja feloszlatni a diktátor lemondását követelőket. És láthatjuk a dokuban a diktátor elfogását, a rögtönítélő bíróság munkáját és a Ceauşescu házaspár kivégzését is. Persze nem az egészet.

Külön érdekesség, hogy nem csak a nagyvárosokban történt sorsfordító eseményekről készültek dokumentumfilmek, hanem a vidéki forradalmakról is. Ilyen Dobrivoie Kerpenisan filmje, a *Rebels with a Cause* is. Az akkoriban ösztöndíjas fotóriporter egy Temesvár melletti kis faluban rekedve készített fényképeket a faluban lezajlott miniforradalomról. Kerpenisan harminc évvel később mint filmrendező tért vissza az egykori helyszínre, és a falu lakosaiból, a fotókon szereplő kisemberekből hívja elő a harminc évvel ezelőtti emlékeket.

A múlt feldolgozása persze még tart. Egyre több filmes bizonyíték kerül elő az akkori eseményekről. Filmfesztiválok tematikus megemlékezései nyújtanak a témának teret. Az általam fennebb említett dokumentumfilmeket például a nagyszebeni Astra Fesztiválon láthattam. Itt idén a tíz éve készült *Sibiu 1989*, azaz a szebeni forradalom áldozatainak emléket állító Octavian Repede-filmet is vetítették. Jó, hogy a filmes tényfeltárássra van igény és lehetőség Romániában. Persze korántsem biztos, hogy a politikai elit minden tagja egyformán örül ennek.

A szerző filmkritikus.

BERKA ATTILA

jellemzően kétezertizenkilenc ezerkilencszáznyolcvankilencre tipikusan

(vasoszlop, 30 × 30 × 30)

jellemzően mennyi
harminc tipikusan
jellemzően mi harminc
mi mennyi tipikusan

jellemzően harminc éve bután
támasztom a csillámló sziklát tipikusan
jellemzően nem jön a fejemből
nem megy a fejembe tipikusan
jellemzően tipikusan
jellemzően csak ez a harminc év
ez van csak ez az ilyen tipikusan
jellemzően olyan ilyen-olyan
hogy ennyire harminc év tipikusan
jellemzően tipikusan
jellemzően se kedvem se erőm
csak a porló szikla tipikusan
jellemzően a monolit az obeliszk
támaszkodó támasztása tipikusan
jellemzően tipikusan
jellemzően a fejem fa kemény
harminc éve kemény a fejem tipikusan
jellemzően harminc évvel ezelőtt
fejembe vettem kemény leszek tipikusan
jellemzően tipikusan
jellemzően fát nevelek sziklafát
világot építek virágzót tipikusan
jellemzően tanúm a harminc év
hogy se fa hogy se világ tipikusan
jellemzően tipikusan
jellemzően csak az itt csillámló szikla
meg a fejem kemény a szívem kemény tipikusan
jellemzően a hitem kemény dinnyehéj
híd alatt csillámlik mint a fal tipikusan

*jellemzően tipikusan
jellemzően a rendszer marad kő paraván
a változás szalad a karaván halad tipikusan
jellemzően a fent fent a lent lent nem változik
marad a bent bent a kint kint tipikusan
jellemzően tipikusan
jellemzően mi lett volna ha ha ha
mi lehetett volna ha ha ha tipikusan
jellemzően mi lenne mi más lenne
mi más legyen mi legyen tipikusan
jellemzően tipikusan
jellemzően ülök bután állok bután tipikusan
jellemzően harminc éve buta voltam tipikusan
jellemzően harminc éve buta vagyok tipikusan
jellemzően harminc évre buta leszek tipikusan
jellemzően ölk bután halok bután tipikusan*

A szerző író, költő, a Spanyolnátha folyóirat főmunkatársa.

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE

[revolúció]

Nagyanyám nagyon jó kommunista lett volna.

Gyakorlatilag minden erre predesztinálta, de legfőképpen születésnapja: augusztus 23. Az egész város megmozdult ezen a napon. Nem számított, hogy kánikula van, a szövetkezetek szép sorjában vonultak, asszonyt, férfit, gyermeket egyaránt lelkesített az alkalom, és csak Zsuzsánna tudta, hogy az ünneplés tulajdonképpen neki szól.

Később aztán mindenki kinőtte a háború utáni lelkesedést, a sokadalom elvesztette színeit, és egy nagy fakó tolongás lett az egész élet, felvonulásostul, konduktort-tapsolásostul, kenyérért-sorban-állásostul. Ebbe született bele édesapám, és mint mindenkinek, neki is a szüntelen tolongás lett a sorsa. Egy ideig mindenki tudta, miért tolong, aztán egyre céltalanabbá váltak a hajnali sorban állások, és Zsuzsánna is már csak titokban örült az augusztus 23-i felvonulásoknak.

Ezerkilencszáznyolcvankilenc decemberében – előszeretettel meséli ezt a történetét nagyanyám – vesekővel szállították Zsuzsánnát a nagyváradi kórházba. A műtét jól sikerült, s a kórház elzárt kis világában, ahová még látogatók se léphettek be (amúgy sem jöttek volna, mindenki dolgozott), végre kipihenhette volna magát. Csakhogy a kórház egyik reggel zajszóval és terepszín egyenruhásokkal telt meg. Nagyanyám, aki mind a mai napig nem tanult meg románul, a nagy zshivajból csak annyit értett meg: revolucie, azaz forradalom, meg hogy: Suntem liberi! Azaz szabadok vagyunk.

A történetet innen mindenki jól ismeri.

A megszűnni talán soha nem akaró rezsimnek egyik napról a másikra lett vége. Attól kezdődően már felvonulások sem voltak, mintha mindenki elfeledkezett volna Zsuzsánna születésnapjáról.

A szerző költő, drámaíró, a Szigligeti Színház kommunikációs munkatársa.

BODÓ MÁRTA

Rossz ómen?

Magyar szakra felvételizni akkoriban nem volt egy életbiztosítás, mondhatnánk az adomák stílusában: se bejutni, se diplomával a zsebben elhelyezkedni nem volt egyszerű. Kezdetben volt 25 hely, majd évente apadt a szám, 20, 15, végül egy szűk hetes különítménynek volt lehetősége valamilyen idegen nyelv szak mellett magyartanárnak tanulni. Majd következett a kihelyezés... ami akkoriban egyértelműen azt jelentette, a másik, a mellékszak tanáraként a Kárpátokon kívülre küldtek azt remélve, a fiatal embereket sürgető vágyaik majd családalapításra, ottani letelepedésre készítetik, ez pedig megkoronázza a népességkeveredés tervét.

Három év után lehetett szabadulni, akinek szerencséje volt. Nekem sikerült Fálticeni-ből Kolozs megyébe kerülni, Kalotaszentkirályra. Az 1989-es év ezért számomra az egyre szűkülő lehetőségek és az egyre nagyobb sötétség ellenére a remény és öröm éve volt. Igaz, hogy Kolozsvárról naponta ingázni nem volt mindig egyszerű, hajnali felkelést, két busszal való zötykölődést jelentett, de mindenért kárpótolt, hogy egy nyitott, befogadó közösségben végre magyart taníthattam érdeklődő gyermekeknek. Ottani tanár elődeimtől remekül előkészített tanítványokat örököltem, a kollégák minden kulturális kezdeményezést értékelték. Többen ingáztunk, még az utazás sem volt olyan egyhangú a napi 120 kilométer (60 oda, 60 vissza) ellenére sem. 1989 decembere közepének sűrűsödő eseményei közepette is ugyanúgy órákat kellett tartani, és közben feszülten figyelni, mi történik, hol mit mondanak, a kollégák közül ki tud és ki mer mást, többet mondani... Már hallottuk, hogy Temesvár megmozdult, és ott az ellenállás minden elképzelhető mértéket meghalad. Olyan volt, mint egy félelmetes téli mese, mint távoli országból ideérkező irreális hír. Hallgattuk, és míg reménykedni próbáltunk, az egész elmúlt korszak minden sötétsége és kételye ott ült a szívünkben.

Aztán már Kolozsváron is lőttek. Még hihetlenebb, még irreálisabb volt az egész. Mindenki beszélt és senki se látta. A tömbháznegyedek lakói erkélyükről hallottak valami távoli zajt, ami akár fegyverropogás is lehetett, de akkoriban már túl voltunk néhány megtévesztő akción, nehezen hittük. Nem sokkal korábban keringett az a hír, hogy a Szent Mihály-templom tornyán a keresztet az éj leple alatt kicserélték – egy ilyen, a szekusréteg által generált „fake news” után a fülünknek se hittünk. Mi pedig még közel is laktunk a sörgyárhoz, ahol emberek haltak meg. Mint a Fő téren is különben...

Karácsony lett időközben, az ünnepi készülétek folytak, ahogy akkoriban folyhattak, kuporgatva, gyűjtögetve, félretéve, tartogatva arra az egy fényes napra a finom falatokat, amelyeket akkoriban már jegyre és sorban állással is alig lehetett beszerezni. És eljött a karácsony, amelynek másnapján mint egy rossz kultikus drámát, tévén közvetítve nézhettük végig a diktátor, a főrossz kirakatperét és kivégzését. Még azok is rossz szájjal maradtak, akik amúgy nem vallásosak és karácsonykor csak szokásból hagyományos családi összejövetelt „ünnepelnek”. Rossz ómen úgy kezdeni az újat, hogy a szeretet ünnepén bosszút állunk...

Hogy a rossz ómen vagy a forradalmi, gyökeres változás helyett kapott hatalom-átrendeződés okozta-e, de a szabadságnak az az euforikusan megélt pillanata valóban csak egy pillanatig tartott, pár nap-hét volt mindössze, a gyökeres változást azóta is várjuk – vagy már nem is igen hisszük/várjuk...

A szerző író, szerkesztő.

BOKA LÁSZLÓ

Vonatok decemberben – emlékképek

December volt. Hó, hideg és sötét. Mint mindig nagyjából a '80-as években. Mi mégis vidáman vártuk a téli vakációt testvéremmel. Az évtized legelején vettünk egy határ menti kis zsákfaluban egy vályogházat telekkel a Fekete-Körös partján, s a nyarak jelentős részét ott töltöttük, fürödve, focizva, horgászva, de persze vártuk a teleket is, amikor oda elmenekülhettünk. A hétvégéken csak szórványosan, hiszen szombaton munkanap és tanítási nap volt, s Nagyváradtól 60 kilométert utazni nem volt mindig egyszerű. Akkor sem. Nagyszalontáig rendszerint egy hajnali négykor induló vonattal kellett menni, onnét hosszas várakozást követően tovább egy borzasztó, zötykölődő és leginkább fűtetlen autóbusszal. Már amikor elindult az amúgy menetrend szerintinek mondott járat a falusi iskolásokért és az ingázó munkásokért. A hajnali utakat mindennek ellenére szerettük, éjszakai sötétségben indultunk Váradról, legtöbbször nagymamánk kíséretében, hármásban, tudva, hogy a szabadság vár. Nem sejtettük akkor még, hogy milyen. 1989-ben – talán a hideg és a már szokványosnak mondható iskolai fűtésihiány miatt – már jóval a hónap közepe előtt téli vakációzni indultunk, eleve úgy tervezve, hogy csak karácsony estére jövünk vissza ünnepelni. Édesapám már három éve halott volt akkor, édesanyám várt vissza aggódva bennünket, s persze a tágabb família. Addig a befagyott táj, a ház előtti korcsolyázható tavak és az isten háta mögötti, kivilágítatlan magyar falu is kies vidéknek tűnt, ahol két kamasz fiú bőven talál magának elfoglaltságot a helyi barátokkal. A vidéki élet pedig mindig némi többlet-elemózsiát is jelentett, amiből vihettünk haza az ünnepekre, hiszen '89-re országosan is alig jutott élelem a városok ellátására, könnyebb volt vidékről beszerezni ezt-azt.

Egyik nap – még a tervezett visszaút előtt – értesítést kaptunk, hogy a falu egyetlen telefonján hívás vár, édesanyám üzent, s egy óra múlva újfent jelentkezni fog. Nagymamámmal elsiettünk, tudtuk, hogy valami váratlan dolog történhetett, s apu halála után már eleve összeresztünk, nehogy megint valami tragédia híre várjon. Nagymamánk persze sejtetően és bennünket halkán nyugtatva a magyar tévében leadott előző esti hírekre utalt (alig egy kilométerre voltunk a magyar–román határtól), s szigorúan ránk szólt, hogy egyetlen említést se tegyünk senkinek a telefonos helyen – amely amúgy egy rendes magánház portáján működött, viszont szemünkben mégiscsak valamiféle „hivatalt” testesített meg –, ha ott kér-

deznének bármit. A helyi kezelő nénit jól ismertük amúgy, a léggör mégis, egy ilyen eldugott helyen is, olykor fullasztó tudott lenni, s mi akkorra édesanyánkkal kialakítottunk egy sajátos virágnyelvet, ha arról esett volna szó, hogy valakik előtt nem szabad egy témát tovább boncolgatni. Testvérem 16, én 15 múltam, bőven felfogtuk ennek súlyát: egy évig eleve a határfalubeli házunkból a Magyarországra szökést terveztük, persze a legnagyobb titokban, édesanyámék korábban segítettek is több barátunk a helyszínen átjutni, s eleve, amióta eszünket tudtuk bátyámmal, lehallgatták az otthoni telefonunkat, anyut ősszel becitálták többször is a szekura... Talán csak özvegysége s két félárva gyermeke miatt engedték haza. A faluba bejutni is csak úgy lehetett ekkor már, hogy mindenki személyijét ellenőrizték az utolsó 4 kilométeres földúton egy sorompónál a buszra felépülő határőrök, kiskatonák. Korábban a tanügyben dolgozó nagymamám ezt úgy oldotta meg, hogy nyugdíjas lévén egy idő után oda jelentkezett be, így senkinek nem lehetett kifogása, kvázi hazament, a kiskorúakra pedig kevésbé figyeltek, többnyire falubelieknek gondoltak bennünket. A temesvári események akkor, december 20. előtt és környékén már bőven zajlottak. A telefon másik végén édesanyám mindenféle áltörténettel, de határozottan jelezte, hogy azonnal induljunk, s lehetőleg nagyon vigyázzunk az úton. Mai napig emlékszem, a legborzasztóbb az volt, hogy a konkrét okról többet mi sem tudtunk, ahogyan azt sem, a hirtelen jött tervmódosításra hogyan reagáljunk. Ott, egy piciny faluban is mindenki figyelemmel követte a másikat, akárcsak titokban az országról szóló külföldi híreket, hiszen egyetlen szál dróttal is könnyedén lehetett fogni a hivatalos magyar műsort a tévében. (A pár órás román propagandaadást nem volt értelme néznie senkinek...) Mai eszemmel persze tudom, közel másfél év telt el akkorra már a Hősök terén szervezett budapesti szolidaritási tüntetés óta a magyar falvak lerombolása ellen, s az ún. keleti blokkban, illetve Magyarországon meg is történt már a változás, de mégis emlékeimben az él leginkább, hogy Romániában senki komolyabb változásra nem számított, vagy nem mert számítani. Provokációra annál inkább. A rendszer megdönthetetlennek és végletesen sötétnek mutatkozott, mint egy el nem múló decemberi éjszaka.

Összepakoltunk, s másnap kora reggel az első buszra felültünk. December 22. volt. Ott többnyire csak helyiek, tehát ismerősök ültek, egy-egy idegen alak persze feltűnt, újabb oda helyezett katonatiszt, nagymamám így kedélyesen mesélni kezdte, hogy talán az egyik kutyánkkal lett valami baj, s nincs mese, mennünk kell. A nagyszalontai vasútállomáson belém ivódott kép azonban azóta is rendszeresen feldereng, ha a romániai forradalomról esik szó. Nagyvárad felé ugyanis a hírhedt Temesvár–Iasi gyorsvonattal utaztunk, amelynek ablakait részben kitörték, oldalát összefestették mindenféle jelszavakkal. Egyik a „szabadság” volt, másik talán az „Ébredj, román!” Sohasem hallottam addig. A vonat csikorogva

állt meg, mi pedig a tömeggel, mely máskor tolongva sietett az ajtókhöz, hogy idejében felkapaszkodjon, meghökkenve bámultunk egy darabig. Felültünk. A vonat fülkéjének áporodott, mûbőr szagát éppúgy érzékelnünk lehetett, mint a bent ülők csendjét, zavartságát. A bizonytalanság, a félelem és a remény furcsa ötvözete lengett be mindent. Mint Kosztolányi bolgár kalauzának esetében, ha valaki megszólalt, általában csak hümmögés volt a válasz, mert senki nem merte még kimondani hangosan a dolgokat, nem merte még elkiabálni, amit a szíve mélyén remélt, talán csak egy kissé megrészegetett utastárs biztatta az embereket, kiáltozott vidáman, őt viszont mindenki kerülni igyekezett. Provokátor. Beépített ember. Szekus. Kisvártatva belépett a valódi kalauz. Ott, abban a helyzetben ő testesítette meg a karhatalmat. Emlékszem, mindenki összerezett, s mégis, ő ezúttal olyan kedves és melegséget árasztó volt, csillogó szemmel, a bennfentesek, a beavatottak mosolya, mit mosolya, már-már glóriája sugárzott az arcán, mint korábban, ha jól lefizethetően jegy nélkül engedett utazni egész csoportokat, s telt zsebbel már bizonyos volt abban, hogy nem jöhet az őt is ellenőrző „szuprakontrol”. Tudott valamit. Ő Temesvárról jött, ott éjszakázott, sokat látott. Még csak délelőtt volt, az azóta ismertté vált országos események kimenetele nem dőlt el, mégis, miután kilépett a fülkéből, a barátságos szavak után váratlan mosoly nyúlt el a szájakon. Mi a testvéremmel nem foglalkozhattunk persze senkivel a mellettünk ülők közül, csak alig láthatóan összekacsintottunk nagymamánkkal, akinek kérésére viszont még a vonat ablakától is vissza kellett húzódnunk egészen a fülkeajtóhoz. A nagyváradai állomásról egyenesen haza futottunk, édesanyám ölébe, de leginkább a tévé elé. Útközben a Kanonok sortól a lakásunkig is már több csoportot láttunk az utcán, a bátrabbak kiáltozni kezdtek: „Gyertek velünk...!” Aztán délutánra sorra jöttek a hírek, telefonok csörögtek, s mindenki eufóriában úszott, sírt, zokogott. Egyfolytában a román tévé híreit néztük, többet, mint addigi életemben összesen. A többi esemény mindenki előtt ismert. Én persze – több osztálytársammal közösen – a városközpontba akartam menni. Ezt eleinte nem engedték, alig egy órára sikerült csak kiszöknöm, valami kenyérvásárlás ürügyével. Gimnazista társaimmal találkoztunk, a hangulat eufórikus volt. Aztán karácsonyig jószerével ki sem mozdulhattunk megint, édesanyám az ablakon is belövő „terroristák”-tól óvott minket, amiket a hírekben mondogattak, s aminek volt is alapja a diktátorhoz hú érők ellentámadásai során. A tévében magyar és német karácsonyi dalok hangzottak fel, a korábbi nacionalista szólamokból és személyes megaláztatásokból már olyannyira kijutott nekünk, magyar gimnazistáknak s személy szerint nekem is, hogy ez katartikus, feledhetetlen s egyben végtelen reményt keltő élmény volt. Ott, akkor délután le is tettünk a más országba való település korábbi élénk terveiről. Talán ezért is, a diktátor házaspár elfogásáról s elítéléséről jött hír örömeufóriája után nem értettük, édesanyám miért bizonytalano-

dik el egy pillanatra a gyors, karácsonyi kivégzés hallatára. Bevallom: én, akkor, ott, abszolút úgy éreztem még, mint a vonaton. Ennek nem lesz vége soha, csak akkor, ha már „ő” nem él. Mindaddig megmarad a valós veszélye, hogy visszatér, külső erőkkkel vagy máshogyan, de folytatódni fog az a szörnyűség, amiben addig éltünk, s amibe én minden nyomorúságunkat, köztük édesapám halálát is valahol belegondoltam... A tömegek elégtételt akartak, leszámolást a szenvedésekért, s ezt talán jobban is, mint a szabadságukat.

Felnőtt fejjel tudom, bár azon a karácsonyon valami visszafordíthatatlanul megváltozott, mégis, rengeteg minden folytatódott, a látványos átrendeződések kulisszái mögött sok minden átmentődött, élt tovább. Naivak és felkészületlenek voltunk, s azok voltak a nálunk idősebbek is, akkor is, ha valóban egy teljesen új korszak kezdődött, amit nem tudok nem mérhetetlenül nagy, nem várt, már-már ránk szakadt szabadságként leírni, s ami értelemszerűen horizontokat tágított ki, meghatározva a tízes és húszas éveimet, indulásomat. Mégis, akkor és utoljára azokban a napokban örültem együtt tömeggel és tömegnek, s akkor és utoljára éreztem azt, mindenféle rémhír ellenére, hogy a forradalom a népe, s annak emberei között biztonságban vagyok. Három hónap múlva már egészen másfajta tömeget láttam a tévé képernyőin át Marosvásárhelyen, tapasztaltam meg pár éven belül, egyetemista koromban Kolozsváron. Azóta tanulmányokban foglalkoztam a múlt egy-egy, eleinte jelentéktelennek tűnő szegmensének „emlékezetes múlttá” válásával, annak folyamataival és elméleti kérdéseivel, akár csak a régióra jellemzően a traumák közt az emlékezni nem akarás és a felejtési nem tudás kollektív kettősségével. Kritikákat írtam a közelmúltat feldolgozó kortárs Erdély-regényekről s az azok kulisszáiként megjelenített diktatórikus rendszerben az egyénekbe táplált félelem továbbéléséről... – de azt a 30 évvel ezelőtti, decemberi vonatozást egyéni emlékként, a kollektíven emlékezetessé lett múlt egy kirakósaként aligha feledem, valószínűleg én is magammal viszem immár mindenkoron.

A szerző irodalomtörténész, kritikus, az OSZK szakmai igazgatója.

DEBRECZENY GYÖRGY
*hamarosan itt a karácsony
már megint*

*igen barátom
én is csináltam versmontázsokat
verskollázsokat
a versmontázsaim verskollázsaim soraiból
minden ciklus elejére kiemelve
de senki nem vette észre
sőt mi több
így a négy versszakot sem olvasta össze
igaz mindez még 1987-ben történt
és a kötet csak 2011-ben jelent meg
nem pedig '89-ben
és főleg nem decemberben
amikor történtek azok az események
azok a bizonyos események*

*akkoriban telefonfülkéket takarítottam
évről évre egyre többet
így nagyon valószínű
hogy '89 december 22-én is
telefonfülkéket takarítottam
és arra gondolhattam
hamarosan itt a karácsony
2011-ben pedig könyvtáros voltam
igaz ma is az vagyok*

*10 évvel '89 után
ősz fejemet beírtam a főiskolára
könyvtár szakra
és a következő évezredben
mégpedig 2003-ban (45 évesen)
diplomás ember lettem
ezek szerint hamar megőszültem*

*ja és az úgynevezett rendszerváltás?
a taxisblokád idején is*

ÁKV*-s szatyrommal jártam
telefonfülkéről telefonfülkére
(szatyorban kisseprű porrongyok
gumikesztyű)
no meg hát a könyvszeretet is ugye
a Párisi udvarban kitakarítottam
a két műemlék fülkét
a feljárat két oldalán
na azok megvannak ma is
aztán láttam a csődületet
az autókat az Erzsébet hídon
és hogy arra én nem jutok haza

azelőtt voltam újságkihordó
elmeápoló
üldögéltem egy olvasósarokban
a keleti pályaudvar várótermében
sajtóklub ügyeletes volt a titulusom
azóta voltam hirdetésszervező
kérdőbiztos
szakkönyvterjesztő
és a jó ég tudja még mi nem
rendszerek diktátumok jönnek-mennek
én meg csak írom rendületlenül
ezeket a szörnyű verseket

a szürke patak partján
a fémtárgyak elszíneződnek
a halak meghalnak
de nincs semmi gáz
csak kénhidrogén és nitrogén-monoxid
és foszforvegyületek
vegyültek az ünneplésbe
hisz hamarosan itt a karácsony
amikor minden szennytől
és szennyvíztől megtisztulunk
hogy helyünket és a gázálarc helyét
átvegye az ünneplés
a szeretet

amikor történtek azok az események
telefonfülkéket takarítottam
aztán láttam a csődületet

*üldögéltem egy olvasósarokban
írtam ezeket a szörnyű verseket
gázálarcban
hisz közelgett már újra a karácsony*

A szerző költő, könyvtáros.

DEMÉNY PÉTER

Forradalmi szótár

Ceașescu – a →diktatúra szimbóluma. Képe mindenütt ott függött, minden tankönyvben vagy újságban rálapoztál, minden híradóban szerepelt. Ma is előttem van, ahogy integet, ahogy kucsmában áll valami emelvényen; a fülemben van a hangja, a beszéde. Az őskeresztények vagy őseurópaiak megbotránkoztak, amikor lelőtték, de hát ez volt tulajdonképpen a legkevesebb, amit akkori eszünkkel, a nyomor évtizedei után tehettünk.

Diktatúra – akkoriban szörnyűnek tűnt. Voltak boldog pillanatai, de ezeket inkább a gyerekkoromhoz csatoltam, mint a ~-hoz, mint ahogy nem is →Ceașescunak vagy a Securitaténak köszönhettem őket. Jegyre kaptunk élelmet, racionalizálták az áram- és gázfogyasztást, óriási sorok kígyóztak mindenért. Karszámban és nivelláló egyenruhában jártunk. Nem tudom, mit sírnak vissza, akik visszasírják, illetve tudom: a boldog felelőtlenség időszakát. Én mindenesetre örültem, hogy véget ért.

Forradalom – szerintem az volt. Az emberekből kitört a felgyülemlett feszültség, és sokan a →halált is vállalták, de nem hagytak fel az elégedetlenséggel. Már az életünk is egyfajta →halál volt akkoriban: bezártság, sötétség, zord szabályok közötti létezés. Ezzel nem kicsinylem le, ami történt, hiszen sokan éltünk volna tovább úgy, ahogy lehetett. A halottak vállán kapaszkodtunk ki a fényre. • A ~ felfalta gyermekeit, ez azonban már más kérdés, ahogy az is, hogy mennyit segítettek az idegen hatalmak. Akármilyen szerepük is volt, a halottakat nem tudják feltámasztani, sem meg nem történtté tenni, ami végbement. Azt, igaz, én sem gondoltam, hogy egy ilyen szép pillanatnak ilyen mocsári utóélete lesz.

Önáltatás – azt hiszem, azt gondoltuk, hogy mintegy varázsütésre minden megoldódik, nekünk már csak hátra kell dőlni. A →forradalmat „megcsináltuk”, a zsarnokot elpusztítottuk, kilyukasztottuk a trikolórt, jöhet az élet. Aztán jöttek a gőgös magyar és az ostoba román gesztusok, jöttek az ikonikus figurák túlhabzásai, a hősök egy része próféta lett, más része csalódott. De hát egy próféta mindig is az Istenre figyel, soha nem az ember társaira. Hogy egy forradalmár a zsarnok helyére vágyik, ez már felkavaróbb. • Emlékszem, édesanyám azt játszotta a szomszédasszonyokkal,

hogy melyiknek ki a „szerelme”. A két románnak Iliescu, illetve Petre Roman volt, neki Tőkés László. Már akkor tudhattam volna, hogy a dolgok sokkal bonyolultabbak lesznek, mint amilyenek képzeltük őket. • Hogyne lett volna minden vitából veszekedés, ha egyszer soha nem vitáztunk, csak végrehajtottuk a rendszer utasításait? A fejünk, az agyunk, az eszünk nem állt rá a higgadt érvelésre. Sőt, egyre jobban látszik, mennyire vágytuk az engedelmesség újbóli lehetőségét. Most, hogy végre eljött, sokan ujjongva végzik a dolgukat. Ilyen szempontból valóban hiába volt minden.

Önnevelés – erre nagyon kevesen adtak. Azt hittük, fellefetyeljük a demokráciát, mint a vizet, és már a vérünk ké is válik. Nem gondoltuk, hogy mindennapos döntést kell hoznunk, és jóval kevésbé hibáztathatunk mást, mint addig. Nem gondoltuk azt sem, hogy egy tanulási folyamat következik, melyből nem spórolhatjuk ki magunkat. Annak idején gúnyosan nevetve hallgattuk a kapitalizmus rákfenéjét szajkózó állami adókat (mások nem voltak) – ma már mindannyian kapitalisták vagyunk, a pénz bűvöletében élünk, a festményeket az áruk alapján ítéljük meg, a legegyszerűbb dolgokat annak fényében, hogy mennyi hasznot hajtanak. Szívesen élünk előítéletekben: a románok ilyenek, a magyarok olyanok, a menekültek amolyanok. A →forradalom nem hozta el a rugalmasságot, mint ahogy semmi mást nem, csak a legfontosabbat: a →szabadságot.

Szabadság – szükséges jó – gondoltuk akkor; ma már mintha azt gondolnánk: szükséges rossz. Sőt, ijedten figyelem, hogy sokan egyenesen szükségtelen rossznak gondolják, Erdogan és Putyint istenítik. „Imádom az orosz medvét”, hallottam a minap is a reptéri buszon. Még ijesztőbb az, hogy ezt is egy olyan ember mondta, aki felnőttként élte meg a →diktatúrát. Akkor már nemcsak azt nem értem, hogy mi történt a →forradalom után, hanem azt sem, hogy előtte vajon mi történt. • A fiatalok egy része pedig azt gondolja, hogy a →diktatúra tulajdonképpen olyasmi volt, mint a mai rendszer, s a szüleiknek egyszerűen nem kellett volna belemenniük. Tehát miközben ők belemennek a szabadpiac szabályaiba, holott „senki” nem kényszeríti őket, a szüleik ne vettek volna részt valamiben, amivel kapcsolatban nem is volt választási lehetőségük. • A ~ voltaképpen egyiküknek sem kell, nem is látják be, hogy fontos. A szülők már megtanultak a →diktatúra szabályai szerint élni, ma is visszasírják, nem értik, mi mindent hozott el a ~, a szólás~-nak nem az erényeit látják, hanem a bűnét, ezt a sok „locsogást”. Kommunistáznak, de kommunizmusra vágnak. Ahol egy uralkodó ideológia van, és a tőle való eltérést büntetik, az éppen az: kommunizmus, még akkor is, ha a büntetések különböznek az egykoriaktól. Csakhogy bár a szenvedés skáláján különböznek, az egyneműsítésre való törekvés skáláján egyáltalán nem. De hát nemsokára senkit nem kell megbüntetni még tekintetekkel sem. Nem a gondolkodó, kreatív, nagyvo-

nalú, szabad nagypolgárságra vágyunk, hanem azon sóhajtozunk, hogy egyikünk sem arisztokrata, illetve azon igyekszünk, hogy legalább egy „vitéz” őst kikaparjunk a semmiből. Holott láttuk, mire képesek a vitézek.

A szerző költő, író, a Látó folyóirat szerkesztője.

FRIED NOÉMI LUJZA

Szekvenciák

„Délben kapcsold be a tévét, mert bemondják az igazat!” – kiabált be az ablakon telefonközpontban dolgozó szomszédasszonyunk 1989. december 22. délelőttjén. Bizony, falun még voltak telefonközpontosok, akik a drótokat dugdosták egy dobozba ahhoz, hogy telefonon beszélni lehessen. Ma, a mobilok korában röhejesen hangzik, de eskü, volt ilyen.

Az idézett mondat belém égett, mert azokban az euforikus és félelmetes napokban még elhittük: valóban az igazat mondták a televízió képernyőjén megjelentek. Tizedikes voltam 1989-ben, már Nagyváradon koptattam a LFI, az egykori Történelem-Filológia Líceum, később majdnem Juhász Gyula (a tervek szerint az lett volna az Ady mellett a másik magyar tan nyelvű líceum Váradon), jelenleg Mihai Eminescu Főgimnázium padjait. Téli vakáció volt, én már otthon voltam szülőfalumban, Szalárdon, azonban nem csak a temesvári forrongás miatt volt nyugtalan időszak: édesanyám kórházban volt Váradon, s érte kellett menni éppen aznap, mert a kórházakat Váradon is kiürítették.

Szóval 1989. december 22-én reggel egy autós ismerőssel indult el édesapám s emlékeim szerint nagyapám a 25 kilométerre lévő Váradra, hogy hazahozzák édesanyámat. S itt összemosódnak az emlékek: nem tudom már, hogy „bemondták-e az igazat” a tévében, amikor hazaértek, vagy azt már együtt néztük, ami viszont megmaradt: nagyon soká értek haza az induláshoz képest, és édesapám pulóverben jött be a házba. Hosszabb bőrkabátját, amiben elindult reggel, levette és az ülés alá rejtette, nehogy az úton szekusnak nézzék...

S jött az eufória, az érzés, hogy felszabadultunk, hogy vége van a rettenetnek, s mellé a másik öröm, hogy megmarad a házunk, amelyet az úgynevezett falurendezési program áldozataként emlékeim szerint 1990 márciusában bontottak volna le... Édesanyám szobájában a rádión hallgattuk a magyarországi és a romániai adókat, a másik szobában a televíziót kapcsolgattuk, és reménykedtünk, féltünk, örültünk... Családi vita kerekedett abból, hogy akkori baráti körömmel el merjenek-e engedni szilveszteri buliba. Végül elmehettem.

*

Aztán karácsonykor jött a rettenetes hír: Adi meghalt, megölték... S újabb szorongás, hogy temetéséről érjenek haza a család férfi tagjai. Adi, azaz Adrian Pușcău sorkatona volt Aradon 1989-ben, családjaink ismerősök, pár héttel azelőtt még jártak nálunk. Utolsó képem róla, ahogy ül a rekamién a macskánkkal az ölében, és arról mesél, hogy állatorvos akar lenni. Az emlékezet szubjektív, de abból az időből az maradt meg bennem, hogy mentőautót vezetett, a sofőrfülkéből lőtték ki. E sorok írása előtt interneten kerestem, a források csak arról beszélnek, hogy Aradon, a Parc hotel közelében kapta a halálos lövéseket. December 22-én évről évre látványosan megemlékeznek az ő és két másik váradi társa haláláról, katonai tiszteletadás, meg amit akartok, többek között a titkosszolgálat nevében is koszorúzták a sírokat. Gyomorforgató.

*

Szóval, elhittem, sokadmagammal, hogy forradalom van. Derítsék ki a történések az igazat, s nézzék el, ha tévedek, de szerintem puccs volt. Jól megszervezett, ügyesen megkoreografált puccs (az államcsíny szót nem szeretem, számomra a csíny szó az valami kedvesebb, vidámabb dolgot jelent) hozta a rendszer változását.

*

Ami viszony tény: ha nincs az 1989-es változás, sosem lesz hivatásom-má az újságírás, s valószínűleg lehetőségem sem lett volna művelni. Talán XI. vagy XII. osztályos lehettem, amikor Molnár Judit magyartanárnőnk egyik órájára megérkezett Kinde Annamária, Simon Judit és Szűcs László, újságírásról, az akkori *Majomsziget* ifjúsági lapról beszéltek, s mondták, aki úgy érzi, írna, vihet kéziratokat. Úgy éreztem, hát vittem, s volt, ami megjelent. Az első közlés öröme tiszta és igazi maradt azóta is, azt nem volt minék bemocskolnia, mint a '89-es „forradalmat”.

Újságíróként és magánemberként is legszívesebben sikoltoznék, ha valahol azt hallom: mentalitásváltásra van szükség. Harminc éve egyfolytában mentalitásváltásra van szükség, csak valahogy az a fránya mentalitás ritkán változik jó irányba. Szűkebb és tágabb környezetünkben egyaránt.

A szerző újságíró, a Várad folyóirat és a Biharország havilap munkatársa.

JAKOBOVITS MÁRTA

Visszaemlékezés 1989 decemberére

Akkor, amikor a kerámia időtlen anyagaival való foglalkozás teljes szabadságot ad az időutazásokra, a régi időrétegekben való kalandozásra, a harminc évvel ezelőtti eseményekre való visszaemlékezés nem kellene különösebb problémát okozzon számomra... És mégis..., mert ez esetben egészen másról, egy váratlanul ránk zúduló, hatalmas élményről van szó. Eufória és föld felett lebegés volt az vegytiszta állapotban.

Éreztük, hogy itt most valami teljesen új kezdődik, új, nemes és ember-séges.

A feljelentés, besúgás és gyanakvás évtizedei után, 1989 decemberében az alagsori műtermünkben összegyűlt negyvenvalahány ember közös akarata, egymás iránti bizodalma egészen különös volt. Egymás különbözőségét értéknek éreztük. Éreztük az egymásra figyelést, hogy energiáink célirányosan felerősödnek, hogy mindannyian tenni akarunk. Éreztük, hogy az élet ajándék.

Azzal a nappal kezdődően sok minden beindult. Nem fecsérelődtek el az energiák. Még nem volt magyar–magyar egymásnak feszülés, a másság iránt is nyitottabbak voltunk. Jobbnak gondoltuk saját magunkat és másokat is, mint amilyenek valójában voltunk/vagyunk.

Mi művészek is hasznosak akartunk lenni. Értelmes életet akartunk, tartalmat adni a mindennapoknak. Barátaink, kollégáink segítettek ebben, hogy a képzőművészet, a spiritualitás a hirtelen jött szabadság senkiföldjén értékmutató, katalizátor legyen. Így szerveztük és bonyolítottuk le merő lelkesedésből a Varadinum 1992-es és 1993-as nemzetközi kiállításait (Cetate–Vár–Fortress és A fi prezent – Jelenlét – To be Present), rögtön három nyelven, magyarországi és nyugat-európai meghívott művészekkel erősítve a hazai mezőnyt.

A bezártság után vágytuk a nyitást. 1998-ban Kárpát-medencei Művészeti Fórumot szerveztünk, romániai és magyarországi művészeti intézmények vezetőit hívtuk meg Nagyváradra, hogy ismertessék programjaikat. Kecskeméten a Nemzetközi Kerámia Stúdióban megszerveztük az Együttműködés I., II., III. szimpóziumokat (2001, 2002, 2003) erdélyi művészek számára. Az egy hónapos együttműködés eredményeit aztán magyarországi és romániai kiállításokon mutattuk be. Megalakult, illetve újjáalakult Kolozsváron a Barabás Miklós Céh, a romániai magyar képzőművészek egyesülete. Hosszú volna felsorolni a szellemi életünket megha-

tározó, rendkívüli művészeti rendezvényeket, kiállításokat, szimpóziumokat, művészeti táborokat stb.

Kolozsvár, Vásárhely, Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Temesvár, Nagyvárad mellett a kisebb városok, települések is mobilizálódtak. Létrejött és megerősödött az Erdélyi Művészeti Központ Sepsiszentgyörgyön.

A változások után a művészek mozgásteret nemzetközi kapcsolatokkal bővült. A lehetőségek, felkérések megsokasodtak.

...és most, 30 év távlatából visszatekintve úgy érzem, rettenetesen felpörgött a világ. Temesi Ferenc írótól kölcsönözve „késpengén táncol a jelen”.

Harminc évvel az egykori elzártság után elképesztő ez a mindent körülvevő információzuhatag, rendkívüli újítások, nagyszerű lehetőségek minden téren, X, Y, Z generációk és a még újabbak. Közben forrongó világ, klímaváltozás, Kína, Trump, Putyin, és mintha egyre fogyna a levegőnk.

Csak remélni tudom, hogy ebben a különös problémákkal terhelt periódusban, ahogy a mi, X, Y, Z előtti generációnknak, úgy az ezernyi probléma között felnövő új generációknak is erőt adó támasza lehet a művészet, a spiritualitás, a realitásoknak értelmet adó kreativitás.

A szerző keramikus.

LAKATOS-FLEISZ KATALIN

Szorongató változatlanóság

'89 megtörtént, társadalmi-politikai tény, tankönyvek fejezeteiben és személyes emlékezetek mélyén lapul. Azonosulási ereje vitathatatlan: a temesvári egyetemisták és a bukaresti tömeg a *mi nevünkben* vonult utcára. Maguk a decemberi események egy partiumi, magyar határhoz közeli faluban kevésbé éreztették hatásukat. Különösen egy akkor 11 éves gyerek számára... Az előtte és az utána viszont nagyon is megélhető volt.

De mi ez az előtte és utána? Volt valamilyen hangsúlyos cezúra? Ha a tényeket vesszük alapul, igenis volt.

Tény, hogy lelőtték a Ceaușescu házaspárt. Ki tudja, még mi minden történt volna, ha a forradalom véget nem vet a diktatúra garázdálkodásainak. Megjelent a szabadkereskedelem. A boltokban végre lehetett déligyümölcsöket kapni. Levetettük a már jócskán megunt, a padlótól mindig petróleumszagú egyenruhát, és a „nagy vezér” arcképe is lekerült a falakról. És igen, himnuszt sem énekeltünk már – legalábbis a régi himnuszt. Nem volt kötelező mezőgazdasági munka, ún. praktika az őszi iskolakezdés után néhány hétig, amit viszont furcsamód nem éltünk meg teherként. Tanár elvtársból tanár úr lett, és nem kellett már beszámolni a kötelező pionírgyűlésekről sem. Aminek viszont a legjobban örültem: a családok ez idő tájt kötelező kellékét, a mindig füstölő petróleumlámpát is véglegesen a padlásra száműztük – azóta biztosan teljesen belepte már a pókháló.

A gyerekejjel átélt körülmények mindig tágabb családi történetekbe voltak beágyazva, és ezek a történetek soha nem voltak derűsek. A mi történeteink a magánvagyon széteséséről, kvótáról, szorongatásról, beszállításról, termények eldugdosásáról szóltak. A kiskert elvételéről, az erőszakos blokkosításról. A gyári munkás uniformizált öntudatáról. Tehát „elvettek”, „elűztek”, „deportáltak”, „blokkba, gyárba kényszerítettek...” Nem is csodálkozott senki, ha mindenki ott vette vissza a vélt tulajdonát, ahol csak tudta. Közvagyon nem is létezett, csak kinek-kinek a közösbe száműzött jogos tulajdona.

Hannah Arendt híres meghatározása szerint: „forradalomról csak ott beszélhetünk, ahol a változás új kezdetként értelmezhető, ahol erőszakot egy egészen új állam létrehozásáért alkalmaznak, s ahol az elnyomás alóli felszabadulás legalább célnak tekinti a szabadság elérését.” '89 valóban új kezdet volt: a totalitárius diktatúra megbukott. A demokrácia első bizonytalan lépéseit próbálgatta. Tiszta helyzet volt: a szabadság végre konkrét

értelmet kapott. És konkrét lépései voltak: ha az elnyomásban tartott kisember megsemmisíti az őt elnyomó igazságtalan hatalmat, eljő a szabadság. De mi van ma a szabadsággal? Ha azt kérdezzük, te és te a saját életkörülményeid közepette vajon szabad vagy, mit válaszolunk?

Cezúra tehát van, a forradalom megtörtént. De mindennek dacára van valami változatlan. Amit 1989. december 22. sem tudott eltörölni. A lakások berendezése átalakult, mindenütt külföldről importált ruhák, bútorok, háztartási gépek. A fejekben viszont a régi sérelmek, a ki kell emelkedni kényszere, és a keserűség, hogy nem lehet. Mert mindig vannak nálunk hatalmasabbak. Akik ugyan semmit sem érnek, de fölénk tornyosulnak. Ők fektetik le a szabályokat. Szerintünk nem érdemelnek bizalmat, mégis rájuk szavazunk. Mert úgyszincs jobb... Egy menedék van még: a magánélet, család, gyerek, unokák, az együtt főzés vasárnap. De kérdés az is, vajon a családi szerkezetekben mennyire vannak jelen az örökölt hierarchikus struktúrák. Az alá-, fölérendeltség kényszerű, készen kapott sémái.

Úgy látszik, a szabadsággal, személyes keretek között valami baj van. Nem tudjuk, hogyan legyünk szabadok, csak érezzük a hiányát. Körülvesznek minket az ellenségeink, de ezek az ellenségek már nem legyőzhetőek. Óriási különbség van a keresztény etika vagy akár a keleti vallások kiüresítési imperatívusza és az erdélyi ember kicsivel való megelégedése között. Az erdélyi ember kicsivel való megelégedése mögött az van: ne akarj sokat, ne vágyj sokra, ne akard felforgatni a meglévő kereteket, örülj, hogy még ez a kicsi is jár: a nagy nehezen összekuporgatott kétszobás összkomfort, stabil fizetés, kisnyugdíj. A magad életét forgasd, a körülmények adta kikapukat használd ki. Mindemögött elégedetlenség, frusztráltság lappang, és az elnyomott személyiség felszabadulásért kiált...

Vajon ma kik robbantanának ki forradalmat?

A szerző irodalomtörténész, tanár, publicista.

MAGYARI SÁRA

Vihar van

Először a 25. évforduló kapcsán írtam a témáról. Addig nem vittem a nyilvánosság elé. Szüleim sem kovácsoltak belőle semmilyen tőkét¹. Talán kellett volna, talán akkor másképp alakulnak a dolgok, talán el kellett volna mondani az ő történetüket is. Talán.

Sok mindenre emlékszem: akkor voltam nyolcadikos. Délután jártunk iskolába – az évharmad utolsó tanítási napja volt. Felszálltam egy villamosra, de a hídnál kisiklott. Onnan hazagyalogoltam. Sötét volt, mint általában, s a *bácsi* jött szorgalmasan mögöttem, mint általában...

Éjjel fenn voltunk. Anyu próbálta beállítani a rádiót, hátha mondanak valamit. Átjött a szomszéd lakásból E. néni: sötétítsünk be, ne legyen fény a lakásban! Anyuval suttogtak. Ki akartam menni az udvarra, de E. visszarántott, s akkor láttam, hogy fénycsíkok ropognak a levegőben. Gyönyörű látvány volt. Tényleg az, de a hangja rettenetes.

Másnap édesanyám elküldött egy ismerőshöz, telefonáljak édesapám után, jöjjön értünk. A lelkemre kötötte, azt mondjam a telefonba: *Vihar van*.

Még nem voltam éppen 14 éves, de akkor délelőtt igen nagynak és bátornak éreztem magam, ahogy loholtam B.-ékhez telefonálni. Húst és narancsot lehetett kapni. Sorban álltak érte az emberek.

A telefont nagyapám vette fel, ezerszer mondtam el: *Vihar van*. A végén zokogtam: *Mondd meg apunak, siessen! Nem érted?! Vihar van*. Nem hiszem, hogy akkor értette.

Mi már egyedül éltünk akkor Temesváron édesanyámmal és két kisebb testvéremmel, édesapám Érabrányban szolgált. 1989 decemberének közepére már láttam házkutatást; addig párszor elvitte szüleimet egy-két nagy autó; anyuval már dugtunk el papírokat az egyik városi vécé beszakadt ajtajába; már láttam apámat összeverve; és hallottam azt az éjjeli beszélgetést, ahol apu nehezen mondta el anyunak: „Tudod, mi történhet egy tizenéves kislánnyal, ha ennyi férfi elkapja?!” És sosem mondtam el neki, hogy én már tudom, hisz az előtt pár hónappal, mikor a neve napját ünnepeltük, éjszaka a részeg rendőr bejött a szobánkba. Nem lettem áldozat, mert akkor ott megtanultam megvédeni magam. Mindentől, de főleg mindenkitől. Akárkitől!

B.-éktől hazafelé feltűnt, hogy tényleg lehet húst és narancsot kapni, és hogy nagyon tiszták az utcák. Később tudtuk meg, hogy felmosták, ne látsszódjék a vér.

1. Református papcsaládból származom, édesanyám magyartanár volt akkoriban. Apámat 1989 tavaszán elhelyezték Újszentesről (Temes megye) a Bihar megyei Érabrányba, ahol nem volt magyar tannyelvű iskola. Később hiába kérték szüleim a családegyesítést, ez nem történt meg.

Mikor megérkezett édesapám Temesvárra, szinte azonnal indultunk is. Alig jártak autók az utcán. Arad irányába hagytuk el a várost. A kijáratnál leállított a rendőr. Emlékszem, benézett az autóba, hátra, ahol mi ültünk, a három gyerek, majd szinte ráüvöltött apámra: Repede! Repede! – és intett a kezével, hogy menjünk. Később tudtuk meg, hogy röviddel távozásunk után lezárták a várost. Apu éveken át mondogatta: az Isten tenyerén hozott ki aznap minket Temesvárból.

Emlékszem az útra Temesvár és Nagyvárád között, autók villogtak ránk, mutatták a V jelet, de olyan is volt, hogy kiszálltak, ölelgettek minket – Temes megyei rendszámunk miatt. Nem boldogságot éreztem, hanem valamilyen felfokozott lelkiállapotban leledztem akkor, amelyben vegyült a félelem, a várakozás, az öröm, a kíváncsiság.

Mire megérkeztünk Érabrányba, már forrt az ország. Már mindenki tudta, hogy mi történt Temesváron.

Furcsa karácsony volt az. Jövés-menés a parókián. Folyton néztük a tévét, a kivégzést, a lövöldözést, a beszédeket, a katonákat, a tömegeket. Nem emlékszem, hogy mi volt a karácsonyfa alatt. Nem emlékszem arra sem, hogy az ebédlőben hogyan volt megterítve a nagy asztal. Nem emlékszem a szokásos karácsonyi menüre sem. De szentestén tele volt a templom. Nagyon tele. És az istentisztelet végén apu azt kérte, hogy énekeljük el a 37. éneket.² És én akkor láttam életemben először, hogy az emberek tudnak úgy énekelni, hogy közben sírnak is, pedig valójában örülnek.

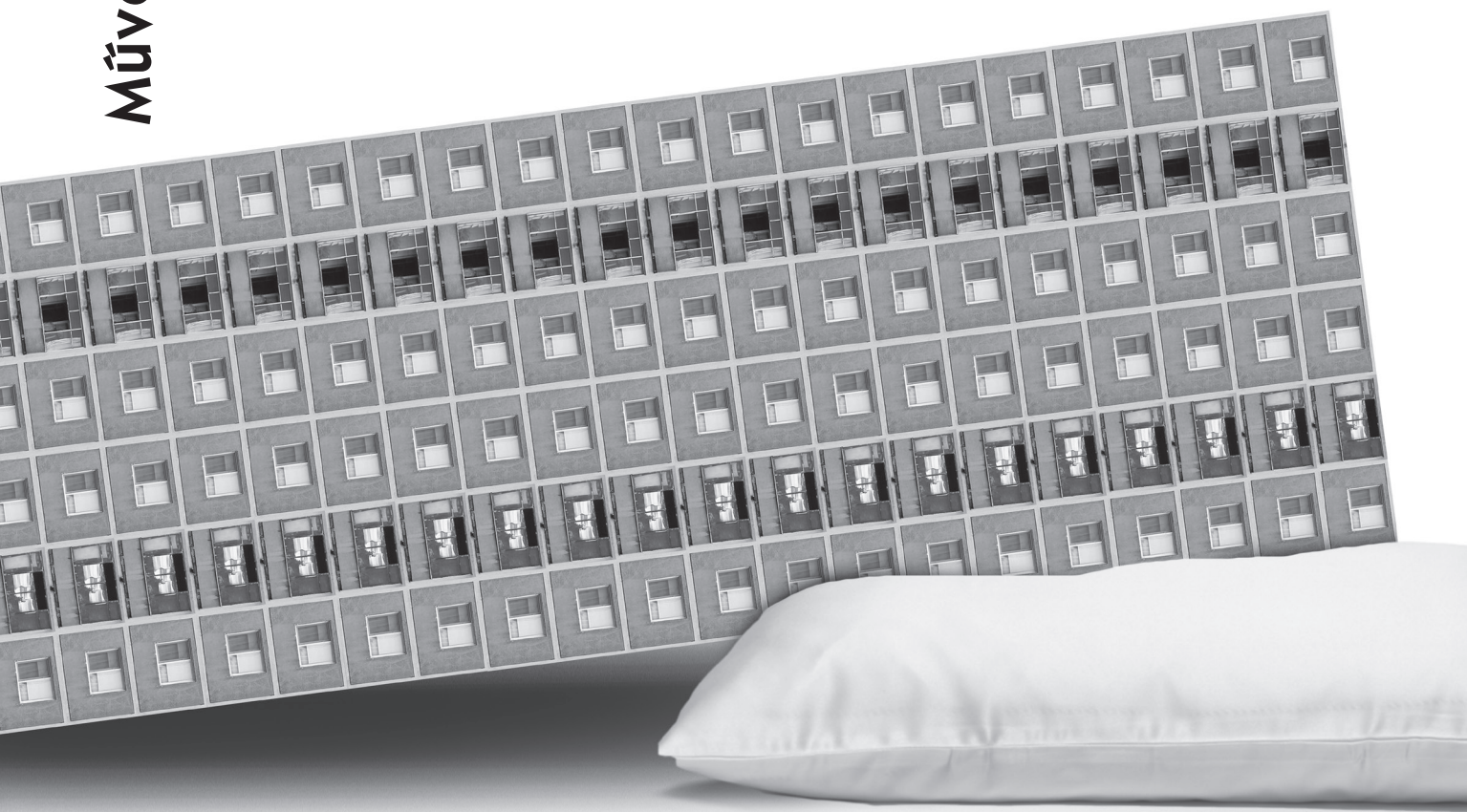
...

Azóta eltelt 30 év. Közben tanultam, tanítottam, szerveztem, építettem, alakítottam, romboltam, ihlettem, támogattam, temettem, mentem, maradtam. Az első 15 évben nagyon szabadnak éreztem magam, néha talán túl szabadnak is. Akkoriban azt tapasztaltam, hogy olyan helyen élek, ahol szabadság van; ahol lehet tenni, alkotni, megmaradni. Az utóbbi 15-ben pedig fokozatosan érzem annak az ellenkezőjét: néha úgy tűnik, hogy visszafordultunk; néha fáj, hogy talán hiába volt; néha érthetetlen számomra, miért értettük félre a szabadság lényegét. És felsejlik a temesvári ablakunk alatt haldokló férfi nyöszörgése, a vértócsa, az emberáldozat. Van az a puszkagolyó, amely nem végez mindenkivel egy pillanat alatt...

A szerző nyelvész, újságíró, a PKE adjunktusa.

2. Az 1996 előtti református énekeskönyvben ez az ének megegyezett a magyar himnusszal.

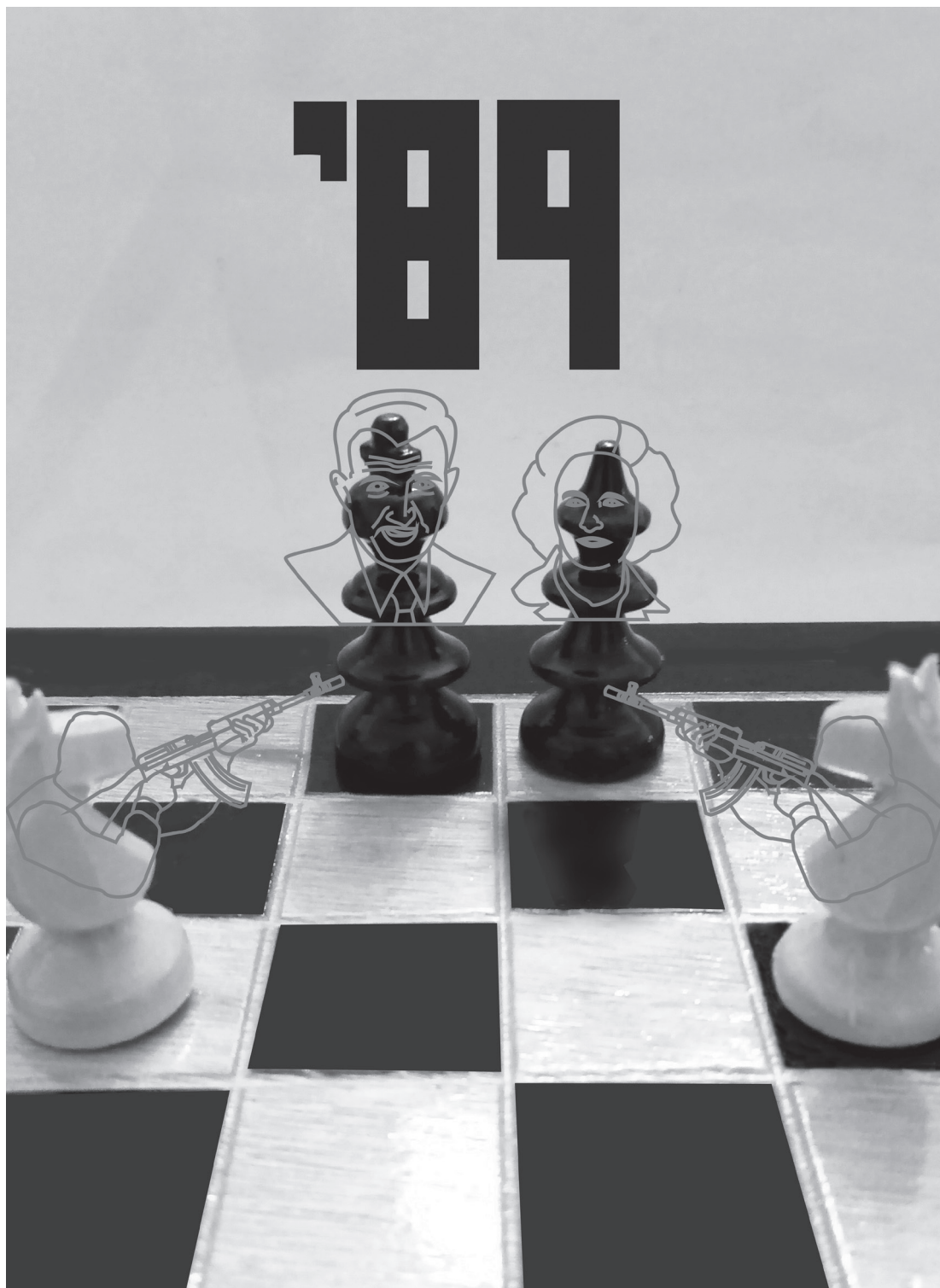
Művészet

*Debreczeni Botond: Forradalom vagy csak változás, 2019,
C-print, papír, 50 × 70 cm*

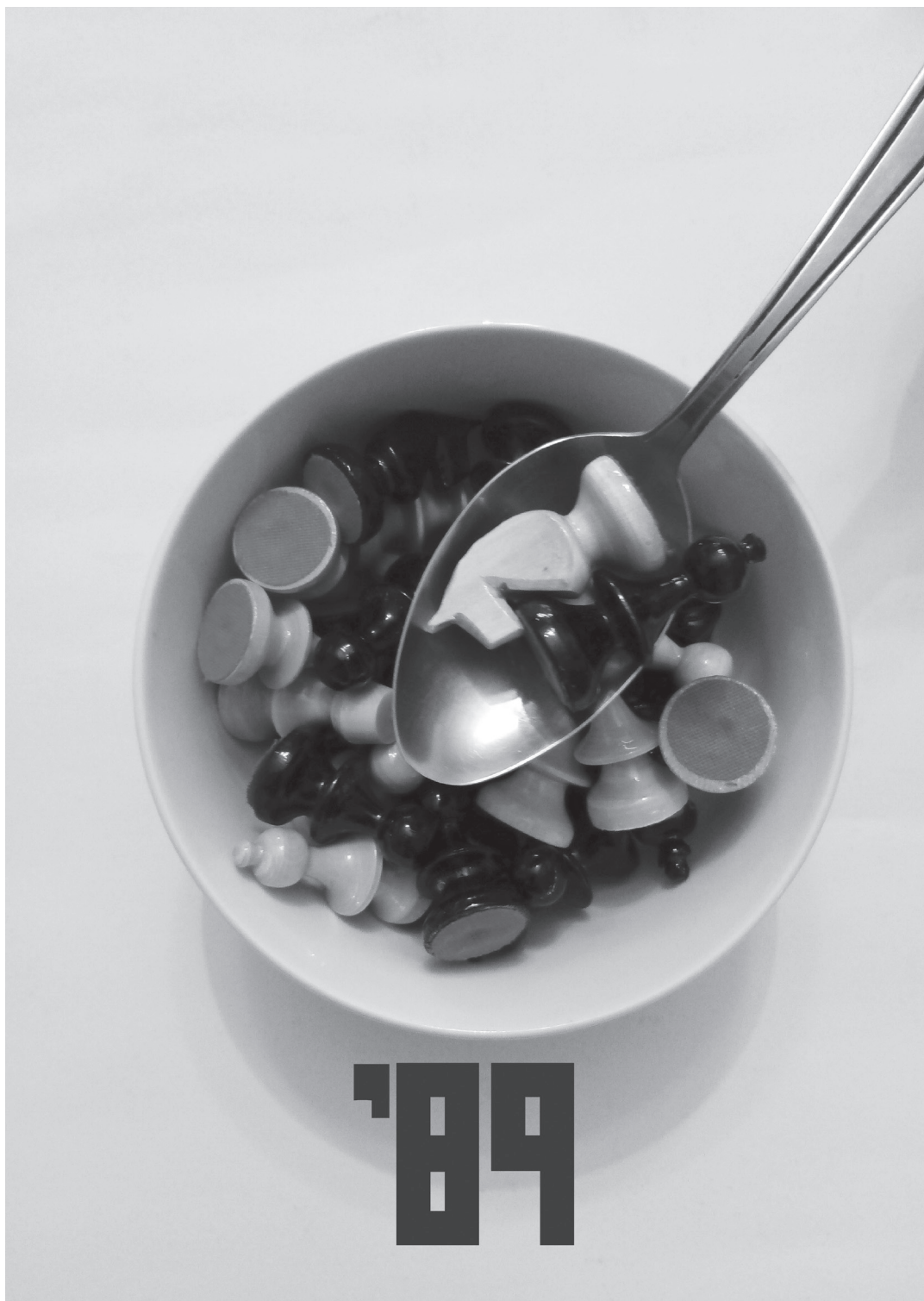

Akkaba Ali: Lép rá, ha fel szeretnél nézni, 2019, C-print, papír, egyenként A3

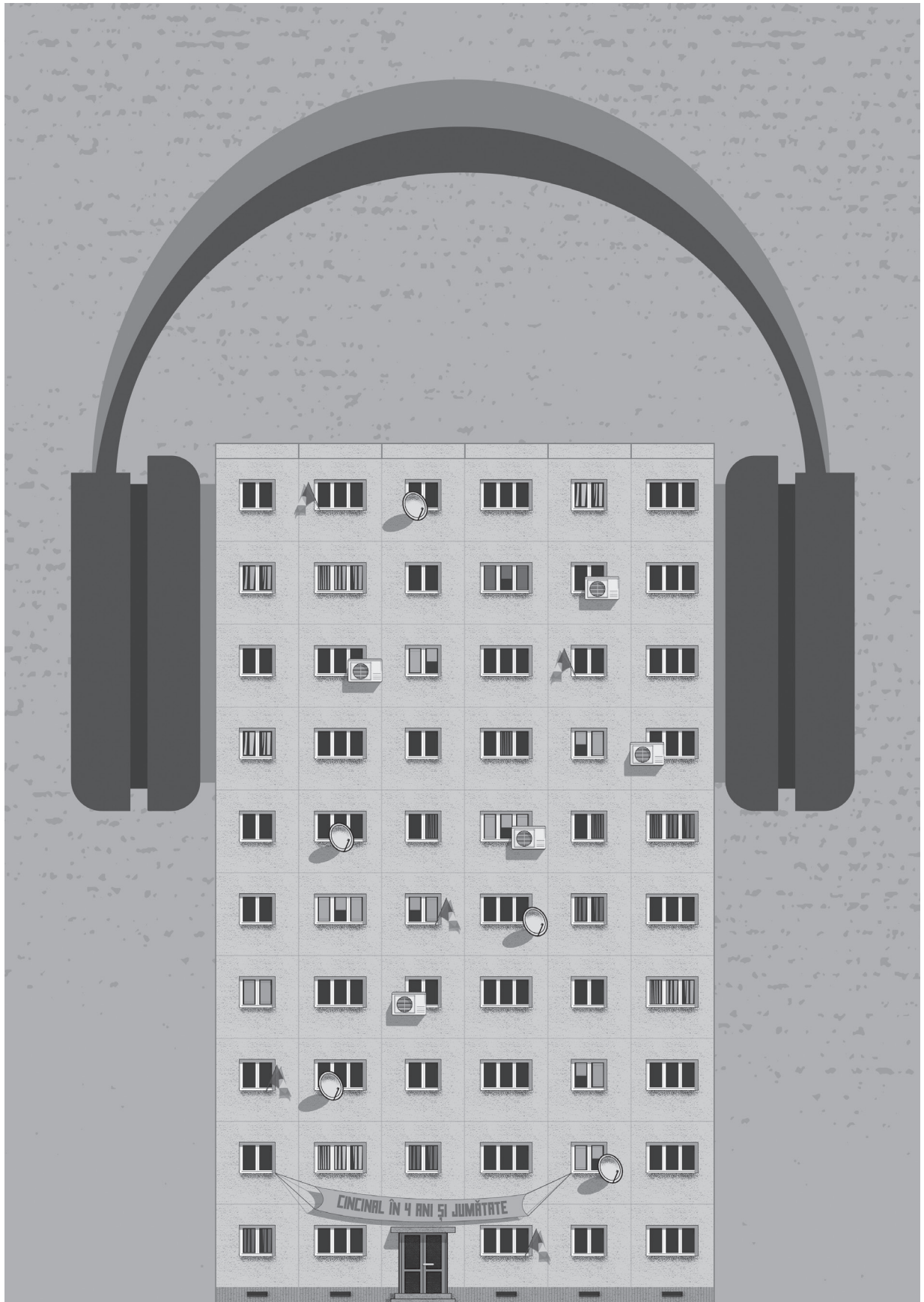
*Bartók Boglárka: Tichete 1986,
2019, C-print, papír, 50 × 70 cm*

*Bittenbinder Éva: '89, 2019,
C-print, papír, 50 × 70 cm*

*Bittenbinder Éva: '89, 2019,
C-print, papír, 50 × 70 cm*

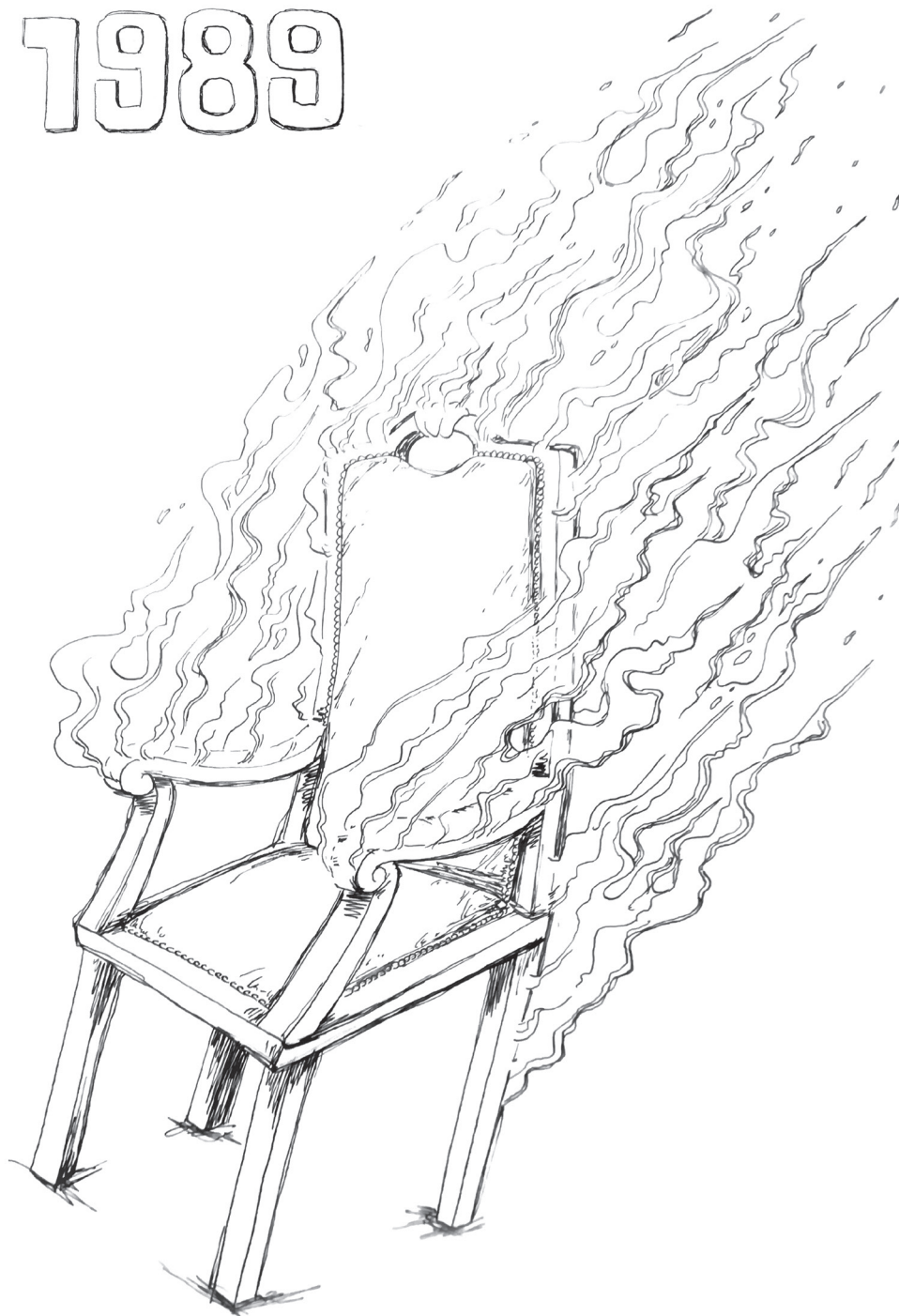
*Nagy Arnold: Cincinal în patru
ani și jumătate, 2019, C-print,
papír, 50 × 70 cm*

Román Sára: 1989, 2019, rajz, papír, 50 × 70 cm

1989

Román Imola: 1989, 2019, rajz, papír, 50 × 70 cm

Szabadságszeretet

Decemberben a 30 éves szabadságunkra emlékezünk. De nem a '89-es eseményekre szeretnénk reflektálni, inkább ennek apropóján elmerengeni azon, mit is jelent a szabadság. Hogyan értelmezhető az ország, a társadalom, a történelem felől? És hogyan működik magánéletünkben? Van-e vajon belső és külső szabadság is? Megélhető-e a kettő egyszerre vagy talán csak felváltva? S az általános szabadság vagy ennek vágya hogyan viszonyul a szeretethez? Mert december a szeretet hava is.

(Guitman Barnabás)

A szabadság fogalmát nem lehet egyszerűen meghatározni. Különösen nehézé teszi a róla való gondolkodást, hogy az egyes emberek és az egyes kultúrák is különbözőképpen értelmezik. A történelem idősíkjaiban is más és más a viszonyulás hozzá. Összességében és általánosságban valamiféle pozitív dolog lenne. Ugyanakkor a korlátok nélküli szabadság sem nem kívánatos, sem nem hasznos. Mit értünk korlátokon? Például az ember veleszületett erkölcsi érzékét, a családban, iskolában elsajátított normarendszert, a hitből, vallásosságból fakadó önkorlátozást vagy a társadalmi fegyelmezés révén az állam által a polgárokra kényszerítettséget.

Meggyőződésem, hogy a korlátok nélküli szabadság rendkívül kártékony az emberi boldogság szempontjából. Egyrészt az emberek többsége nem érett rá, soha nem is lesz érett, hogy élni tudjon a korlátlan szabadsággal. Korunk lelki betegségeinek is egyik oka a túlzott szabadság, ami frusztrációkat, boldogtalanságot okoz. Az embereknek elsősorban arra van veleszületett igényük, hogy tartozzanak valahová, hogy hasznosnak, értelmesnek érezzék a létüket, hogy szerethessenek és szeretve legyenek. Ha mindezeket átérzik, akkor töltheti el őket igazából a szabadság és a boldogság érzete.

Ha egy ország, illetve az ott élő társadalom szabadságáról esik szó, akkor mindenképp tisztázandó a függetlenség kérdése. Súlyos félreértésekre ad okot ugyanis a szabadság és a függetlenség fogalmának összekeverése, egymással való megfeleltetése, noha a két fogalomnak egyáltalán nem szükségszerű együtt járnia. Lehet egy ország úgy független, hogy nem szabad, és úgy szabad, hogy nem független. Például a Ceaușescu által vezetett Románia független volt, de nem volt szabad ország, ellentétben a dualizmus kori Magyarországgal, amely nem volt független, ámde mégis sza-

badnak tekinthető. Mit nevezhetünk tehát szabad országnak? Azt az országot, ahol a népesség, a lakosok többsége képességei, adottságai, valamint társadalmi helyzete szerint szabadon dönthet személyes/családi élete egyes kérdéseiről, vagyónbiztonságban élhet, azaz garantált számára a tulajdonhoz, a munkához, a gyarapodáshoz való jog, valamint az országot saját törvényei, szokásai alapján kormányozzák, a fennálló rend pedig közmegegyezésen, széles körű társadalmi támogatáson nyugszik.

A magánéletben akkor működik a szabadság, ha van tudatos döntésképeségünk és önfegyelmünk. Az emberek igen nagy részénél ez a képesség csupán nagyon kis mértékben van meg. Mindezek hiányában viszont az érzelmeink, ösztöneink uralkodnak szabadságunk felett, tehát az ilyen emberek, még ha látszólag vagy jog szerint szabadok is, valójában nem azok.

A külső szabadság rajtunk kívül álló körülmények függvénye, ez többnyire és jó esetben korlátos. Hiszen, ha nem ilyen lenne, felborulna a társadalmi rend, megszűnne az állam. A belső szabadság az, amit az egyház szabad akaratnak nevez. Az ember a legnagyobb külső elnyomásban, szabadságvesztésben is megőrizheti belső szabadságát, integritását. De különböző eszközök révén (tömegmédia, rejtett reklámok) az erre nem kellően felkészült alanyok esetén a belső szabadságot kiválóan lehet manipulálni, irányítani.

A belső szabadság a nagyobb érték, attól lehetünk igazán szabadok. Paradox módon a külső szabadság vagy annak illúziója inkább veszélyezteti, esetenként gátolja a belső szabadság igazi átélését.

A szeretet és a vágy fogalmát sem célszerű összekeverni. Az igazi szeretet tulajdonképpen azzal jár együtt, hogy aki szeret, a másik és a saját boldogsága érdekében is korlátozza szabadságát bizonyos kérdésekben. Természetesen e szabad elhatározásból és szeretetből vállalt önkorlátozás valójában a szabad lélek sajátja. Röviden összefoglalva: nincs szabadabb ember annál, mint aki önként lemond szabadságáról.

A szerző történész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kara Történettudományi Intézetének adjunktusa.

(Magyari Sára)

Én szabad ember vagyok. Azt csinállok, amit akarok – és mindent rombolt maga körül.

Én szabad ember vagyok. Nem kell semmit sem eltűrnöm – és a legmagányosabb embernek tűnik.

Én pedig nem szeretnék ennyire szabad lenni. Nem szeretnék mindig azt csinálni, amit akarok. Kicsit tűrni is szeretnék, sőt, alkalmazkodni is,

szeretnék önfegyelmet gyakorolni, talán egy kicsit kedveskedve kiszolgálni is szeretnék, persze nem akármit és nem akárkit – gondolom mindezt néha teljesen felháborodva önmagamon. Mert szerintem a *másik ember* valódi szabadságom záloga és határa is.

A szabadság valami egyensúly lehet: az én és a te között, a kint és a bent között, az egy és a sok között, a jó és a rossz között. Azt hiszem, valami mérceszerűség, ami megtartó erő is egyben, mely lehetővé teszi, hogy önmagam legyenek a magam emberi mivoltában, de úgy, hogy érezzem, tudjam, valami másnak a része is vagyok.

A szabadság egyfajta érzelm, esetleg érzet, amikor könnyűnek gondoljuk magunkat, kicsit gondtalannak, nagyon boldognak, szárnyalónak. De a szabadság állapot is, amikor döntések sorát hozhatjuk meg. Ilyenkor inkább lehetőség, a választás tétje sejlik fel benne. Persze van olyan is, amikor a szabadság teher, mert felelősséget kell vállalni, ki kell állnunk önmagunkért, nem lehetünk konfliktuskerülők, bátran szembe kell néznünk önmagunkkal, másokkal, ki kell mondanunk nehéz dolgokat – és ilyenkor nehéz szabadnak lenni.

Egyre gyakrabban gondolom azt, hogy a szabadság az érett személyiség és az érett társadalom alaplehetősége, melynek megvalósulása, értelmezése időről időre változik, függ az egyéni és társadalmi világréptől, a politikai berendezkedéstől. Szótári jelentésében gyakran találjuk, hogy a szabadság korlátok nélküli állapot, egy ideális helyzet, de az ilyen értelmezés nem tér ki arra, hogy a korlátnélküliség mit is jelent.

Számomra korlát a másik ember. Elsődlegesen a másik ember szeme, tekintete. Mert, ha figyelek, látom, hogy mit mondhatok, mit tehetek úgy, hogy én is önmagam maradjak, de őt se semmisítsem meg. Mindig van olyan megoldás a problémákra, amely mindenkinek jó, elfogadható, de azért tenni kell – sokat. Ugyanakkor korlát lehetek én is önmagam számára, amikor nem ismerem önmagam, amikor nem vagyok képes az önreflexióra, a változásra, a változtatásra.

A szabadságot gyakran tettekkel azonosítjuk. Így lesz szólásszabadság, választási szabadság, gyülekezési szabadság, életvezetési szabadság. Sokszor ezek az összetételek azt tükrözik, hogy a szabadságot valami ellen tételezzük: például a hallgatás – elhallgatás ellen. Érdekes jelenség a mi kultúránkban, hogy nem a negatív tettet minősítjük, hanem azt, aki kimondja, aki beszél róla, miközben harcolunk folyamatosan a szólásszabadságért. A választási szabadságunkkal mintha nem nagyon tudnánk élni mostanában, gondolok a politikai választásokra: talán nem merünk közösségileg, társadalmilag új utat választani; esetleg nincs is a valóságban több alternatíva.

Az életvezetési szabadság az egyik legizgalmasabb kérdés manapság, hisz a külvilág azt sugallja, hogy élj úgy, ahogyan neked jó; legyél önmagad; tedd, amit akarsz. És itt mindig az egyes szám a lényeg. Az egy ember,

az egyén. Csakhogy mi, emberek, társas lények vagyunk. Ott a másik ember is. Aki nélkül nagyon magányosak vagyunk.

Érdekes, hogy egyre több viselkedéskutató hangsúlyozza, az egyik alapvágyunk, hogy hasznosnak, fontosnak érezzük magunkat. Na, de ehhez nem vagyok elég egyedül, önmagamban. Mert csak akkor vagyok hasznos, fontos, ha valaki(k) annak lát(nak). Tehát ott a másik, a közösség, a társadalom. S már ott is vagyunk a külső és belső szabadság kérdésénél: talán akkor működik a kettő, ha az, amire ott belül vágyom, kint, a másik személyt is érintve válik valóssá, és mindkettőnk számára jóvá.

Aztán itt van a szabadság és szeretet viszonya. Néha azt érzékelem, hogy szembeállítjuk a kettőt, esetleg egymásnak alárendeljük őket. Talán az éretlen személyiség jegye, hogy a szeretetet alárendeli a szabadságnak, s azt hiszi, hogy a kettő kizárja egymást. Pedig szerintem a kettő között okozati összefüggés van: a szeretet hozza el a szabadság megélésének lehetőségét, valahogyan úgy, hogy ha szeretem eléggé önmagam és szeretem a körülöttem levőt is, levőket is, akkor leszek döntéseimben, érzelmeimben is szabad. Tudom, hogy nem lehet és nem is kell mindenkit szeretni. Itt a jelentés kitérítésével annyi is elég lenne, hogy ne akarjak szándékosan ártani a másinak, magamnak. Végző soron szeretném azt hinni, hogy a szabadság a korlátok átalakításának igénye: a jó érdekében támasz, a rossz ellen feszegetés; hangos igenlése a jónak, és határozott elutasítása a rossznak. Az más kérdés, hogy mikor, kinek, mit jelent a jó és a rossz...

A szerző nyelvész, újságíró, a PKE docense.

MARKÓ BALÁZS

Állandó forradalom

Sok személyiség a halálával mérhetetlenül nagyra nő, és sok esemény azután, hogy véget ér, mégis tovább zajlik, és új fordulatokat vesz az emberek fejében. Embereknek, családoknak, nemzeteknek és társadalmaknak szükségük van mítoszokra és óriásokra, akik utat mutatnak az átláthatatlan jelenben. Nagypánk vagy Napóleon emléke erőt adhat, hogy folytassuk azt, amit épp fel akartunk adni, és az 1789-es francia forradalomnak vagy az 1848-as népek tavaszának emléke rávehet, hogy megéri tovább küzdeni, még akkor is, ha nem mindenre úgy emlékszünk, ahogy valójában történt. De azok, akik az emlékek „gyártásáért” felelnek (azaz bárki), nem meglepő módon nem feltétlenül az embertársaikat akarják segíteni: sokszor csak a saját céljaikat tartják szem előtt, és így lassan zavarossá, homályossá és bizonytalaná válik a történelem. Rengetegen élnek még azok közül, akik emlékeznek 1989 decemberére, de mind kétségesebb, hogy mi is történt valójában. A forradalom fénye halványabb és hidegebb, mint valaha.

Régebb minden tisztább volt: Románia 1989 decemberében negyven év kilátástalanság után végre fellázadt és megdöntött egy szörnyű diktatúrát, megtéve az első lépést a demokratikus átrendeződés felé. Elkezdődött egy izasztó, kompromisszumokkal és gondokkal teli folyamat, amelynek az volt a célja, hogy az emberek hangot és lehetőségeket kapjanak a világban. De valóban így volt? Egyre kevesebben hisznek ebben a célban, és egyre kevesebben hisznek azokban, akik ezért a célért akarnak tenni valamit. És éppen ezért egyre kevesebben hisznek a forradalom „hivatalos” történetében. Sokan arról próbálnak meggyőzni, hogy a forradalom igazából az akkori szocialista elit jól megtervezett államcsínye volt, és hogy a küzdelem a „vörös pestis” ellen éppen emiatt máig nem ért véget. Egyesek szerint Constantinescu vetett véget a kommunizmusnak 1996-ban, mások szerint Basescu győzte le végérvényesen a szocialista veszélyt, megint mások szerint pedig egyedül Iohannis ad reményt a mindmáig folyó harcban a „vörösök” ellen. Egyesek pedig a kapitalista nyugat győzelmét látják a forradalomban, és jól hallható a háttérből sokak hangos vágyódása a régi „aranykorszakba”. Az üzenet mindig tiszta: a harc nem ért véget, az „állandó forradalom” állapotában vagyunk. Mindezekkel az elméletekkel persze szavazatokat, pénzt és sajtófigyelmet lehet nyerni. 1989 decembere pedig egyre ziláltabb, erőszakosabb és hangosabb lesz.

Ahhoz, hogy megértsük a '89-es forradalom lényegét most, harminc évvel utána, nem a különféle talk show-k meghívottainak, hobbitörténészeknek és politikai kommentátoroknak az elméleteire kell figyelniük. És az sem szükséges, hogy végigkutassuk az archívumokat, átolvassunk minden hivatalos dokumentumot, és megnézzünk minden felvételt az eseményekről. Ez mind hasznos, de ennél többről van szó. A forradalom egy szimbólum kellene legyen, eredetmítosza az új Romániának, amit foggalkörömmel kellene védenünk. Túl fiatal vagyok, nem lehettem ott '89-ben, nem éltem meg az események közvetlen következményeit, de egy ilyen szimbólum hatalmas erőt és reményt adhat bármelyik eljövendő generációnak, ha vigyázunk rá. 1789 vagy 1848 világszerte rengeteg embernek adott és ad bizalmat és hitet, miért ne lehetne így a '89-es forradalmakkal is?

Az az igazság, hogy még gyerekcipőben jár az örökségőrzés nálunk. Felbecsülhetetlen értékű kastélyok, házak és templomok esnek áldozatul a tétlenségnek vagy a nemtörődömségnek. De ha hagyjuk, hogy 1989 decemberének mítosza felhíguljon és elvesztődjön, a történelmünk teljesen más irányba terelődhet, ki tudja, milyen következményekkel. Becsüljük és tiszteljük meg azokat, akik elvesztették vagy kockáztatták az életüket egy jobb jövőért, és tartsuk észben azoknak a bátorságát, akik áldozatokat hoztak: szükségünk lesz még erre a bátorságra. Itt az ideje véget vetni a '89-es forradalomnak, és új mozgalmakat, reformokat indítani.

A szerző publicista, egyetemi hallgató.

MARKÓ BÉLA

Mikor leszünk forradalmárok?

*Akkor lesz forradalmár valaki,
amikor az utca túloldaláról a kiskatona
ráfogja a kalasnyikovot, és közben
ebből a távolságból is tisztán látni,
hogyan reszket a szája széle a félelemtől,
csak int a fegyver csövével, kotródj innen?*

*Akkor lesz forradalmár valaki,
amikor odaverekszi magát az első sorba,
mert hátulról nem lehet kivenni,
mi történik, és amikor a harckocsik
előtt felsorakozott zászlóalj parancsszóra
hirtelen kibiztosítja a fegyvereket,
olyan gyorsan szalad, hogy a hátsó
sorokból sokan lemaradnak mögötte?*

*Akkor lesz forradalmár valaki,
amikor egy darabos arcú, lerágott körmű
szőke lány, aki később majd
adómentességet kap, és sikeres
vállalkozó lesz, most kínos lassúsággal
írja fel egy ceruzacsonkkal az ő nevét is
az ideiglenes forradalmi tanács listájára?*

*Akkor lesz forradalmár valaki,
amikor véresen, agyba-főbe verve
bevonszolnak a megyeháza előcsarnokába
egy kirívóan jól öltözött járókelőt,
mert az utcán összetévesztették a megyei
párttitkárral, és alig sikerül lecsillapítani
a teljesen felajzott tömeget?*

*Akkor lesz forradalmár valaki,
amikor elhiszi, forradalom van, és persze
a forradalomban minden megoldódik,*

*mivel a forradalom maga a megoldás,
holott a forradalom valójában csak
a kérdés, amit eddig nem lehetett hangosan
megfogalmazni, de egyáltalán nem biztos,
hogyan sikerül-e megtalálni a helyes választ?*

*Akkor lesz forradalmár valaki,
ha éppen nem írja mindenről megfélekezve
készülő könyvének befejező részét,
vagy éppen nem fekszik otthon influenzával,
esetleg éppen nem utazik el valahova,
hogyan egy eljövendő forradalomról
beszélgessenek régi barátaival?*

*Akkor lesz forradalmár valaki,
amikor érzi, nem mehet így tovább,
és ha végre eljön a forradalom,
láttni fogja, valóban nem megy
az égvilágon semmi ugyanúgy tovább,
majd lassan arra is rá kell jönnie,
tulajdonképpen csak annyi történt,
hogyan megnyitották a főbejáratot,
de egyébként ez pontosan ugyanannak
a világnak a színe vagy fonákja?*

A szerző költő, szerkesztő, politikus.

MÁTYÁS ZSOLT IMRE

December. Vérszeplő...

Csak bámultam a tükörbe, és a sok hajszálrepedés, árok, sánc, gránát- és bombatölcsér, kráter közt az oszladozó füst mögött megláttam két gyereket, egy lányt és egy fiút, akik játszóruhában, egymás kezét szorongatva könnymaszatosan körbe forognak, keresik a barátaikat, akik eltűntek, amikor eldördült az első lövés. A Fő tér, ahol egyetlen másodperccel előbb még több ezer ember gomolygott le és fel, teljesen elnéptelenedett. Csend volt. Süket, dobhártyarepesztő csend. Egymásra néztek. Szemükben nem volt kétségbeesés, csak csodálkozás. Lassan leereszkedtek az aszfaltra. Körülöttük foltok. Madártollak és vércseppek hulltak a levegőből. Az arcukra hullottak a vércseppek. Vérszeplő, mondta a fiú, és nem merete megérinteni a lány arcát. Aztán a vércseppek madarakká változtak, dögölt, szárnyaszegett madarakká, amik az égből hulltak alá, nagyokat puffanva az aszfalton. Meghaltunk, kérdezte a lány. Szeretlek, mondta a fiú. Meghalunk. Szeret... telek, mondta a lány és csendesen lehunyta a szemét. A hajában a virág megfeketedett és lassan hamuvá lett. Aztán a csendet felváltotta valami furcsa moraj: a kapualjakból, a fák mögül, a csatornákból emberek másztak elő, kacagva, szinte hisztériásan kacagva, mintha túlreagálnának egy blőd kabaré-előadást. Nem lőnek – *csak* lőnek, kiáltotta valaki. Csak a tárakat ürítették ki, csak örömükben! Nincs már diktátor, elmenekült! Megszökött! Szabadok vagyunk! Szabadok vagyunk?, kérdezte a fiú. Szabadok? Az mi?, kérdezte a lány. Még szeretsz? Szeretlek? Igen, szeretlek. Akkor most élünk? Ezek szerint...

Egymás felé gurultak az aszfalton, összeölelkeztek, miközben mindenhol emberek özönlöttek a térre. A tankok és kételtűek tetején megnyíltak a tetőajtók, katonák másztak ki belőlük, és elfogadták a feléjük nyújtott virágokat. A gyerekek felmásztak a tankokra, és az ágyúcsöveken egyensúlyozva akrobatamutatványokkal szórakoztatták az embereket. A nap sütött, bár hideg volt. De senki nem fázott többé. A fiú meg a lány először ide-oda gurult az emberek lába meg tankok lánctalpai között. Egyre kevesebb hely volt már a talajon, ezért gondoltak egyet, kibontakoztak az ölelésből, megfogták egymás kezét, és szép lassan felemelkedtek a levegőbe. Lebegünk, dadogta a fiú. Repülünk, suttozta a lány. Ni, a Városháza tornya! Ez meg a Kultúrpalota teteje a majolikákkal! A templom! A katona szobra! Mennyi ember! Lentről nem is tűnt fel, hogy ennyien vagyunk. És mennyi katona... meg tank, meg... fegyverek... És amint ellebegtek a

Kultúrpalota előtt, az emeleti ablakokban meglátták magukat, amint kézen fogva repülnek. Olyanok vagyunk, mintha Chagall festett volna minket, mondta a fiú. Igen, egy vőlegény meg egy menyasszony, mondta a lány. Miért sírsz, kérdezte a fiú. Mert boldog vagyok a lebegéstől, felelte a lány. Lebegünk a boldogságtól, kérdezte a fiú. Újabb lövések. Újabb tárakat ürítenek? Újabb szabadság?

Lebegtünk, akarta mondani a lány, de a hangja elcsuklott. Sosem leszünk vőlegény meg menyasszony, gondolta, és lenyelte könnyeit. Halvány rándulás futott végig az arcán. Hová mész, nézett a lefelé kerengő lány után a fiú. A lány visszanezett, miközben lassan körözve egyre jobban közeledett az aszfalthoz. Várj meg, kiáltotta a fiú. Nincs idő, szólt vissza suttogva a lány. Suttogása betöltötte a teret, ég és föld között. Sóhajtása forgószerűként száguldott végig az utcákon, felkavarva a sok szétdobált papírlapot, fényképet, propagandaanyagot, amit a Városháza ablakán kidobáltak a feldühödött szabadságszomjas emberek. Nincs már többé idő, suttogta újra a lány, szétlőtték az időt. Üvöltött a sziréna, puskaporszag és apró színes vitrocserépek keringtek a levegőben és visszaverték a rohanó mentőautó villogófényét.

Sosem lettünk vőlegény meg menyasszony, mondta a fiú, amikor harminc év után *skype*-on beszélgettek. Egyikük sem élt már abban a városban. Sőt a lány elrepült a tengeren túlra, sok ezer mérföldre attól a tértől, ahol madarak hullottak decemberben az égből. Meg a vércseppek szeplők-ké változtak. Meg Chagall egy pillanatra felpingálta őket a decemberi égboltra. Mindketten rátették kezüket a monitorra, és sok ezer mérföld távolságból megérintették egymást. De a monitoron hideg maradt a tenyerük. Nem volt már bennük lüktetés... Csak a pixelek torzultak el a kezük nyomása alatt... Semmi különös. Jobb volt a kemény aszfalton feküdni... Szoktál még lebegni, kérdezte a lány. Szoktam, néha, álmomban, felelte a fiú. Olyankor nem akarok felébredni. Én sem.

Csak bámultam a tükörbe, és az ötvenévnnyi hajszálrepedés, árok, sánc, gránát- és bombatölcsér, kráter közt az oszladozó füst mögött megláttam két gyereket, egy lányt és egy fiút, akik játszóruhában, egymás kezét szorongatva, könnymaszatosan körbe forognak, és keresik... valamikori vérszeplős önmagunkat...

A szerző színművész, rendező, író.

MIKOLA EMESE

Naplórészlet

1989. XI. 21., kedd

Jártam Byval, aztán már az agyamra ment, de most újra összejöttünk. Már akkor is tervezte, hogy kimegy. Először Petivel, de konkrétumok nem voltak. A fejéhez is vágtam a múltkor, hogy „Úgyis itt ragadsz!” Erre odajön hozzám pénteken, és a fülembe súgja, hogy „Szombaton este indulunk Öcsivel.” Mi? „Lógjál el tornáról, és megbeszéljük.” Szóval be kellett magolják a tervet, hogy a Körös partján mennek valami T betűs faluig, és ott megállnak, hogy bekenjék fokhagymával a testüket, hogy a kutyák ne érezzék őket, és kell fekete tempera a tornacsukának, hogy ne világítson. Erre szombaton 11-kor beállít a suliba, ronda ócska cuccokban, 4-5 ing van rajta, és rángat magával meg tök ideg, meg fölöslegesen járkálgat a folyosón. Aztán puszi a homlokomra és elrohan. Hülye szar barom fasz! – kiabáltam utána, és a búcsúlevelet sem adtam oda, amit tegnap írtam.

Pokoli volt hétfőig, főleg a sulis. Tetettem a hülyét. Aztán egyenesen Öcsiék mentem. Csókolom, kezdtem volna a mondókámat, de az anyja behúzott a házba. Majd az előszobában boldogan átölelt. „Már Debrecenben vannak. Értelmes kislány vagy te. Még csengess néha be.” Aztán kikísért.

Ma szembesítés. Peti sírt, a falat rugdosta, rémesen rosszul esett neki, hogy átverték. Erre Brechner azt mondta, hogy ők bármelyik percben megkaphatják az emigrálási papírokat Nyugatnémetbe. Szökjünk át Magyarba, és az anya tutira befogad mindenkit. Csak német internátusos licibe kell járnunk. Meli tök fapofával megszólal: „Mit fogsz ezentúl csinálni a bulikon, erre nem gondoltál?”

1989. XII. 10., vasárnap

Tompul az agyam! Komolyan mondom. Nem tudom megérteni, hogyan működik a légköri nyomást mérő higanyberendezés.

1989. XII. 13., szerda

A Garázst nyomatja Nagy Feró a Petőfiben, mikor: „Megszakítjuk az adást, hogy székelj testvérünk üzenetét átadjuk. By üzeni Nagyváradra,

hogy nagyon szereti Emesét! Jeeee!” Olyan hirtelen jött, hogy nem tudtam kazettára se venni. Már csengett is a telefon a nappaliban. Tudtam, hogy By öccse lesz. Persze apám vette fel. Szinte percekig képes tenni a süketet, hogy ne adjon a kagylóhoz. Ma a jó osztályból is körém gyűltek a lányok. „Húú, de cucc neked!” Közben gondolatban megfojtottak. Mindegy. Itt a vakáció, és festeni fogom a körömöm!

1989. XII. 22.

Igen, ez a nap Románia legszebb napja. December 22., péntek. Mielőtt még elragadtatnám magam, kezdem az elején. Romániában már 25 éve az önimádó Ceaușescu uralkodott. Magyarországon már változott a helyzet, létrejött a többpártrendszer. Németországban végül lebontották a berlini falat, Csehszlovákiában fellázadtak az elnök ellen, egy író került a helyére. A Szovjetunióban folyik a peresztrojka, hallottam, Kolozsváron egy román tanárnő is próbált már harcolni értünk. És most a temesvári emberek ki mertek menni és élőláncot alkottak Tőkés László háza körül. Ez nagy szó. Ki mertek menni! A tévé bemondta, hogy elfogták Ceaușescut. Nálunk is mindenki dudál az utcán. Leverték a piros lozincákat¹ a tömbházról. Csodálatos! Nem tudom elhinni, hogy ennyi volt az egész. Megnyílnak a határok. Hazajöhetnek a menekültek. Persze a szüleim a fejemhez vágják, hogy még 16 se vagyok, de holnap tutira kimegyek.

1989. XII. 25., hétfő

Nem adják olyan könnyen azt a bizonyos szabadságot. Mennyi és mennyi halott, és mennyi lélekben nyomorék, akik ezt művelik az emberekkel. A szekusok megtámadták a nagyváradi vízműveket. Állítólag mérgezett a víz. Abból a kis tartalék állottból élünk.

1989. XII. 26., kedd

Tisztán hallottam a folyosón, hogy két szomszéd ijedten beszélte: röpcéduláznak a szekusok. „Ceaușescu, ne féljél, megbosszulunk! În fiecare casă te așteaptă un mort pe masă!”² Csupa értelmetlen halál. Szüntessük meg a politikát.

1. Jelmondat.

2. Minden házban egy halottat teszünk az asztalra.

1990. I. 7., vasárnap

Találtam egy borítékot a postaládánkban, még csütörtökön. Benne egy csomagszelvény, egy nő írt mellé, hogy bocsánat a késésért, de el volt ítélve hat hónapra tiltott határátlépésért, szóval ne haragudjak. By küldött nekem valamit, az van a csomagban. A nővérem elkísért a nagypostára, hogy kivegyük. Egy katona állt a bejáratnál. Olyan édi volt. Szólt, hogy meg kell motoznom, és elpirult. Emlékeztetett egy srácra a másik suliból. Egy Edda meg Metallica izé volt a csomagban, amit rá kell varrni vagy vasalni táskára. A nő írt egy telefonszámot is, amin reggel 8–11 között adhatják Byt. De csak a nagypostáról tudok kérni nemzetközi hívást.

1990. január

Nem jön haza. Megmondta konkrétan telefonon. Halt volna meg! Két hete szabadok vagyunk.

Ebben a városban nincs semmi, csak üres üzletek a sulikörül. Mikor kezdtem a IX. osztályt, hetente bementem az üzletbe, és banánt kértem. Persze teljesen üresek voltak a polcok. A nő mindig dühös lett. De én feszítettem a húrt: „Miért, ez talán nem egy élelmiszerüzlet?” Sértődötten kizavartak. Pedig jóval több volt, mint hecc. Kapaszkodás volt az igazságba. Most visszamegyek az üzletbe, és igenis addig kérek tőlük, amíg azt nem mondják: „Gyermekem, ne kérj. Nem látod, hogy itt nincs semmi?!”

A szerző írta.

MOLNÁR JUDIT

Fekete, fehér, igen, nem

A társasjátékban a kvízkérdésekre egyszavas választ várnak – fekete, fehér, igen, nem –, ugyanígy villannak fel az egy emberöltővel ezelőtti történetek is. Csakhogy ez a bátran történelminek mondható „játék” már az első napon, 1989. december 22-én komolyra fordult. Napokkal előbb hallottuk, Temesváron helyzet van, de világos képet nem sikerült alkotnunk sem a Szabad Európa Rádió, sem a Magyar Televízió adásaiból. Nagyváradon ugyanis csend volt, készülődünk karácsonyra: már kivettük az évente háromszor „járó” fejenkénti egy kiló húst, éhen nem halunk. A hírek ugyan lövöldözésről is beszéltek, Ceaușescu hazajött a közel-keleti újtjáról és azonnal lenyúlta a napi kétórás tévéműsort, hivatalosan bejelenteni: idegen ügynökök ássák alá „feddhetetlen” belügyeinket. A lövöldözés tehát az „agenturili străine” ellen irányul, s ezt a hibás szóhasználatot, mint ősi szokásjogot, az elnöki házaspárt néhány nap múlva szitává lövő sorozat sem tudta eltávolítani a politikai közéletből: a nagyralátó tahóság újra meg újra kitermeli a saját anyanyelvét is helytelenül használó, magukat komoly államférfinak tartó politikai „elitet”.

A temesvári lövöldözést visszaigazolta egyik kolléganőnk Temesváron tanuló fia, de Váradon még mindig nem történt semmi. 22-én, pénteken délelőtt robbant be a hír: Bukarestben is dörögtek a fegyverek, a rádió- és tévébemondók pedig sorra kérik a bocsánatot a sokéves hazudozásukért. Nem üldögélünk tovább az irodában, a férjem már lent várt az udvaron, megyünk haza. A Fő utca nem volt forgalmasabb a szokásosnál, de a városháza előtt nőtt a tömeg. Az erkélyről épp egy közismert kisember hirdette, hogy ő a lelke mélyén mindig is..., de mivel a hangereje nem nőtt fel a feltűnési vágyához, nem értettük, mit is akar magáról elhitetni. Siessünk haza! Nem sokkal ezután volt az első igazán nagy, óriási reményeket meglobogtató élményünk: a régi váradiak számára egyszerűen Rédainak nevezett egykori Rhédey, de hivatalosan már akkor is Bălcescu park bejárata mellett, a kerítés tövében nagy halomban heverték az épp búcsúzó rezsim ikonikus, Ceaușescut dicsőítő vaskos *Omagiu* kötetei. Az utcánk egész jobb oldalán végighúzódó kaszárnyákban szedhették össze és dobták ki a parkba, mintegy jelezve az arra járóknak, „lesz még egyszer ünnep a világon”! Megszaporáztuk lépteinket, minél előbb tévéközelbe vágyva.

A napnak erre az első pozitív érzésére nemsokára becsapott az igenek mellé azóta is besorolt nem, az első csalódás. Valamikor öt óra tájban a

képernyőn megjelent egy kis csapat, senki nem volt közülük ismerős, megmondták, ők a Frontul Salvării Naționale (Nemzeti Megmentési Front), a hamarosan már negatív előjelű FSN „élcsapata”, majd előlépett Ion Iliescu és mellbe vágott a Dragi tovarăși! megszólítással. Szóval az elvtársozásnak nincs vége, mondtuk, a folytatásból pedig kiderült, egyebeknek sem. Bejelentette ugyanis, hogy felhívta a szovjet nagykövetséget, elmondta, kik ők és mit akarnak, amire a követség rábólintott, jelezve, vágjanak bele. Az első napnak ezt az epizódját azóta sem láttam, és emlegetni sem emlegeti senki, a szelleme viszont itt lebeg fölöttünk: a harminc éven át halogatót, jogilag is megindokolt tisztázását annak, ki és miért ölt meg annyi embert december 22. után, épp mostanában dobták át a következő évre, nehogy...?!

Igazságtalan volnék saját reményeinkhez, ha csupán ilyen váltakozó igen-nemekről emlékeznék a következő időszakból. Hisz velem már az első év őszén megtörtént a nagy változás: az újságban olvastam a megújulni vágyó tanügyről, hogy magyartanárok hiányával küszködnek, és mivel már – remélhetőleg – nem fognak hozzá nem értő falusi párttitkárok beleszólni a tanári munkába, elmentem a tanfelügyelőségre, mondtam, beállnék, és máris átküldtek az egykori Premontrei, majd Klasszikus, 4-es, '90 óta Eminescu Főgimnáziumba. Huszonhárom évig dolgoztam ott, nagy kedvvel és maradandó élményekkel, de ezekről a volt diákok beszélhetnek – ha akarnak, s ha megkérdezik őket.

A kezdeti változások csetlés-botlásai ellenére csak bekövetkezett, ami számomra már gyerekkoromban világosan leszűrődött édesapám esténkénti Szabad Európa-hallgatásaiból: kettős kapcsolódással kellene a nyugati civilizációhoz tartoznunk. Mindkét eseménynek van egy-egy személyes mozzanata, ami nekem –mindenki máshoz hasonlóan – fontosabb, mint a vízcspából is folyó általánosságok. A NATO-csatlakozással függ össze, amit utcánk neve is elárul: a hadsereg kellős közepén lakunk, illetve a kötelező sorkatonaság felszámolása óta csak a mi oldalunkon van még néhány katonai épület, a másik oldalt átvették a civil intézmények. De akkor, amikor a '80-as évek közepe táján hazalátogatott a tíz évvel azelőtt Németországba költözött gyerekkori barátunk, még nagyon is kaszárnyaközelben éltünk. Barátunk viszont bejelentette, legközelebb egy kimustrált, olcsón vett NATO-járgánnyal jön majd haza. Könyörögtünk neki, nehogy hozzánk is azzal jöjjön, mert az előttünk parkoló hadi járgány látán mindnyájunkat visznek a börtönbe. Hagyta magát meggyőzni, sajnálatos halála miatt viszont nem érte meg, amikor jöhetett volna nyugodtan a levitézlett páncélkocsijával, sőt talán még örömmujjongással is fogadta volna a tőszomszédságunkban lévő kaszárnyába költözött NATO kelet-európai hírszerző központjának a személyzete. Sic transit...

Az EU-hoz csatlakozásunk élménye sem épp elvetendő: 2006 szilveszterén Máltára utaztunk és az év utolsó napján Gozo szigetén kávézgettünk,

élvezve a nyárelőinek számító hőmérsékletet. A tulaj megkérdezte, milyen nyelven beszélünk. Magyarul. Magyarországról jöttek? Nem, Romániából. Nem hüledezett, nem értetlenkedett, hanem mosolyogva rávágta: holnap-tól maguk is EU-tagok lesznek! Mediterrán jellegzetesség volna ez a minden iránti érdeklődés vagy „csak” európai gondolkodásmód?! Mindegy, hisz a lényeg, hogy másnaptól a gozói kávék szemében is teljes értékű emberek lettünk, a fekete, fehér, igen, nem játék Európában érvényes szabályainak egész szerteágazó értelmében.

A szerző tanár, publicista.

NAGY ORSOLYA

Emléktöredékek a rendszerváltás körülről

Ötéves lehetek, gondolom. Reggel az óvodai csoportszoba másképpen van berendezve, mint általában. Székek körben, Ceaușescu hatalmas portréja, ami amúgy mindig a falon lóg, középre hozva. Sutyorgunk, izgatottak vagyunk. A nagy vezér születésnapja van. Președintele Republicii Socialiste România, secretar general al Partidului Comunist Român. Kívülről tudom, skandálva, mint egy verset. Egy szót sem értek belőle, de nem is érdekel.

Hatéves vagyok. December. Anyuék a tévére, rádióra tapadva, velem senki nem törődik. Mondják, lőnek Temesváron. Félek, bár nem tudom, mitől.

A kanapén ülök, a nappaliban. Mindenki a tévét nézi, talán vendégek is vannak nálunk. A felnőttek izgatottan beszélgetnek, sok a román szó, nem értem. Egy nagyobb gyerek fordít: azt beszélük, lehet, karácsonyra már nem lesz Ceaușescu. A felnőtteknek könnyes a szemük, mint aki hosszú idő után már majdnem mer reménykedni, de csak titokban.

Emberek fekszenek sorban, talán az utcán. Letakarva. Egyedül nagyanyámnak jut eszébe, hogy talán nem kellene a tévét néznie, pánikban takarja el a szememet. „Alszanak a bácsik” – mondja, én meg nem értem, akkor miért nem láthatom.

Véres fejű ember a tévében, arcra borulva. Nem akarom látni, de nem tudok félrenezni. A felnőttek szórakozottan oda-odaszólnak, hogy takarjam el a szemem, de senkinek nem ez a fő gondja. Ugyanazok a képsorok újra és újra. Egy öregember és egy öregasszony egy asztal mögött, lövések, halottak. Halottak. Brutálisnak érzem, igazságtalannak, mit véthettek? „Mégsem kellett volna lelőni. Azért kedves bácsi volt, nem?” Senki nem szól. Hiszen ezt tanultam az óvodában.

Mare, frumoasă, bogată – szép, nagy, gazdag – ezek voltak az első román szavak, amelyeket megtanultam. Romániára vonatkoztak, természetesen. Földrajzi ismereteim ebben merültek ki. Nagyság, szépség, gazdagság, béke, aranyló búzamezőkön zúg a traktor (élénken él bennem ez a szó, traktor, minden dalban, versben benne volt, mintha egy öt-hat éves városi gyerek életében bármilyen jelentősége volna egy mezőgazdasági munkagépnek). Üres, kongó polcok az üzletekben. Hús, szappan, miegymás – pult alól. Mindig elképzelttem, hogy a pult alatt átnyúlva adják oda az édességet anyukámnak a boltban. A szó átvitt értelmét nem ismerem,

csak azt látom, hogy a felnőttek szeme cinkosan megcsillan, mikor kimondják: pult alatt vettem, persze. Hogy másképp? Narancsot, például. Labdányi, lédús, de kicsi vagyok, nekem csípős. Nem kell. A szüleim végül előállnak az adu ásszal: attól nő a hajam! A motiváció hatására lenyomok néhány cikket. Nem értem, ők miért nem esznek.

Mosolygó gyermekarcok, virágok a kézben, fehér hajpánt, kockás iskolai egyenruha. A tankönyvek sokáig nem cserélődtek ki '90 után sem, a festett ideál ugyanaz maradt. Pionír-egyenruha! Sosem ölthettem magamra, addigra vége lett. A haza sólymai viszont mi voltunk („vidám, szorgalmas gyerekek” – ma is tudom a verset), bár a trikolor színeiben pompázó műszálas egyenruhához anyukám sosem engedte fölvenni a piros nyakendőt. Irigykedtem a többiekére, nekem mindig azt kellett mondanom, elveszett. Az első oldalak egyikén mindig a Nagy Vezér, magabiztos mosolylyal. A kilencvenes évek elején, amikor már más volt a világ, csak a tankönyvek voltak ugyanazok, szabad lett gúnyt űzni belőle. Minden dühünket, frusztrációnkat belerajzoltuk azokba a golyóstollbajuszokba, ördög-szarvakba, kalóz-szemkötőkbe, kitépelt-kidörzsölt lyukakba a rossz minőségű papíron. Persze félve, mert nem voltunk biztosak benne, szabad-e már, vagy kikapunk érte az iskolában. Nem kaptunk ki.

2019. A román állampolgárok mintegy harmada szerint jobb volt a régi rendszerben. Legalább mindenkinek volt munkája. Igaz, hogy beszélni csak suttogva lehetett, mert a falnak is füle volt, és a tévében egy csatornán ment napi három órában a Nagy Vezér, de jobb volt mégis. Legalábbis egyeseknek. Egyébként is, honnan tudhatnám. Gyerek voltam még.

A szerző filmkritikus, a Szigligeti Színház irodalmi titkára.

ONAGY ZOLTÁN

Fűz és önkény

Nagyfiam tizenhat éves, egyre zöldebb, belezavarodva a Föld megmentésébe, és hogy az öregek mind barmok. Kisebbik nagyfiam gyanakvó tizennégy, hallgatagon figyel mindenre, s minthogy a ráció felől értékeli a világot, kötelező felismernie minden csalást azonnal. Apám nyolcvankilencben hatvankilenc, anyám hatvan. A huszadik század 89. éve értelem-szerűen nyolcvankilenc éves, ahogyan a 20. század karácsonya is nyolcvankilencedik a sorban. A nagyfiú születése óta törvény, hogy a téli szünet első napjától együtt töltünk annyi napot, amennyi rugalmasan fér.

Törvény. S mivel a születésnapom a karácsony mellé csapva, még törvényebb. Némely ember külön tartja a két kiemelt napot, úgy is terhes, én egybeszerkesztve a szülői házban, hogy rövid kanyarral végezzünk. Így se jó, úgy se jó. A törvény szövete foszladozik. Két nemzedék ne utazzon, ne ünnepeljen együtt, három főleg ne. Amiben egyetértenek, abból is csak a baj.

Harmadik éve (negyedik karácsony) beharangozott extra zöld program: kosárfonó tanfolyam. Az öreg, akit erősen meghat, hogy unokája a Föld megmentését vette a fejébe, hirtelen felindultságában felajánlja, hogy megtanítja kosarat fonni, ha ez a kívánsága. A felajánlás évében nem marad idő. A következő karácsonyt az öreg kórházban tölti. Nyolcvannyolcban bevadul a tél, hófúvás, mínusz tízek, nem fért félnapos út az Ipolyra, túl a vörösharaszti lápon. Az idén nagyfiam kész, *hatörök, haszakad*-tervvel érkezik. Első nap a nyári konyha átszabása a feladathoz, tűzifa előkészítése a tárlóba, hogy száraz legyen, második nap: délelőtt a fűzvesszők beszerzése a termőhelyén, délután alapgyakorlatok, s a maradék x napon különféle füzes fonótechnikák, vesszőfőzés, vesszőfelezés, hámozás (kis-kosár, füles kosár, falvédő, válaszfal) megismerése, gyakorlása. Új, speciális fűzollóként árult metszőollót vásárol, rajta még a gyári zsír. A gyerek mindent tudni akar, s a tudással elvarázsolja majd ugyancsak zöld babáját és osztálytársát, ők ketten és az általuk font füles kosarak lesznek az első nyílt front első jelentős győzelme a nejlonzacskók elleni harcban.

Egész héten döglesztő meleg. Nincs december. Néha a nap is kisüt, más-kor átrobog az égen egy áprilisi zivatar. Éppen csak nem mennydörög. Pénteken délelőtt tanítás. Az utolsó két tanórát mindenki lelopja, az örök-asszony érkezik utolsóként, délben csomagtartónyítás az előkészített cuc-

coknak, és percre a tervnek megfelelően indulunk, hogy elérjük a visegrádi kompot.

Csúcsot futunk, egyesül a család a gyerekkori helyszínen. Az öreg kidugja az orrát, köszönti a vendégeket, más nincs is. Nagyfiam nem kérdez, ez nem rendíti meg, észre se veszi talán. Öreganyjával kinyitattja a használaton kívüli nyári konyhát, hogy felmérje, az átrendezés mennyi idő, mennyi fát készítsen be, milyen tempóban sötétedés előtt, hogy holnap semmi ne akadályozza a tanfolyamot.

Leszakadok a beindult gyerekekről, át a nagyszobába az öreghez. A söröket, amiket a visegrádi komp fölötti ABC-ben tankoltunk, szép sorban, címkével kifelé lepakolom a kőre a verandaablak alá. Az após küldte pálinkához – évente ismétlődő gesztus, a karácsonyi útra fél liter körtével, fél liter vaskapui szilvával enged útra az após –, amit szertartásosan átnyújtok az öregnek, lekocantom a két talpas poharat, hogy „Akkor hát, kóstoljuk meg, hogyan sikerült az idén!” Mielőbb innom kell valamit, nehogy eszükbe jusson felugrani a boltba, átlépni „Sanyi bácsidhoz”, elvihetnéd még ma a szerelőhöz. Aki iszik, nem vezet. Aki gyorsan iszik, nem akar vezetni.

Apámról lepattan a sörösüveg csilingelése, ami nyilván behallatszott a verandáról, a pálinkások talajfogása a tv-asztalon, a két talpas pohár hangja. Egész testtel nézi a tévét. Tudom, milyen az. A magyar válogatott meccseit képes hasonlóan követni, a jelszó is megvan, „A kommunisták elmúlnak, a foci marad, míg a világ világ!”. De most, télen, december 22-én délután nincs labdarúgás. A tévében Aczél Endrét követi. Amin meg lehetne lepődni. Azt tudom a Kossuthról, hogy „Temesváron helyzet van”, a SZER-ről, hogy „Temesvár forradalmi tűzben, securitate-mészárlásban”.

Apám mindent tud. Mindent jobban. Mindenkinél. És ez borzasztó. Olyan kényszerhelyzet nem képzelhető az élet leghalkabb rekeszében, hogy ne találna rést vizsgáztatásra, a másik (bárki másik) kioktatására. Közös ünnepeink menetrendje szerint az első napon, legkésőbb a második nap reggelén összemordulunk, attól kezdve kerülgetjük egymást. Ráadásul valóban mindent tud. És valóban mindent jobban (a tény elfogadásához meg kell várnom, hogy meghaljon és eltemessem, hogy teljenek az évek, hogy feltámadjon, hogy feltámadtában újra meg újra megszólaljon). Vele rádiót hallgatni, tévét nézni, meccsre menni, minden, csak nem örömnep.

„Tölts nekem is! – mondja. – A románokat közvetíti A Hét.”

Így megyünk az estébe. Nézzük a tévét. A román forradalmat. Nem kérdezek, hogy ne válaszoljon. Nem beszélünk, néha megjegyzi: „Hazudnak. Ha levegőt vesznek, hazudnak, ha kifújják, hazudnak.” Mindenki érti, román tévésre, magyarra, román kommentátorra, magyar kommentátorra, hírmagyarázóra, secko jedno. Később, amikor a stúdióban megjelenik egy költő, jelzem, hogy ismerem (Dinescu, akit éppen főhelyen hoz a

Tekintetben Ördögh Szilveszter), azt mondja apám, „a szentségbe, még költő is!”. Mellétesz egy gyors magyar költőcsokrot az ötvenes évekből Illyéssel, Csoórrival, Füst Milánnal, Zelk Zoltánnal. Nincs kegyelem.

Anyám, aki az ünnepekre főz saját birodalmában, néha benéz, mi ez a csend, él-e mindenki.

Sötét odakint, amikor a két gyerek benyit, hogy a konyha átrendezve, a szükséges famennyiség felfűrészelve, fejmagasságig bepakolva a kémény mellé, nagypapa nézze meg, rendben-e így, vagy módosítsanak. Az öreg most kapcsol, hogy szentséges egek, a fűz. Átcseréli a papucsot, megnézi a nyári konyhát, megdicséri a fiúkat, söpör vissza. Nem találja a helyét. Nem kérdez, nem kér tanácsot, de látom, nehéz lesz fél napra itt hagyni, nem követni az eseményeket. Ha nem követi, azonnal vége mindennek. Lefűjják a forradalmat. Segítenem kell. Tanácsoljak valami olyat, amiben jól látható a részigazság. Tapintható legyen a részigazság, amit én, a tanácsadó is igazságnak gondolok.

„Apa! – mondom –, nem tudtok átmenni a lápon a füzesig ilyen melegben, az ösvény nincs befagyva, kétszer elnyel. Visszafelé meg se próbálhatjátok.”

Nem válaszol azonnal. Megrágja. De hát semmiképpen nem mehet most félnapos túrára Vörösharaszta fűzvesszőért, micsoda marhaság, nem és nem.

„Ez jó – mondja lassan. – Várni kell, hogy fagyjon.”

A szerző író, költő, drámaíró.

PATAKI ZOLTÁN

Rég volt, tán igaz se

A temesvári forradalom emléke évről évre halványul, rég volt, talán igaz se volt. Ilyenkor kerek évforduló táján a vízcsapból is forradalom folyik, emlékezünk, vitázunk, koszorúzunk, gyertyát gyújtunk, a hőskért fohászkodunk, de mindezt egyre nagyobb érdektelenség, közömbösség veszi körül. Akik benne voltunk, végigcsináltuk, megjártuk a terror poklát és megéltük az egymásra találás, a bátor kiállás, a győzelem részegítő mámorát, most úgy érezzük, hogy ez a közömbösség sértő. Pedig lehet, hogy ez a természetes magatartás azok számára, akik a „csodák éve” után születtek.

Tíz esztendővel a második világháború vége után jöttem világra. A mozi korszaka volt ez, gyerekkoromban számtalan háborús filmet láttam, amelyekben a legyőzhetetlen szovjet hadsereg és Tito partizánjai borsot törtek a németek orra alá, mindig szegény fritzek húzták a rövidebbet. Auschwitzról és a nürnbergi perről dokumentumfilmet vetítettek a mozi-ban, a hullahegyek látványa megdöbbenített, de gyerekként nem tudtuk értelmezni a szörnyűségeket. Augusztus 23-án, a győzelmes szovjet csapatok bevonulásának az évfordulóján koszorúzás, felvonulás, lufik, miccs meg szukk (a nagyoknak sör) volt, de egyre kevesebben kötötték ezt össze a második világháborúval. Az idősebbektől azt is hallottuk, hogy „libamáj, kacsamáj, nem lesz többet zecsemáj”, de fogalmunk se volt, hogy az mit jelent. Pedig még csak 15-20 esztendő telt el a második világháború végétől.

Harminc esztendő sok idő. A forradalmat megélt temesváriak egyre kevesebben vannak, a koszorúzásokon, megemlékezéseken egyre kevesebben vesznek részt. Pedig a „csodák évében” mi kelet-közép-európaiak, együtt bontottuk le a vasfüggönyt, együtt temettük újra Nagy Imrét, együtt romboltuk le a berlini falat, és végül együtt döntöttük meg a hazugságra és félelemre épített román diktatúrát. De mindez már a múlté, mindez már történelem. A temesvári forradalom emléke elhalványul, rég volt, talán igaz se volt.

A szerző mérnök, a rendszerváltás óta újságíró.

BARÁTOM!

egy koppenhágai átszállással (ahol, igaz szándékátlanul, de majdnem Stockholmra tértettek) 27 kilónyi könyvvel, 1500 milliliter pálinkával és néhány ruhadarabbal menetrendszerűen megérkeztem Götteborgba. Műtűtán ezt (megérkezésemet és találkozásunkat) bátyám megörökítette, autójával (ahogy annak idején tóttunk. Új autóját, új város és bátyám eltéréstől városban. És a kénszerű városnézés alkalmából kétszer is elhajítottunk egy téren, ahol egy épület falán nagy piros betűkkel ez állt: SECURITAS..... Mondandóm tehát itt kezdődik.

Mert az ugye nem elég, hogy otthon attól rettegett egy ország, hogy Secur...
Az nem elég, hogy barátainkat elhurcolta, megmorzsolta, kitoloncolta, kifőzta: egy életre megnyomorította a Securit...
Az nem elég, hogy az utóbbi időben nem volt Ady-kör, hogy ne kénszerűtlenné volna büszkének lenni (utólag, minő megiszteltetés?), ma is munkát adunk a Securit...nak.

Az nem elég, hogy a decemberi "forradalom" alatt minden hír arról szól, hogy a Securitate.
Az nem elég, hogy a magyar határon nem enged kiutazni Magyarországra, mert elterjed a hír, hogy és én pont akkor akarok odautazni.
És akkor Götteborg betérésében: SECURITAS, Persze feleségem és bátyám hamar megnyugtatott, hogy ez nem az a Secur...

Mondandóm tehát itt kezdődik.
Melyik is hát az a szeku ?
Emlékszem én még, mindjárt Budapestre való érkezésem után, látva az ottani újságírók vakságát, mondtam: írjuk ezt meg! Aztán csak jöttek az újabb hírek.

Az egészéből nem lett semmi. Illetve anyi, hogy néhány újságíró már akkor (Oltványi Ottó, dec. vége) látott valant.

Megitták például, hogy egyáltalán nem világos sem a hadsereg (Armata e cu noi), sem a szeku szerepe a forradalomban.
Mondandóm tehát itt kezdődik.

Melyik is hát az a szeku ?
Oltványi Ottó annyit ír, hogy nem világos, de mindenképpen kapcsolatot lát Bush és Gorbacsov máttai csúcsalkalmazója és a forradalom közt; Iliescu és Brucan utóbbi éveket, hónapokban tett látogatásai és a forradalom közt, valamint a panamai háború és a forradalom közt.

Helyes, mondhatja bárki aki figyeli (figyelte) az eseményeket, a történelmet.
A történelmet, melyből nincs kiszűrés, ahogy Simon Wiesenthal mondja.

És a világpolitikai események ma már megkövetelik, hogy történelmi elemzéseink az eseményekkel egyidőben, de mindenképpen a legkisebb fázis-előrelépést végezzük el.
Mondandóm tehát itt kezdődik.

Melyik is az a szeku ?
1.) fázis 1989 nyarán Nagyban felforbantak a szeku-főnök autóját. Kinek van Romániában robbanóanyaga? A katonaságnak a forradalom alatt sem. Mondjuk a bányászoknak. Ok most Iliescüket támogatják. Ki mert, ki juthatott egy szeku-főnök autójának közelébe? *Egy másik szekus?*

THE GRASS IS ALWAYS GREENER ON THE OTHER FELLOW'S GRAVE
A szomszéd sírján mindig zöldebb a fű.

Tökést, halaszja el a tárgyalást.
Mert Tökés akkor nem megy el az idézésre Chrudinához, amikor csak nem akar. (Hiszen nincs útlevéle, de ekkor már Chrudinának sincs, illetve Romániába szóló útlevéle nincs nekije.) De Chrudinák ebből is ügyet csinál. És Chrudinák az, aki a "jogerős bírósági ítéletet" nem hajtja végre. Chrudinák - az internacionalista- az, aki nemre, nemzetiségre, fajra és felekezetre való tekintet nélkül embereket szűzi a kasszákat, leveleket Tökés tiszteletostól a zöld határon; valószínű, mint kékk-sisakos kiskatonára. *Vagy sok kis szekus?*

3.) fázis Ugyanekkor (már november), szenzáció! Nadia Comaneci Magyarországra szökött. Szegeden meghalt (azóta idegenforgalmi látványosság a szálloda), reggel, mint minden rendes lány, kávézott egyet, de aztán a kávé-illattal együtt elűnt. Mire Schmidt Pál (a MOB elnöke) némi pénzt ajánlott fel, hogy - az olimpiai becsületet megvédendő - ki fizessese kávéját, ő már árkon és talán már az óceánon is túl volt. A fél Románia, mintha csak újabb VB, EB vagy olimpiai aranyára készült volna az "ara nyos" Nadia, izgult érte. De mire készült Nadia? Hogy a Kennedy reptéren bejelentesse: Armata e cu noi.

Az a Nadia, aki Nicuak volt a szeretője, vagy fordítva. És akinek a szeku vigyázta minden léptét. *Meggid vigyázta a szeku Nadia minden léptét?*

4.) fázis Aztán már Temesvár, aztán már az egész ország. És ekkor Ceausescu elmegy Teheránba. Ahol igazából nem is fogadják. Teher ám. De ekkor már fogad az egész világ: visszatér-e vagy sem? Veszít a világ és veszít Románia, talán több tüzzer embert (ezt pontosan azóta sem tudni), de megnyert egy forradalmat.

Visszatér és beszédet tart TV-ben, rádióban, elnöki rendeleteket hirdet ki, összehív egy nagygyűlést, "leleplez egy árulót". Az a Ceausescu, aki évtizedeken át lóvá tette, orránál fogva vezette a világot poklokot termő, "zseniális taktikai" érzékkel (sajnos ez a tény nem csak őt minősíti), most nem tudja, hogy nem szabadna összehívnia ennyi embert? Brassóban még tudja, hogyan "kell" rendet teremteni. Aztán elfejtette. A jó pap haláláig tanult, a konduktor addigra mindent elfejt. *Vajon nem tanácsolták neki, hogy egy kis meeting, egy kis beszéd, s lecsillapodnak a kedélyek? Ki vállaltotta Ceausescu tanácsadójává?*

5.) fázis A Scinteia Tineretutuban megjelenik egy reklám. Néhány hasznos tanács szoknak, akik most a tengeren tartózkodnak... Hát persze, jön a Karácsony. Románia társadalmi jómegérdemelt pi-henőnapjait a tengerparton tölti. Szabad ország - ergő - szabad sajtó. A hatalom azt írt benne, amit akart. Ki volt a hatalom Romániában? (Hát ki, az biztos). *Nem a szeku?*

6.) fázis Elnök az elnöki helikopteren. Megszokta. Normális. Menekült. Az is. Megszokta a helikoptert. Most ezzel menekül. Az épület tetejéről száll fel a gép. Normális, hiszen arra van kitalálva, hogy onnan is felszállhasson. (Na, ezért is mi, magyarok vagyunk hibásak -Ashothól Oszkár- lásd. Titanic). Tehát menekül. A többé ujjong. Lent a téren. És az épület ablakaiban, mindenhol. És mindenhol vannak képek és könyvek repülnek: kis helikopterek. És örülnek fenn a tetőn is. Körben, mindenhol. Mert az emberek már a tetőn vannak. Még a helikopter is, de az emberek örülnek. Nyilván. Elnök a helikopteren; me-

nekül; örülnek. *Kik örültek a tetőn, amikor az elnöki helikopter, benne az elnök és a sok kicsi elnök elmenekült?*

7.) fázis És lón 12 óra 38 perc (kelet-európai időszámítás, Greenwich + 3). A Tv-ben (és a képernyőn) Mircea Dinescu. Beszél. Zaklatott. Pedig művész, költő, hozzászokhatott volna a közszerepléshez. De hát nem egy Tv-bemondó. Nem baj. Jón Sergiu Nicolaescu. Ő temesvári. Színész. Ő beszélt. Dehát ők évek óta nem beszéltek a Tv-ben. Dinescu egyáltalán nem juthatott szóhoz Romániában. Most a román Tv-ben s egy noteszből olvas. Még mindig izgatott. Mintha elfelejtett volna valamit. *Néhány perc múlva újra jelentkezni? Valóban. Közben észbe jutott. De nem mondja ki a TV-n. (ki engedett be ide minket?). *Azok őrizték a Tv-t, akik most a tetőn örülnek s azért nincsenek ott?*

8.) fázis Elműlt egy óra (13 is). Váradon is már mindenki a Szent László-téren, a Néptanács Háza előtt. A tömeg kiabál: Olé, olé, olé/ Ceausescu nu mai e. És ezt elharosgják Keletről Nyugatra, s a zsarnokság velük (ezen) megütözköd. Minden városban. Nem ütözköd. Ezt kiabálják. Népköltészet. Kollektív népköltészet. *Ki költötte a népet? Zászlók. Beldőle

9.) fázis És a zászlók. Lyukacs zászlók. Beldőle a címer. Mert Romániában ha forradalomba kezdesz, vágd ki nemzedet zászlójából a címert. A kommunizát. Mert ez lesz a végső. Vágd ki, hogy látszodjon. Mindenhol, ugyanakkor. *Ugyanakkor, mindenhol?*

10.) fázis És most képzeld el mindezt fáziseltérés nélkül. Mert a romániai román (?) felhatalmazta a Magyarországon ideiglenesen tartózkodó Erdélyi Kör egyik tagját -Dátum 1989. dec.11.- (akivel ugye '56- Jugoszláviában találkoztak), hogy tegye közhírré: ok léteznek. Világos: az ellenzék bemeit az útlevélosztályra, mondta, fontos. Mondták neki, két hónap múlva (ez a válasz volt). Ok, mondták, jó. Két hónap nem sok idő. Jó munkához sok idő kell. (Ez közmondás) Aztán Iliescu, Roman és Brucan nem győzik hangsfelvonyzni: spontán, alulról, népi.

Mondandóm valójában itt kezdődik.
Kérdéseimre nem tudok válaszolni. Kéteyleimre még úgy sem. A "forradalom" óta eltelt idő azonban számomra bebizonyította, nem volt ez forradalom semmilyen értelemben; miszerint a nép és hogy (a demokratikus centralizmus elve alapján) alulról fel. Még középül sem, miszerint a polgárság, meg az értelmiség. Ez egy nagyon is klasszikus háború volt. Belharc, a belügy belharcra. Amitőlők ki a... gyarmatainak, ezreinek (forduló) fordították ki a... kivetelt. Volt ez talán rabszolgafelkelésbe bújítatot ki kívül, számháború... Az is nyilvánvalóan (ellentétben a helikopter légesavarával), amely úgy igyekezett feloldítani a szervezethez és személyéhez kapcsolódó gaztettek felelősségét, hogy elindította a... végrendelet Romániában.

De hát még már Plátus is vízzel mosta le a kezét a (valójában rá- (sem) tapadt vért. "Az emberrel méltatlanná váltak a békés halálra" - írja a már idézett "S. Wiesenthal (Der Spiegel 1989/47).

De hát ennyire?
u.i. istentelen jézuska sorozatok/ mentesítik a békétlenségét/ a titélok fogadatlann prókátorok/ meg alázott halottképek.

szeretettel üdvözl: Jörgen Börgen Götteborg 1990.

stets eine Schar der verschiedensten er gutwillig Zeit und Geld opferte. auch wenn es offensichtlich war, dass die mißbrauchte. Besonders... Dabe... sein. Mißbrauch... ge... den Leim... Arbeit... für daru... und kein... verlangte. Er le... nicht, da... des Stils einer neuen Epo...

Sall László írása 1990-ben jelent meg a kolozsvári Jelenlét kulturális lapban.
A szerző költő, kultúraszervező.

SIMON JUDIT

Privát forradalom

A gyárban senki nem dolgozott. Karácsony környékén amúgy is mindenki csak tettette a munkát, az ünnepen pedig csak bementek, a szalagról alig került le termék. Az asszonyok – a cipőgyárban kevés férfi dolgozott – a karácsonyi menüről beszélgettek hangosan. Suttogva a temesvári eseményeket, a diktátor előző napi beszédét tárgyalták. Kis csoportokban gyülekeztek a dohányzóhelyen, az öltözőben. Tudtunk a temesvári vérengzésről, tudtunk mindenről, ami az országban történik, féltünk és reménykedtünk egyszerre. A gyárban hetek óta arról folyt a szó, de csak halkán, hogy már mindenhol elkergették a diktátort. Naponta sétáltak a gyárban öltönyös ismeretlenek, senki nem kísérte őket a vezetőségből. Szekusok – suttogtuk. A megyei Securitate (politikai titkosrendőrség) épülete közvetlenül a gyár mellett volt, utóbbi hátsó bejárata előbbi kapuja mellett helyezkedett el. Látásból ismertük az ott dolgozókat. A gyári séták során nem azok bukkantak fel, akiket megszoktunk.

Az utcán reggel még csend volt, délelőtt tüntető tömegek lyukas zászlókkal vonultak a főtér felé. Minket bezártak a gyárba, megmondták, csak a műszak lejártával lehet kimenni, de akkor sem biztos.

Hét ágra sütött a nap, volt valami ünnepi a levegőben. A mindig csendes udvaron a munkások és vezetők úgy tettek, mintha nem látnák egymást.

Felmentem a fiúkhoz, a lakatosműhelybe rádiót hallgatni. A szerelők uzsonnáztak. Előkerült a pálinka. Az mindig jól jön, mondta egyikük, de senki nem kortyolt az üvegből. Fáztunk. A gyárban mindig hideg volt télen, a langyos fűtőtestek a látszatot szolgálták, mint minden más. A lakásban is hideg volt reggel, amikor eljöttem. Majszoltuk egyikük faluról kapott kóstolóját. Négyen dolgoztak a műhelyben, két magyar és két román, a szó hol egyik, hogy másik nyelven folyt. Megszakították a műsort, Mircea Dinescu költő és Ion Caramitru színművész bejelentették: a diktátor és a neje egy helikopterrel megszöktek. Egyszerre ugrottunk fel a székről, összeöleleztünk. Ittunk egy korty pálinkát és rohantunk, vinni a többieknek a hírt: szabadok vagyunk. A naptáros falióra december 22. 12.20-at mutatott. Leszaladtam a lépcsőn, lecsaptam a főkapcsolókat, a szalagok leálltak, az asszonyok, a mesterek döbbenet néztek. „Szabadok vagyunk, a diktátor elmenekült” – üvöltöttem sírva és nevetve. Önkéntelenül figyeltem, mi történik.

Pillanatnyi csend után üdvivalgás tört ki, az asszonyok összeölelkeztek. Mindenki rohant az udvarra. A részlegen, ahol én is dolgoztam, csak páran maradtak. A mesternő, akinek magas rangú katonatiszt férje valahol az ország másik végén teljesített szolgálatot, halálsápadtan, sírdogálva ült az asztalnál. Mi lesz most? Mi lesz most? – kérdezgette magától. A többiek, akik bent maradtak, ijedt arccal ültek a helyükön. A dohányzó kiürült. Az emberek az udvaron gyülekeztek. Valaki kijött az épület irodarészlegéből, talán az igazgató, talán más, és elkiáltotta magát, hogy még nem járt le a munkaidő, menjünk vissza a helyünkre. Sokan visszasomfordáltak, mások maradtunk. Győztünk! – kiáltották innen-onnan egyre hangosabban.

Végre mehettem haza, megnézni, mi van idős szüleimmel. Anyám a tévében nézte az eseményeket, fülig ért a szája, a zöltség a konyhaasztalon pihent, nem ért rá főzni. Aztán észrevettem, hogy potyognak a könnyei. Apám a téren volt, számítottam rá, hogy idős kora ellenére nem a fotelben fogja ünnepelni a diktatúra bukását.

Sok mindent megértek, túléltek a náci haláltáborokat, és eldöntötték, a kommunizmust is túléltek. Túléltek. Győztek – gondoltam magamban. Ők, a kisemberek, a „megalázottak és megszorítottak” (Dosztojevszkij).

A szerző újságíró, kritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

SIMONFFY KATALIN

Naplómból

Hálósobámban, az ékszereim között őrzök egy kilótt gépfegyvertől-tényt. Egy maroknyit szedtem össze, kisebbeket és nagyobbakat, a bukaresti Román Televízió udvarán 1989. december 24-én reggel, amikor többedmagammal a 4-es stúdióba igyekeztem, ahonnan élőben közvetítették az eseményeket. Az 1989-es romániai forradalom a kelet-európai rendszer-változások között a legvéresebb volt.

A '89-es romániai forradalom engem a Román Rádió zenei főosztályán ért, ahová a magyar nyelvű tévéadás megszüntetése után, 1985 januárjában áthelyeztek szerkesztőnek. A volt kollégáim egy részét a magyar szerkesztőség fogadta be.

Ezzel elvágta az anyanyelvi köldökzsinórt, eltörpültek a célok, beszűkült a mozgástér, elmentek az országból jó barátok, ismerősök. Persze a nap továbbra is felkelt, nekünk fedél volt a fejünk fölött egy távoli lakónegyed panellakásában, ahol télen konyhai gázrezsó langyosította a levegőt, hogy tréningruhában, sapkával a fejünkön a nappaliban, cserge alatt álmodjunk. Enni is volt mit, néha háborús receptkönyveket megszegényítő leleménnyel készítettünk ünnepi ételeket. Karácsony előtt narancsért, banánért álltunk vég nélküli sorokban, s aki hozzájutott, a baráti körrel is megosztotta a ritka csemegét. Vasárnaponként kirándulgattunk nem túl messze a várostól, mert a benzint tartalékolni kellett a szabadságok idejére, hosszabb utakra. A túlélési ösztön munkált bennünk, bár ezt így nem fogalmaztam meg akkoriban. Arra viszont határozottan emlékszem, ahogy élt bennem a remény, hogy Józsa Erikáék nyomán átjutok a vasfüggönyön, ha sikerül megszerezni a jogosítványomat. Azt, hogy a család Trabantját miként fogom elkötni, fogalmam sem volt. Az álmok világában röpködtem, hiszen elsuttogott rémtörténetek a zöldhatáron elfogott és félholtra vert, Dunába lőtt szökevényekről közszájon forogtak. Esélyem nem volt megkísérelni a szökést. A forradalom ettől megmentett. Lépni ugyan kellett, mérföldlépő csizmával, de nem árkon-bokron túl. Hátráltunk, hogy visszataláljunk az el nem felejthető anyanyelvi kultúra otthonmelegébe, ahol megint valami fontosat, lényegeset tudunk cselekedni.

Mert én még ma is hiszem, hogy itt és most valami folyamatosan javunkra, jobbulásunkra változik.

1989. december 21.

Boros Zoltán és felesége, Veronka a baráti körhöz tartozott. Amikor 1989. december 21-én az első lövést leadták a Palota téren, náluk voltam, az Északi pályaudvar közeli lakásukban néztük a tévében a Palota téri népgyűlést, és döbbenet láttuk a képernyőn, hogy elpukkan egy petárda, és a megzavarodott tömeg egymást taposva próbál menekülni. A Szabad Európa Rádiót hallgatva tudtunk híreket a Tőkés László kilakoltatását megakadályozó hívekről, a velük szimpatizáló temesvári románokról, a véres megtorlásokról, a negyven, identitását veszített halotról, akiket az állambiztonság emberei a kórházban lőttek agyon, elkobozták okmányait és Bukarestbe szállítva elhamvasztották őket. Ceaușescu nem mondta le korábban egyeztetett iráni útját, ezért december 17. és 20. között nem tartózkodott Romániában. Ezalatt mind több nagyvárosban kezdődtek rendszerellenes tüntetések, de azokat a tűzparancsot kapott Securitate alakulatai elfojtották. Felöltöztünk és eldöntöttük, hogy kimegyünk a Palota térre, hogy testközelből lássuk a helyzetet. A tömeg egyre gyűlt, utóbb megtudtuk, hogy fiatalok eltorlaszolták magukat az Egyetem téren, a fegyveres alakulatokkal szemben. A térről a tankok érkezése előtt egy fél órával mentünk haza, közben a Magheru sugárúton felugrottunk Dan Micu színházi rendező hatodik emeleti lakásába, ahonnan jól lehetett rálátni a hullámozó tömegre. Utólagos statisztika szerint az éjszakai összecsapásokban negyvenkilencen meghaltak és ötszázan megsebesültek.

1989. december 22.

Másnap a Rádióban csak suttogva beszélgettünk, még nem lehetett tudni, mi lesz a 21-i megtorlás folytatása. Kora reggel a bukaresti nagyüzemek munkásai letették a munkát, és hosszú sorokban a város központja felé tartottak. A hírekben azt hallottuk, hogy a védelmi miniszter, Vasile Milea ezredes – ha igaz – öngyilkos lett. Ceaușescu az „idegenekkel” paktáló árulónak nevezte, mert nem rendelte el a további fegyveres beavatkozást. A 11 órai hírekben bementék, hogy az elnök szükségállapotot vezetett be az egész országban. A lakótelepekről érkező kollégáktól tudtuk meg, hogy a bukaresti nagyüzemek dolgozói beszüntették a munkát és szervezett menetoszlopban a központ felé tartanak. Ettől kezdve mintegy vezényszóra felgyorsultak az események. Valaki látta, amint a harckocsin közlekedő katonák fraternizálnak a tüntetőkkel, akik az „Armata e cu noi!” (A hadsereg velünk van) mondatot skandálják. Déli egy óra körül a Román Rádió épületébe behatolt az utca népe, és eltűntek az állambiztonsági emberek az adásfolyosó előtt. Engem mikrofon elé tuszkoltak a román kollégák, hogy anyanyelvemen köszöntsem a hallgatókat. Utána a magyar

szerkesztőségben estünk egymás nyakába, és folyamatosan szólt a telefon. Józsa Erika, tévéadásunk egykori bemondója, az elsők között hívott fel Ausztráliából. Ma már történelem, hogy az RMDSZ megalakulásának híre és kiáltványa legkorábban a Sydney-i Rádióban hangzott el. A tévében az élő közvetítés díszleteként álltak „a forradalmárok” az egymást váltogató megszólalók mögött. Érdekes lenne harminc év után végignézni az akkor készült felvételeket, kik azok, akik elsők között felbukkantak a hatalomátvétel után. Ettől tova egy ország népe a képernyőre tapadt, hogy semmit el nem veszítsen a történelemből. A férjem, H. Szabó Gyula, aznap délelőtt a Scînteia Házból, a Kriterion Könyvkiadó szerkesztőségéből indult el Trabantunkon Domokos Gézával és Bodor András újságíróval a Cosmonașilor tér felé, mert fülest kapott Gabriel Gafița kollégájától (a későbbi kanadai nagykövettől, külügyminisztériumi államtitkártól, akinek a besúgói múltjára is fény derült). Domokosnak jutott eszébe, amint a Dorobanșilor térre ért a tömeg, hogy a közelben lakó Mircea Dinescu költőt a tévébe kellene eljuttatni. Az esti órákban bejelentették a Nemzeti Megmentési Front Ideiglenes Tanácsának megalakulását, s több ismert ellenálló személyiség tagja lett: Ana Blandiana, Doina Cornea, Dan Deșliu, Mircea Dinescu, Tőkés László, Ion Caramitru, a későbbi politikusok, Dumitru Mazilu, Petre Roman, Sergiu Nicolaescu, Dan Marțian, Cazimir Ionescu, Domokos Géza és Ion Iliescu mellett. Az NMF Ideiglenes Bizottsága az ország népéhez intézett kommunikében bejelentette, hogy a kommunista rezsim minden hatalmi struktúráját felszámolják, a politikai és a szociális élet demokratizálódásának programját ismertetik. A média akkor nagyhatalom volt. Az 1989-es események után az ország lakói inkább hittek a televíziónak, mint a saját szemüknek.

1989. december 23.

Alig aludtunk 22. éjjel. A tévét néztük, és amikor azt láttuk, hogy telik az idő és Domokos Géza, az RMDSZ elnöke még nem került a mikrofon elé, telefonon megbeszéltük Boros Zolival, hogy bemegyünk a tévébe. Eltelt ugyan öt év, amióta nem voltunk ott, de feltételeztük, hogy a régi kollégák emlékeznek ránk, és megnyílnak a kapuk. Huszonharmadikán késő délután két irányból indultunk a tévé felé, én az Unirea térhez közeli lakásunkból gyalog mentem, majd felkérkeztem egy harckocsira, s az a tévé közelében, a Dorobanșilor téren tett le. Az éjszakát a világosítóknál, egy páncélszekrény mögött töltöttem, ismeretlen emberekkel, mert nem engedtek ki az udvarra, azzal, hogy eltalálhat egy golyó. A mellettünk levő ajtóban egy gépfegyver volt, a katonák lötték a szomszéd házat, a vélt (vagy valós?) terroristákat. A szűk előtérben sokan zsúfolódtunk, majd egy román újságíróval összebarátkozva, elmondta a kopasz férfiről, hogy ő

Răzvan Theodorescu művészettörténész (február 9-től a Román Rádiótelevízió elnöke; a májusi fővárosi „bányászlátogatással” kapcsolatos manipulált hírközlésért rendszeresen bírálta a szabad sajtó). Volt ott egy fiatal lány is, aki azt állította magáról, hogy ő Ceaușescu törvénytelen lánya. Az előtér mögötti helyiségben mesebeli terüljlesztal volt megrakva minden földi jóval. Akkor már szinte semmit nem kaptunk az üzletekben, ide pedig ementáli sajtót, szebeni szalámit, sonkát, sült húst, tojást, vaját, olajbogyót, kólát hoztak a „forradalmároknak” a környékbéli vendéglőkből. Aznap a hat- és a másfél éves fiainkat bíztam a férjemre, otthon pedig a hűtőben egy diós kalács árválkodott. Karácsonyra a gyermekeknek kilótt töltényhüvelyeket vittem ajándékba.

1989. december 24.

December 24-én délben ott ültünk Boros Zoltánnal a műsorvezető román kolléga mellett az asztalnál, és izgalomtól remegő hangon köszöntöttük románul és magyarul az ország népét s a nagyvilágot. Naponta jártunk haza, tiszta ruhát váltani, a stúdiókban a földön aludtunk. Az utcán továbbra sem volt biztonságos gyalog közlekedni, egyik hangtechnikus kollégánkat a Victoria téri metrómegálló bejáratánál találta el egy lövedék. Én pedig földalattival jártam haza. És soha annyi mosolygó, gondtalan embert nem láttam, mint az akkori utastársaimat.

1989. december 25.

Boros Zoltán magyar és német karácsonyi dalokat hozott otthonról, ezt játszották be a 4-es stúdióból. Aznap jelentették be, hogy egy különleges katonai törvényszék népellenes cselekedeteikért, a falurombolásért, genocídiumért, golyó általi halálra ítélte a diktátor házaspárt. Kivégzésükről a filmet este közvetítette a tévé. Órákon át várazkodtunk a stúdióban, hogy a vágóban elkészüljön a Sergiu Nicolaescu – Ceaușescu kedvelt rendezője – szakmai ellenőrzése alatt megvágott változat, ezt láthatta aztán az ország és a nagyvilág a képernyőn. December 26-án megjelent a stúdióban és a képernyőn Schaffhauser Ildikó is, a német adás későbbi főszerkesztője. Huszonnyolcadikától megszűnt a lövöldözés. A puszta jelenlétünknek, majd az intézményen belüli szervezkedésnek köszönhetően két hét alatt beindítottuk az öt éve megszüntetett magyar adást. Kezdték visszazállingózni a volt kollégák is. A kilencedik emeleti szerkesztőségi szobában kilótt szekrényeket találtunk, és nem tudhattuk, hogy az archívumból mi maradt meg. A következő 25 év már egy másik történet. Aminek a kezdetén volt Marosvásárhely véres márciusa, az országot-világot megdöbbentő

etnikai konfliktus, a bukaresti Egyetem tér és bányászlátogatás néven elhíresült 1990. júniusi pogrom, a leszámolás az értelmiségiekkel. Ennek a fináléját, a betörést a tévé épületébe testközelből éltük át a kilencedik emeleti szerkesztőségben. Rengeteg munkával, vágóban töltött éjszakákkal, egy új tévés generáció kinevelésével teltek a hónapok és évek, izzapbirkóztunk, araszolgattunk tudásunk és hitünk szerint az eredeti demokráciának csúfolt változó világban. A jó az volt, hogy megnyíltak a határok, lehetett utazni és vendégeket fogadni. És ekkor újra megjelentek az életünkben a barátok, „otthonról hazafelé” tartva.

Felhasznált bibliográfia

Simonffy Katalin, 2014, „Și tu mai crezi acum că aici se schimbă ceva”, in Józsa Erika – Simonffy Katalin – Tomcsányi Mária, *A mi magyar adásunk, 1969–1985*, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2014.

Az 1989-es romániai forradalom. <https://ritkanlathatotortenelem.blog.hu/api/trackback/id/6940087>

Bodolai Gyöngyi: Van fenn egy csúcs. Interjú. *Népújtság*, 2016. ápr. 20.

29 de ani de la începutul Revoluției. Cronologia evenimentelor din decembrie 1989. *digi24.ro*

A szerző televíziós szerkesztő, médiaoktató.

STANIK ISTVÁN

Négy nap, amikor nem loptak biciklit Nagyváradon

Részlet az *Életem riportja* címmel készülő emlékiratból

1989-ben, decemberben, 22-én, Nagyváradon, a Traian Lalescu utcában laktunk. A Rogériusz negyed északi részén, a Püspöki úttal párhuzamos ez az utca, szürke négyemeletes blokkok állnak a végén, a munkásnegyedekre jellemző szőlőlugasos, virágoskertes, alacsony magánházak az elején, az állomás felől.

Az elmúlt harminc évben nem sokat jártam arra, gondoltam, mielőtt elindulok, megkeresem az interneten, és a legnagyobb meglepetésemre, a Google Maps alkalmazásban, Szent József utca néven jelent meg. Sohasem hallottam róla, hogy Szent József utcának hívták, arra viszont emlékszem, hogy Traian Lalescu előtt 16 Februarie volt a neve, így az 1933-as vasutasztrájk dátumát egy bánáti román matematikus nevére cserélték. A nyolcvanas évek nacionálkommunista emlékezetpolitikájában a kommunista hősök helyét a nemzeti hősök vették át: akkor szaporodtak el a köztereken a Burebista, Decebal, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Avram Iancu elnevezések. Amikor ott laktam, nem nagyon firtattuk, milyen nevet viseltek az utcák magyar időben. Ha valaki kiejtette a száján, csak suttogva tette, a bécsi döntés tabutéma volt, mindenki tudta, hogy irredenta és revizionista bűn a „magyar idők” emlegetése, amire a szekusok nagyon odafigyelnek. (...)

Keresem, hogy mi változott azóta, de alig találok különbségeket, talán csak annyi, hogy a járda mellett a lerobbant Daciák helyett húsz év körüli, nyugatról behozott német autók sorakoznak, a fák nagyra nőttek, és a bejárat ajtót hőszigeteltre cserélték. Próbálok bejutni, de a lépcsőház ajtaja zárva, megnyomhatnék egy gombot a kaputelefonon, de a gombokhoz tartozó román nevek visszatartanak. Valahogy nincs kedvem ismeretleneknek magyarulkodni...

Bár itt laktam másfél évet, nem nagyon emlékszem, mi történt ebben a lakásban, csak szürke, szomorú hangulatát tudom felidézni: az áramszüneteket, a nincs fűtés, nincs meleg víz állapotát, hogy sok lekváros kenyeret ettek a gyermekeim... Keveset voltam otthon, egész nap dolgoztam, munka után pedig általában egy építőmérnök barátomnál kötöttünk ki, aki az Olaszi temető környékén egy garzonban lakott. Kitelepedésre váró kirügött újságírók, mérnökök, pedagógusok, irodalmárok és egyéb értelmiségiek jöttek nála össze, hogy újra és újra bebizonyosodjon önsorsrontó

életünk közhelye: „az erdélyi magyar értelmiségi előtt két út van, az egyik az alkoholizmus, a másik járhatatlan.”

Munkanapjaimra jobban emlékszem. A főnök reggelente elővette kulcsosomóját, beengedett a méregraktárba, hogy kivegyem a napi munkához szükséges adagot. Úgy tett, mintha odafigyelne, de valójában csak arra vigyázott, ne kelljen érintkezésbe kerülnie a mérgekkel. Évekkel később tudtam meg, maradandó májkárosodást okozó, rákkeltő anyagokkal dolgoztunk, védőfelszerelés nélkül, pusztá kézzel adagoltuk a rágcsálókat belső vérzéssel pusztító ólom-oxidos szürke port és a rovaroknak szánt záptojásszagú folyadékot.

(Hivatalosan kártevőirtó betanított munkásnak nevezték, aki ezt a munkát végezte, de mi csak patkányirtónak mondtuk. Örültem, hogy sokadik próbálkozásra végre erre is felvett a megyei szolgáltatóvállalat „Deratizare” részlegének főnöke. Később kiderült róla, a magyar értelmiségiek szekus besúgója volt, valószínűleg azért alkalmazott, hogy szem előtt legyen, hogy jelenthesse minden lépésemet.)

A patkányirtáshoz jó erős, strapabíró bicikli kellett. Nem volt könnyű olyat találni, a hozzáférhető, román gyártmányú Tohan márkájúak nem nagyon bírták a megterhelést. De nekem egy importból származó Ukrajnám lett. Türkizkékre festett robusztus váza, rozsdamentes acélperemes kerekei, erős rugókkal alátámasztott kényelmes nyerge, a cipő talpához jól illeszkedő pedálja, szerelem volt első látásra. Nyolcvankilencben álmom volt egy ilyen kerékpár, nem is jutott hozzá bárki. Ezt is, mint a színes televíziót, a hűtőszekrényt vagy a gázpalackot, meg a szebeni szalámit, később a vajot, cukrot, étolajat csak a kiváltságosok tudták beszerezni. A kiváltságos rendőrök, szekusok, ügyészek, intézményvezetők között a pártaktivisták voltak a legkiváltságosabbak, mert ők még a rendőröket, szekusokat, ügyészeket, intézményvezetőket is ellenőrizhették, egy import bicikli beszerzése semmiség volt számukra.

Nyelcvankilencben a helyi újság élére kinevezett főszerkesztő is pártaktivista volt, mert az egyszerű párttag újságíró főszerkesztőkben már nem bízott meg a rendszer. Övé volt az Ukrajna, tőle kunyeráltam el, egyhavi fizetést ígértem cserébe. Nem hiszem, hogy kellett neki a pénz, inkább azért adta el nekem, mert az emberségét bizonyító gesztusra lehetett szüksége a köztünk lévő – a pártaktivistából lett főszerkesztő és az újságíróból lett patkányirtó közötti – embertelen kapcsolatban. Lett hát biciklim. Megcsináltattam rá a speciális csomagtartót, az első kerék fölé hegesztett kosárba került a patkányméreg, a hátsó kerék mellett, kétoldalt kialakított tartóba a permetező készülék és a táská a csótányméreg-koncentrátumot tartalmazó sörösüvegekkel. Azzal jártam a várost.

A szomszéd blokk körül is nézelődök, hátha onnan is előbukkan egy emlék, mintha Zudor Jancsit látnám egy pillanatra, gyakran járt erre, volt feleségét és gyermekeit látogatta, ha találkozottunk, mindig feljött hozzánk

egy kávépótlós kávéra. Ilyenkor előkotort a zsebeiből valami papírfecnire írt verset, általában le is gépeltük a szöveget a bejelentetlenül rejtegetett írógépen. Előfordult, hogy barna csomagolópapírra, ceruzával írt sorokat hozott, máskor összefüggő szakaszokat, így állt össze a rendszerváltást követő időszak irodalmának legnagyobb poémája, a *Romániából jöttem*.

Ahogy tovább sétálok, felismerem a mellékutcát, ahova betértem, amikor a szekusok követtek. Nem mintha tétje lett volna, inkább szórakozásból akartam lerázni őket, találomra fordultam be mellékutcákba, vásárlást színleltem ürességtől kongó üzletekben, de nem tágitottak, megvártak a bejáratnál, a szemkontaktust sem kerülték, nem zavarta őket, hogy tudom, kicsodák. Abban egy pillanatig sem kételkedtem, hogy ők tudják, én ki vagyok.

Emlékszem, december 17. vasárnapra esett, a 35. születésnapomon, a temesvári hírekre várva, fél szemmel a televíziót, fél füllel a Szabad Európa Rádiót figyelve latolgattuk az esélyeket. Egyszer csak a tévéhíradó tudósításában a fegyverroponást és a tömeg sikoltozását is hallani lehetett. Azután csend lett a szobában, és nem sokkal később mindenki hazament.

Mégiscsak fontos helyszín ez a szürke blokképület, hiszen itt éltem át 1989. december 22-én a pillanatot, amikor úgy éreztem, bármi is következik, lezárul egy korszak az életemben. George Marinescu, a Román Televízió bemondója, 11 óra körül olvasta fel a szükségállapot kihirdetését – mintha ez lett volna a jel, felpattantam a biciklimre és eszeveszett gyorsasággal tekertem a városközpont irányába. Hirtelen ötlettel, egykori munkahelyemre, a szerkesztőség felé vettem az irányt. Próbáltam meggyőzni a volt kollégákat, szerkesszünk forradalmi lapszámot. Azzal utasítottak el, megszűnt a párt, megszűnt a kiadó, kiadó nélkül pedig nincs újság. Miután beláttam, nincs dolgom a szerkesztőségben, a főtérre indultam, ahol már gyülekezett a tömeg a városháza előtt.

A Teleki utca sarkán lévő gyógyszertár előtt a falnak támasztottam a biciklit, és a következő pillanatban már a városháza épületében, a tanácssteremből nyíló erkélyen találtam magam, nem sokkal később beválasztottak az első forradalmi szerveződés, a Mircea Bradu színházigazgató vezetete tisztagú Ideiglenes Népi Tanácsba. Ő hirdette ki a városháza erkélyéről, a szabadságot eufóriában skandáló, mintegy negyvenezer embernek, hogy Nagyváradon is győzött a forradalom. Aki részese volt ennek a pillanatnak, nem kételkedett benne, hogy valóságos forradalom zajlik körülötte.

Számomra négy napig tartott ez a meggyőződés, addig megszakítás nélkül a városházán teljesítettem szolgálatot. December 26. délelőttjére végre elültek a terroristákról, a Nagyvárad felett köröző ellenséges helikopterekről, a mérgezett ivóvízhálózatról szóló rémhírek, a családom kiirtását kilátásba helyező fenyegetések, konszolidálódott a helyzet, Bukarestben megalakult a Nemzeti Megmentési Front, központi vezetés alá került a város, mehettem haza. A Körös-part felől, a torony melletti kapun léptem

ki az utcára és elindultam a Rogériusz lakónegyed felé, amikor eszembe jutott a főbejárat mellett hagyott biciklim. Nem éri meg a fáradságot, hogy visszaforduljak, úgylis csak a hűlt helyét találnám, négy nap alatt tízezrek fordultak meg a téren, biztosan elvitte valaki a lezáratlanul hagyott Ukrajnát – gondoltam, és indultam tovább. Pár lépés után mégis visszafordultam. Katartikus élmény volt látni, ahogyan a teljesen üres téren, a falnak támasztva árválkodott a türkizkék Ukrajna.

Míg hazafelé tekertem, arra gondoltam, minden megváltozott.

Azóta eltelt harminc év, és most is azt gondolom, akkor minden megváltozott, de ma már nem merném egy félóra sem őrizetlenül hagyni a biciklimet a nagyváradi városháza előtt. Biztosan lába kelne, mint ahogyan a forradalmat is ellopták, miután hazamentek a forradalmárok.

A szerző újságíró, szerkesztő, lapkiadó, vállalkozó.

SZÉKEDI FERENC

A szavak

1989 decemberében a Csíkszeredában megjelenő *Hargita*, a Román Kommunista Párt Hargita Megyei Bizottságának és a Megyei Néptanácsnak a napilapja, már a harmadik főszerkesztőt fogyasztotta. Jó néhány hónappal azelőtt kényszernyugdíjazták Albert Antal alapító főszerkesztőt, aki 1968-tól, a megyésítéstől, megpróbálta olyan vágányon tartani a lapot, hogy megadja a kiadónak is, ami a kiadóé, de a megye három tájegységből összevont magyarságának is kínáljon helyi közösségi értékeket és világra kitekintést. Az őt követő, Bukarestből hazarendelt KISZ KB titkárt azért rúgták ki, mert a testvére kitelepedett Magyarországra, az éppen soros főszerkesztőt pedig a megyei pártkabinetből irányították át. Hogy tévedés ne essék, minden délben levitték a laptükröket a megyei pártbizottsághoz, éjfél tájban pedig, megjelenés előtt, még egy nyomdába kiküldött pártaktivista is átnézte a lapot. Sem román, sem magyar helységnevekkel azonban nem nagyon találkozott. Csíkszereda akkor már megyeszékhely, Székelyudvarhely a Küküllő menti, Gyergyószentmiklós pedig a Bucsin alatti város volt a *Hargita* valamennyi újságírójának a tollán, a bányászok pedig nem Balánbányán, hanem az Egyeskö alatt termelték ki a rezet, és hogy a magyar településnevek helyett a kötelező román neveket ne kelljen leírni, néha úgy körülírtuk a községeket, falvakat, hogy már magunk sem tudtuk, hogy merre jártunk.

December közepén, természetesen egymás között, a szerkesztőségben másról sem volt szó, mint a temesvári eseményekről, mindennap összevettük a legkülönbözőbb csatornákon megszerzett értesítéseinket. December 20-án gyors telefonhívásokkal szétküldték a megyébe a szerkesztőség tagjait, hogy írjanak azokról az esti munkásgyűlésekről, amelyeknek ki kellett fejezniük a dolgozók csatlakozását a hón szeretett vezetőhöz, illetve el kellett ítélniük az imperialista, sovinsztra, retrográd, fasiszta és minden más külföldi erők Románia elleni merényleteit. Engem kora délután otthonról, Zsögödből ültettek be egy fekete autóba és irány Udvarhely, ahol a három nagy, egymás mellett fekvő gyárban, a Tehno-utilajban, a Cérnagyárban és a Matricagyárban kellett nagygyűléseket tartani, a megyei pártbizottság által előre megírt forгатókönyvek és előre leosztott szerepek szerint. Ha emlékezetem nem csal, csupán az egyik gyárban sikerült összeverbuválni az embereket, de mire a gyűlést megkezdték volna, én kisétáltam a gyárkapun és visszamentem a szállodába.

Két óra múlva egy reszkető ember ült le a szállodai szoba másik ágyára, kiderült, hogy a Megyei Törvényszék román elnöke, akit a megyei pártbizottság küldött át Csíkszeredából, hogy vegyen részt a gyűléseken. Ilyenkor nem szabad az embereket összegyűjteni, hanem szét kell szórni – dadogta, miközben a szálloda kapusa már többet tudott. Az egyik gyárudvaron már felgyújtottak valamit, és égett egy bútorraktár az udvarhelyi vasútállomás mellett is. Telefonáltam a szerkesztőségbe, hogy mi a helyzet, de ott már betördelték a jó előre megírt szövegeket. Azt is elmondták, hogy másnap a Készruhágyárba kell mennem, mert televíziókat helyeztek ki a gyáracsarnokba, hogy a munkásnők a varrógépeket nem elhagyva hallgassák meg a pártfőtitkár beszédét. Én azonban kora reggel kiálltam az útra, autóstoppal hazajöttem Csíkszeredába, és otthon, az akkor hetvennyolc éves édesanyámmal együtt néztem meg azt a bizonyos beszédet, amely az azóta ezerszer és ezerszer leírt módon egyszerre csak félbeszakadt... Másnapról már új szelek kezdtek fújni, visszatért a régi főszerkesztő, Albert Antal, a lapot átkeresztelték *Hargita Népe*nek, és én megdöbbenve figyeltem, hogy néhány óra leforgása alatt milyen könnyedén éneklie néhány kollégám az új idők új dalait. Én nem tudtam írni, úgy éreztem, hogy le vagyok bénulva, és csak 1989. december 29-én jelentek meg a következő soraim:

A szavak

Harcolok és küzdök a szavakkal.

Egyenesen félek leírni őket.

Hogyan írom le újból azokat a szavakat, amelyeket az évek során annyira de annyira elkoptattak és elkoptattunk?

Nép. Szabadság. Egység. Haladás. Jövő.

Felemelkedés. Egyenlőség. Jog. Demokrácia.

Hányszor, de hányszor írtuk le az évek során mindezt!

Több tízezerszer, míg csak ki nem koptak színeik, míg csak el nem párolgott tartalmuk.

Volt, nincs. Van, lesz?

És ha azt mondjuk, fogta a kezünket a cenzúra, ha egész egyszerűen azt mondjuk: bocsánat! és megy minden tovább, mintha mi sem történt volna, ez vajon elég?

A tegnap úgy, ma így és holnap másként?

Meg kell szenvednünk önmagunkban a szavakat.

A szülés fájdalmával kell megtanulnunk új tartalmukat.

Hogy amit leírunk, az az, ami.

A demokrácia az demokrácia, a szabadság az szabadság, a nép az az ezer- és millióarcú gyermek és idős, férfi és nő, aki mellettünk és körülöttünk él, aki egyedi és megismételhetetlen.

Nem hiszem, hogy a közírónak egyik pillanatról a másikra át lehetne menni a léleknek ezen a tisztítótűzén.

Nem hiszem, hogy egyik pillanatról a másikra levethetnénk régi gondolkodási kényszerzubbonyainkat, bármennyire is kényelmetlenek.

Ha ez így történne, a diktatúra nem lett volna a szellem igazi diktatúrája.

Az ideológia lassú vírusa évtizedeken át kúszott szét idegpályáinkon és a fellobbanó lázak nem múltak, nem múlhattak el nyomtalanul.

Aki azt mondja, a tegnap legyűrték, gúzsba kötöttek, ma már szárnyalok, makk-egészséges vagyok, kitéptek a sárból és iszapból és most íme, itt aranylok, fénylek, csillogok, régóta rejtegetett gondolataim és szavaim lobogtatom, az nem mond igazat.

Az élet kiáltással jön a világra, de utána évek telnek el, amíg értelemmel és szellemmel telítődik.

A nagybetegnek, ha jobbra is fordul az állapota, nélkülözhetetlen a lábadozás, a percről percre, a napról napra újra megtalált egyensúly.

A gondolat – furcsa, de így van – nem nélkülözheti a gondolkodást. A szavak igazi értelmét. Hogy megtaláljuk. Hogy gyötrődve és verejtékkal és összeszoruló szívvel és kifúló lélegzettel, s ha kell, akár tíz körömmel is lekaparjunk róluk minden réteget, amíg csak ott nem maradnak ők maguk. Azok, amik. Pőrén, pusztán. Semmibe sem öltöztetve. Egy mondat – egy gondolat. Köntös nélkül. Uszály nélkül.

S ha akarunk valamit, akkor ezt nagyon kell akarnunk.

Hogy szavaink és tartalmuk az legyen, amit feledtünk.

Egy egész ember. Egy test – egy lélek.

Másnap, kint a főtéren, találkoztam a csíkszentdomokosi iskolaigazgatóval, aki azt mondta: nem nekem kellett volna bocsánatot kérnem. Akkor már tizennyolc éve voltam újságíró és úgy éreztem, hogy rengeteg megírt szöveg után ennél soha senki nem mondott szívemhez szólóbbat. De akkor már elkezdődött a csíkszeredai újságírás új fejezete, rengeteg lappal és különféle, majd mindenből kitörő, nyilvánosságnak szánt szövegekkel.

A szerző újságíró, szerkesztő, műfordító.

SZILÁGYI ALADÁR

Kapóra jöttem

Úgy tűnt, végleg elhallgattak a fegyverek. Zoltánnal elhatároztuk, hogy bejárjuk a bukaresti harcok színtereit. Körutunk végén, a napesti derengésben terpeszkedő Palota kivilágítatlanul ormótlankodott elibénk. Odafent, a Nép Háza legtetején, a fel-feltámadt szélvihar széltében-hosszában harsogva csattogtatta az országzászlót, az elnéptelenedett sugárút tömbjei felerősítve visszhangozták az óriáslobogó csattanásait. Talán a három napja kivégzett diktátor szelleme kísértett a főváros fölött...

Én magam teljesen ártatlanul és értetlenül sodródtam az események forgatagába. Avégett utaztam Bukarestbe tizenkét útlevéllal a táskámban, hogy családom és még három baráti família számára megszerezhessem az ország végleges elhagyására feljogosító vízumot. December 21-én már nyitáskor zsúfolásig megtelt a követség épülete és udvara kérelmezőkkel. Rendkívül feszült légkörben zajlott a félfogadás, úgy hírlett, hogy a Köztársaság térre toborzott, Ceaușescu által felhergelt tömeg rövidesen a magyar nagykövetség székháza ellen zúdul. Nekünk, kitelepülni igyekvőknek fogalmunk sem volt arról, hogy ha most kimerészkednénk a követség épületéből, milyen történelmi fordulat tanúi, részesei lehetnénk. Odabent kitört a pánik. Valaki elkiáltotta magát: „meneküljön mindenki, ahová tud!”, és volt, aki rémületében még az iratait is otthagya surrant ki az utcára. Az utcára, ahol immár diktátorelles hangulat uralkodott. A félfogadás megbénult, magam is dolgom végezetlenül távoztam, s az erre felé áramlók szavaiból kezdtem megérteni: mi is történt a Téren.

Házigazdáim, az újságcsináló Mihálka házaspár, Magdi és Zoltán (akik rövidesen Nagyváradon *Kelet-Nyugat* lapalapító kollégáim lettek...) kivárára biztattak. Véleményük szerint néhány napon belül lecsillapodik a helyzet, beindul az élet, s a követségen is újramezdik a félfogadást. Ne is próbálkozzam a távozással, hiszen „kapóra jöttem”: legalább van ki vigyázzon a Mihálka csemetékre. Nem titkolom: mivel fővárosi magyar újságírókörökben híre ment, hogy „Mihálkáéknál van egy bácsi, akire délelőttönként rá lehet bízni a gyerekeket”, bukaresti „forradalmár-tevékenységem” java azzal telt, hogy mindenféle játékos vetélkedőt, mesekitalációt, báb-színházat rögtönöztek az egyre népesebb publikum számára.

Esténként viszont Zoltán barátomnak köszönhetően afféle felnőtteknek való, hozzájuk illő „játék” részese lehettem: három napig szem- és fültanúja voltam a Romániai Magyar Demokrata Szövetség létrejöttének.

Domokos Géza, Demény Lajos, Horváth Andor, Verestóy Attila, Lányi Szabolcs – néhány név az alapítók közül, kit ismertem, kit nem, kár, hogy nem volt egy hangrögzítő alkalmatosságom, az elhangzottak megörökítése érdekében. Az egyik késő esti találkozó Rudas Ernő diplomata (a későbbi magyar nagykövet) otthonában zajlott le. Ernőnek nemcsak tágas lakása, hanem – ami nagy szó volt a teljes alkoholtilalom napjaiban... – valódi szilágysági szilvapálinkája is volt! Lányi Szabolcs vegyész hatalmas gézturbánnal a fején szabadult a jilavai börtönből, miután a tüntetések első óráiban letartóztatták, és milíciaőrsről milíciaőrsre hurcolva „megnevelték”. Nos, Lányi Szabolcs volt az, aki minden találkozó alkalmával megszállottan ütötte az „autonómia vasát”. „Fiúk, fiúk, minél hamarabb, minél többet írjatok az autonómia kérdéséről – fordult felénk –, követeljük a területi, a kulturális autonómiát, az mindennél fontosabb!”

Az elhangzottak óta immár harminc esztendő telt el. Ugyan mi valósulhatott meg belőlük?...

A szerző közíró, szerkesztő, a Várad folyóirat főmunkatársa.

SZÚCS LÁSZLÓ

A lényeg terelőútján

A forradalom híre egy kopott budai albérleti szobában ért, váratlanul, de nem meglepetésként. A lepukkant szót akkor még nem használtuk. Csetneki utca, a Karolina út mellett.

*Tetszettünk volna lopásgátlót is szerelni a forradalomra.
Nosztalgiázom: a kommunizmusban még nem voltak ezek a büdösbogarak.
A pofázás joga megmaradt nekünk, mint szépségtapasz.
Magyar mangalica, román mangalica, nem dwa bratanki?*

December huszonkettedikén délelőtt a Csetneki utcában a rádióban Bukarest szólt. Az volt gyanús, hogy nem mondtak semmit, csak szimfonikus zene ment. Már nem emlékszem, hogy minden nap odatekertem a régi rádión, vagy valahonnan tudhattam, most hallgatni kell. Aztán megtörtént, ami.

*Én azt hiszem, értelmetlen összevetni a jelent a harminc évvel ezelőtti történésekkel. Úgyhogy inkább csak a két perccel ezelőttivel vetem össze, amikor belekezdtem az előző mondatba.
Megállapítom: akkor, két perce jobb volt az élet.
Azért az milyen már, édes barátaim, hogy a vegytiszta autokrácia közpénzén szervezünk konferenciát elsikkasztott demokráciánk hűlt helyét siratva.*

Délben, villamossal, metróval igyekezve, már a Thököly úton vagyok a román nagykövetség előtt. Pár száz ember ünnepel. A redőnyöket minden ablakon lehúzták, aztán valaki átmászik a magas kerítésen, zavartalanul leereszti a rúdról a román zászlót, kivágja, esetleg kitépi a címert, majd az immár lyukas trikolórt visszatekeri a helyére. Üdrivalgunk, később felhúzzák a redőnyöket, fényár.

*Miért legyek tisztességes? Elpusztítjuk a Földet úgyis. / Miért ne legyek tisztességes? Elpusztítjuk a Földet úgyis.
Méhet ölni vagy csótányt, érdemes ennek mérlegelni a módját?
Az Óceán minden este azt mondja, basszus, mikor jön már el a hatalmas szemétsziget Trianonja?*

Délután úton, vonattal Debrecenig, másnap reggel tovább, Újfalu, végül Kereszttestől egy segélyszállító teherautó. Félelemmel vegyes öröm. Meg kíváncsiság, hogy milyen is egy forradalom. Aztán enyhe csalódás, ugyanakkor megkönnyebbülés: Várad peremén, a vegyi üzem mellett, a végállomáson éppen fordul a villamos a város felé.

*Nagy darabokban hull a fejünkre emléktöredékeink tetriszbe.
Az áramszünetnél jobb a fix kamat, a szekunál Schengen.
Mintha ma lett volna, mondom, mintha ma, mondod. Mintha ma.
Mintha, mintha, mintha.*

A szerző újságíró, szerkesztő, költő.

TAMÁS PÁL

Elit zendülés, profi puccs és értelmiségi tömegek '89 román karácsonyán

Napló egy régi pesti távcsövezésről

Azt hiszem, Pesten a legelső napokban nem figyeltünk a karácsonyi Romániára. Persze, mégis, de mindent félreértettünk. Élt a rendszerről valamilyen pesti értelmiségi horrorkép. De a rémképeket nem lehet az utcán megbuktatni. Azok örökök, s azt hittük, az emberek ott már megszokták a szenvedést. Hozzá tartozik az identitásukhoz, hát akkor hogyan fogják elsöpörni a rendszert? Ráadásul a román–magyar konfliktust Pesten minden mást felülírónak hittük. A 15 százalékban magyarulkta Temesváron is, ahol a protestáns templomok környékén, persze, mások voltak az etnikai arányok és más lehetett a politikai transzcendencia. De hogy ezek gerjesztették volna az országos robbanást? Ezt azért akkor sem hittük. Rendszeresen jártunk Romániába s úgy hittük, hogy a román hét-köznapok mindenkinek belenőttek a bőrébe.

Akkori felfogásunk szerint a romániai magyarok abban különböztek dunántúli nemzettársaiktól, hogy azoknál erőteljesebben és kiterjedtebben szenvedtek. Később voltak összehasonlító mérések, de ma sem tudjuk az akkori hangulatot igazán többdimenziósan elképzelni. A diktatúra bel-sejét később egyszerűen nem tudjuk megragadni, akár ott voltunk, akár félig képzelődünk. Ha ilyeneket mondok, sokan biztosan azzal vádolnak majd, elcsalom a forradalmat. Pedig biztosan nem, csak megkísérlek óvatosabb lenni az egyébként használt klasszikus forradalommitoszokkal.

Akkor ráadásul az utolsó két-három hónapban Európa a klasszikus közép-európai forradalmakra, mindenekelőtt Berlinre és Prágára figyelt. A fal leomlásához és a fehér ruhás Havel meséjéhez képest minden más érdektelen volt. Romániában ugyan már hetek óta mozgott a föld, de a vidékről Európában mit sem tudtak. S Temesvár vidék volt. Ami ott látszott, az innen először valamilyen magyar történetnek tűnt. S amikor a nagyvárosi értelmiség (persze románok is) kivonult az utcára, valahogy itthon elvesztettük egy pillanatra a történet iránti érdeklődésünket. Beleillett a sorba. Kész. De amikor azután jöttek a katonák és villámgyorsan kivégezték az elnöki párt és a friss halottakat mindenki hosszasan bámulhatta a képernyőn, hirtelen minden unikális lett. A kivégzés megélhető igazi nagy dráma volt. Máshol nem végeztek ki pártvezért, valahogy

Pesten mégsem hittük, hogy ehhez igazi reformereknek közük lett volna. Voltak, akik valamilyen nemzeti leszámolást el tudtak volna képzelni, de hát a román tábornokok Attila ostoraként? Ugyan már...

Így azután amikor a hadsereg megindult, a pesti értelmiségi közvéleményben a történések a helyükre kerültek. Minden Latin-Amerikára kezdett hasonlítani, de azután gyorsan vissza keleteurópaizálódott. Azt véletlenül tudtuk, hogy a román hadsereg erősebb a magyarnál, és igazán kézben van tartva. Ceaușescuék nem tévedtek, hogy a tábornokok most elárulták őket. De egyfajta folytonosság a volt államszocializmusban mindenütt létezett, csak polgári, pártelitekből levezethető, s nem katonai, mint a '89 utáni román rendszerben. A román pártelitek euro-kommunikációja persze nehezebb volt. Azt ma sem tudom, hogy a román katonák szerepe akkor csak politikai elsősegély volt, vagy ennél több. Pestről ez azóta sem látszott...

Az elinduló romániai magyar politikai mozgással Budapesten, azt hiszem, csak a kisebbségpolitikai szakértők foglalkoztak, a baloldalt, amihez közöm volt, ez komolyabban nem érdekelte. Mi jobban figyeltünk a román nemzeti átmenet technikáira. Minden külön emlékfelidezés nélkül fejemben vannak a bányászmenetek, a politikai hivatkozások rájuk, és a valós mozgások. Innen úgy tűnt, hogy az ottani magyar eliteknek mindehhez közük mintha nem lett volna, ők szinte kizárólag Magyarországra figyeltek, itt kommunikáltak, ide igazodtak. Figyeltem a korábbi karácsonyi civil áldozatok elérhető statisztikáját, de nem értettük ezek megoszlását, helyét az új politikai rendszerben. Egyébként is, a pesti balliberális oldalon a romániai magyar mozgás is csak másodlagosan volt érdekes, hiszen lényegében a kinti történésekre reagált a pesti nemzeti jobboldal, s mi elvárásolva rájuk figyeltünk. Büszkélkedni ezzel nem kell és nem is lehet, de hazudni sem akarok az akkori magyar észleletekről. Volt néhány pesti liberális, aki ennél közelebbről figyelte az egészet, például Törzsök Erika és pár munkatársa, de hát belőlük szakértők lettek az adott politikai oldalon.

Lehet, hogy a karácsonyi mozgás inkább puccsszerűre sikerült, s akkor ez még nem volt forradalom. Azonban úgy tűnik, hogy a történések Bukarestben gyorsan forradalmasodtak. Talán a kezdeti mozgást a külföld, az európai szocdemek például nem segítették, s ezért is volt akkora kavardás Iliescu körül, de később a reformerek megtalálták a külföldi patrónusokat és a folyamatok azért elindultak. A minták feltűnően gyorsan működni kezdtek. S az előzményekhez képest maximális sebességgel tanult a liberális román értelmiség (lapjaikat rendszeresen vásároltam, egy ideig elő is fizettem.) Megmaradt a francia orientáció is, de mellette gyorsan rájöttek a németek fontosságára. A benyomásom az volt, hogy a döntő 1990-es, 2000-es években teoretikusként, közgondolkodóként sokkal előbb voltak, mint az akkori romániai magyar elit. De hát abban az

időben ilyen impulzusok érkeztek Pestről, és az erdélyi városok urbanizáltsága is adott volt (a Partium a forradalom után a magyar szellemi mozgásban Vásárhely és a székely kisvárosok mögött lemaradt, a versenyből kiszorult). Végül is hosszabb ideig az erdélyi könyvesboltokban igazán a Humanitas és a iași-i politológia kötetei számítottak korszerű terméknek és könnyen elérhetőnek.

Összefoglalva, környezetemben egy percre nem volt kérdés a forradalom, még ha az egyes játékosok belső szerepéről lehetek is eltérő felfogások. Románia egyébként ez alatt a harminc év alatt számos szempontból, ha nem is mindenütt ugyanúgy, de a magyarországinál sokkal drámaibb utat futott be, az első egy-két évtől függetlenül. De pesti környezetemben '89 karácsonya ennek elismerésével tartósabban senkit sem érdekelt. Személyes érintettségem, odafigyelésem azonban '89 kapcsán átalakult. Jó évtized múltán Milo Rau, egy kivételes tehetségű svájci-német politikai színházkészítő dokudramát csinált a Ceaușescu-perből. Kiegészítő anyagot gyűjtött, számos román interjút készített, kötetet is kiadott. Én akkor az elsők között láttam a drámát, studíroztam a kötetet is. S komolyan megrendültem, abszolút történeti színház volt, a rendszerváltásról azóta sem láttam hasonlót más alakról sem. Nem, ez akkor nem román történet volt, hanem egy jelentős shakespeare-i királydráma (minden eltérés ellenére is). S mutatta, mennyire ügyetlenül beszélünk azóta is a rendszerváltásról. Nincsenek emberek (ijesztőek sem) a történeteinkben.

A szerző szociológus, egyetemi tanár.

TASNÁDI-SÁHY PÉTER

Szavak az ótvarban

Krákágyil!, és persze *nu, págágyi!*² Számomra ez a kommunizmus nyelvi emléke. A rendszerváltáskor nyolcéves voltam, és azt a nyolc évet is a legvidámabb barakkban töltöttem, Budapesten, nekem mindenki elfelejtett szólni, hogy éppen diktatúra van. Úgy emlékszem, hogy volt egy darab oroszórám, a magánlegendárium szerint onnan a *krákágyil*. A *Nu, págágyi!* az meg egy rajzfilm, amit a félig orosz haverom értett, én meg nem.

Az orosz tanárt átképezték angolra, mindig egy fejezettel járt előttem a *Project English* című tankönyvben. Abból egyébként a *couch potato*³ kifejezés maradt meg kábé a második leckéből. Még szerencse, hogy ott volt Dezső bácsi (három hónap alatt középfokúzott finnből és tudta visszafelé a miatyánkot oroszul), hozzá jártam különórára. *Állítsátok meg a világot, ki akarok szállni!*, ez volt az magyar–angol idézetgyűjtemény címe, amiből a házi feladatot adta. *A real Canadian knows how to make love in a canoe.*⁴

Voltam *kisdobos*, az unokatestvérem kötötte fel a nyakkendőt, emlékszem valami körjátékokra az őrsfoglalkozásról, de az őrsvét nevét nem tudom felidézni: *Misi mokus, Donald kacska, Hupikék törpikék...*

Van még egy fontos szó, a *szerez*, amit mindenki csinált, csak az én nagyapám nem volt hajlandó, pedig egy nagy állami önkiszolgáló éttermet vezetett, és a nagymamám nem bánta volna, ha a tervülteljesítés egy része náluk, nálunk landol. Az étterem egyébként maga volt a mennyország, a száraz kenyérmorzsát mindig kivihettem a galamboknak a belső udvarra, és kaptam gesztenyepürét tejszínhabbal (nagyapámtól), ha hajlandó voltam benézni a Kupó Mari köpenye alá, hogy van-e rajta bugyi. Mint később kiderült, ő is benézegetett, nem tudni, kapott-e érte valakitől pürét.

Ja és egy név: *Barnus*, így hívtuk anyám barna Trabantját, aminek a hátsó ülésén nagyjából felnőttem, és amivel anyám minden hétvégén el tudott vinni kirándulni egy gyógytornászfizetésből és némi maszekból (*#kádárjános, #gulyáskommunizmus*). Lakott benne egér is, és gomba nőtt az ülés alatt...

Nyolcvankilenc még Pestről is Románia, valahol megyek be egy szobába, és meglátom a képet. Most, ahogy ezt írom, keresgélem a neten, de nem találok, az emlékezetemben nincs is arc, csak véres, lyukas ruhadarabok. Meg hogy a felnőttek azt mondják, *Csaucseszku*, és lehet, még azt is: *szeku*.

1. Krokodil.
2. No, megállj csak!
3. „Kanapé krumpli”, állandóan a tévé előtt tespedő ember.
4. Egy igazi kanadai tudja, hogyan kell kenuban szeretkezni.

A *taxisbloká*d is megvan kilencvenből, hogy anyám késve jön értem az iskolába, meg hogy a belügyminiszter bácsi annyira részeg volt, majdnem kiesett az Országház ablakán.

Az *óra alatt* és a *csalamádés hamburger* nem az enyém, bár ismerek pár így vagy úgy kiegészít ötvenest a Moszkva tér generációból.

Az első Erdély-émlékben nincs semmi Csaucseszku: *benzinszagú zötyögés, Korond, szekérrel borvízért, orda, puliszka, Medve-tó*. Kilencvenkettő vagy kilencvenhárom.

Jóval később, kétezer után, még Pesten, vásárhelyi kollégákhoz köthető:

– *Cum te cheamă, pui de dac?*

– *Attila.*⁵

Offtopic: ugyanabból az időből, szintén Pesten élő erdélyi lány: *Joacă-te cu micuțul!*⁶

Tizedik éve élek itt, ami a kommunizmus nyelvéből enyém lett, az talán csak a *multilateral dezvoltat*. Nem enyém, de megfigyeltem: a mágikus töb-bes szám harmadik személy: *elvették az áramot, levágták a vechimét, megadták a fűtést*. Ja, nem tudom, mikor hallottam először: a *puliszka nem robban*. Ez talán offtopic, talán nem, de azért: *și cu pula-n pisdă, și cu sufletu-n rai!* Ami még van (talán) a rendszerváltáshoz, az nem szó, hanem egy kép: a távhő vastag csöve, ami a lakásunktól a parkhoz vezető utcában átszeli a járdát. A babakocsival mindig ki kellett kerülni az úttesten, éppen a kanyar előtt, ahol a szakadt BMW-s tahók az utolsó nagy gázfröccsöt tapossák.

A szerző író, szerkesztő, rendező, a Várad folyóirat munkatársa.

5. – Hogy hívnak, dákvadék?

– Attila.

6. Játssz a kicsivel!

TOMPA GÁBOR
Stációk

memento '89

*Még nincsenek halottaid,
de lesznek.
Ők cipelik helyetted
a keresztet.*

*Emlékük fogva tart s te
nem eresztéd.
Tudatod felborzolván
belereszket.*

*Túléled egymagadban ezt a
tesztet,
s lesznek majd túlélőid is,
ha lesznek.*

*A sok lator akkorra már
tegezhet,
s utolsó fekhelyedre
felszegeznek.*

*A szerző színházi rendező, egyetemi oktató, költő,
a Kolozsvári Állami Magyar Színház igazgatója
és főrendezője.*

TÓTH ÁGNES
(H)azám

*Ne tépd a szád és ne hazázz,
e téma fáj és megaláz.
Itt élnem, halnom kellene,
ha élni-halni tellene.*

*De alig telik semmire,
és nem számítok senkire.
A szó, a csend is idegen,
és cseppet sem hagy hidegen,*

*hisz éget, szúr és fáj nagyon,
hogy sehova sem tartozom.
Többségi törvény meg a jog
védeni engem sose fog.*

*Sem ott honom, sem itt honom,
de megvagyok, s nem titkolom:
Már csak a testemben lakom,
az házam, hazám, otthonom,
és felsőfokon autonóm.*

Sokkoló változás

Valami hatalmas feszültség vibrált a levegőben 1989 decemberében. Nagyváradon is furcsa hírek keringtek. Temesvárról indultak, ahol az elégedetlenség egyszerre csak hangot kapott és bombaként robbant az elnyomott és megfélemlített nép lázadása. Bukarestben a tömeg elüldözte szónoiki emelvényéről a diktátor házaspárt, azok helikopterrel menekültek. Ezerszámra törték és taposták össze a Ceaușescu pár hatalmas fényképeit, zászlókat égettek. A rendőrség és a katonaság a tömegbe lőtt. Ez olaj volt a tűzre és szinte megvadította a sokaságot. Az összecsapásokban egyre több volt a halottak és a sebesültek száma. Az emberek elfoglalták a román televízió székházát. Írók, újságírók, egyetemisták intéztek beszédet a képernyők előtt ülőkhöz. Bejelentették, hogy megdőlt a diktatúra és a nép veszi át hatalmat és az irányítást. Megalakították a Nemzeti Megmentési Frontot, és próbáltak úrrá lenni a helyzeten.

Sorra érkeztek hozzánk író, költő, újságíró barátaink az Ady körből és izgatottan lepték el a lakásunkat. Még a földön is ültek. Volt, aki bort hozott, más pálinkát, a barátnőm a kutyáját hozta magával. Legalább húszan szállták meg a nagyszobát, mert ott volt a televízió, ami élőben közvetítette a forradalmi eseményeket Bukarestből, Temesvárról, Aradról. Mindenki euforikus hangulatban volt. Hatalmas hangzavar töltötte be a helyiséget. Néztem ujjongó barátaimat, akikkel sok megpróbáltatáson mentünk át, és akikkel olyanok voltunk az átkos rendszerben, mint színesen sziporkázó kis világítótestek a mindent beborító sötétségben. Ezen a napon úgy éreztük magunkat, mint az ártatlanul halálraítéltek, akik az utolsó pillanatban kegyelmet kaptak.

Nagyvárad utcáin is lyukas lobogót lengető tömeg hömpölygött az utcákon, ahol románok, magyarok összecsókolóztak és sírva ölelgették egymást örömeikben. A gyerekek izgatottan kérdezték, hogy ezentúl kaphatnak-e reggelire kakaós kávéval vajás kenyérral, és mi igennel válaszoltunk, összetéptük az élelmiszerjegyeket és kiszórtuk az ablakon.

– Mi az, hogy vajás kenyeret? – kiabálta Jutka. – Húst is ehettek ezentúl – és a kutyája, mintha megértette volna, boldog ugatásba kezdett.

Ezután az események gyorsított felvételként pörögtek. Az életem egyik napról a másikra megváltozott. Stanik István újságíró barátunk, akit a Ceaușescu-rendszer patkány- és féregirtóvá fokozott le, visszatért szakmájába, átvette a kisebbségi magyar napilap irányítását, megváltoztatta az

újság nevét, arculatát, az Ady kör tollforgatóiból új és friss újságírócsapatot toborzott. Sajtóismereti tanfolyamot indított, ahol magyarországi és romániai tanárok tanítottak minket. Még fel sem ocsúdtam, máris a mély vízbe dobtak. Olyan esetekkel kellett szembesülnöm, amelyekről el sem hiszem, hogy léteznek, ha nem a saját szememmel látom őket. Nyakamba szakadt a fogyatékosok, árvák, hajléktalanok, elhagyott öregek, nyomorban tengődő nagycsaládok, kiskorú bűnözők, szökött gyerekek, kiskorú anyák ügye. Letaglózott a csegődi és diófási elmeogyógyintézetek élőlhaltainak látványa. Az ágyhoz kötözött, saját piszkukban rothadó meztelen gyerekek és felnőtt betegek, a kitört ablakú, jéghideg folyosókon mezítláb bolyongó csontvázak, a félmeztelen vagy rongyokba burkolt, kopaszra borotvált fejű, ijedt szemű asszonyok, a gyógyszer, élelem, fűtés és higiénia hiánya, a hippokratészi esküt mellőző viszonyulás a betegekhez.

Szocióriportjaim és a fotós által készített sokkoló képek óriási visszhangot keltettek az országban és a határon túl. Az újrainduló helyi tévéállomások stábjai, valamint a nyugati országokból érkezett tévések kiszálltak a helyszínekre. A hatás nem maradt el. Hamarosan hatalmas kamionokon érkeztek a segélyszállítmányok és a szociális munkások, Magyarországról, Németországból, Hollandiából, Belgiumból. Persze semmi nem ment simán, mert a segélyek egy részének sokszor lába kelt, és hosszú időbe telt, amíg normalizálódtak a dolgok.

A román hatóság számára pedig egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy sürgősen új szociális és egészségügyi törvényekre van szükség. Mintha minden a feje tetejére állt volna a rendszerváltás után. Alig bírtuk az iramot. Tüntetések voltak megye- és országszerte. A vállalatok kezdtek csődbe menni, az elbocsátott munkások helyzete ellehetetlenedett. Óriási infláció volt. Az ipar és a mezőgazdaság romokban hevert. Anyagi gondokkal küzdöttek az egészségügyi intézmények is, ráadásul a nacionalisták egyre hangosabban ordítottak...

A '89-es rendszerváltás agyonsokkolt minket. Az emberekben a forradalmat követően felcsillant egy jobb jövő reménye, amit már csírájában elfojtott a tapasztalatlan vezetés, a visszarendeződés íze. Hogy költői legyen a megfogalmazás, rózsa helyett tövist kaptunk. Mindenki tökig volt a felsrófolt árakkal, a munkanélküliséggel, a bizonytalansággal, az ígéretek megszegésével, a romániai magyar kisebbség pedig az egyre inkább uszító nacionalistákkal, az emberáldozatokat követelő 1990-es marosvásárhelyi fekete március borzalmaival és kegyetlenségeivel, ahol Sütő Andrást félholtra verték és megvakították a fél szemére. És mindez mindenféle következmény nélkül maradt.

Egyre több barátunk, kollégánk és ismerősünk vándorolt más-más égtájra egy jobb jövő reményében. Minden elválás lelki megrázkódtatást, mély űrt hagyott bennünk. Azok közül, akik itt maradtak, sokan kerültek

ideggyógyintézetbe, pszichiátriára, vagy meghaltak agyvérzésben, szívinfarktuszban, ahogy a férjem is, alig negyvenévesen.

Mindezek után a depresszió egyre nagyobb árnyékot vetett maradék optimizmusomra. Elegem lett az újságírásból, a rohadt szociális ügyekből, a korrupcióból és a még rohadtabb politikából. Torkig voltam a magyar szervezeteken belüli fúrásokkal, hatalmi harcokkal, a megalázóan alacsony újságírói fizetéssel, a kölcsönkérésekkel és az örökös tartozásokkal.

Csendre és nyugalomra vágytam, hogy megírhasam a bennem feszülő verseimet, novelláimat, regényeimet, melyek már régen ott mocosogtak a sejtjeimben. A könyveimből megélni sajnos nem tudok, lassan leépülünk, mint az ipar, mezőgazdaság, egészségügy és oktatási rendszer. Harminc év múltán is ugyanott tartunk, mint a népfelkelés utáni években. Se pénz, se posztó, se igazság. Elvesztettük a reményt és a hitet egy jobb jövő eljöveteleiben, a sok hazug, csaló, tolvaj, inkompetens és nacionalista politikus miatt, akik kiárusították az országot. Nyomorba döntötték a családokat és kivándorlásra kényszerítették polgáraikat. Manipulálják a tömegeket, hazug állításokkal a magyarok ellen uszítják a románokat, ez a legsikeresebb akciójuk az elmúlt évtizedek alatt, mert eltereli a figyelmet a valódi problémákról. Választásokon, ha szavaznunk kell, folyton csak két rossz közül választhatunk. Olyan ez, mintha el kellene döntenünk, hogy a tűz vagy a fagyhalált választjuk-e magunknak. Nos, ki-ki döntse el, melyiket óhajtja. Vagy öntse le hideg vízzel a tüzet és forró vízzel a jeget, esetleg népfelkeljen ismét.

A szerző író, költő, újságíró.

VIDA GÁBOR

Kacsák

1989. december 22-én az égvilágon semmit nem csináltam, de valamire készültem, ez egészen biztos, csak már nem emlékszem, hogy pontosan mire. Talán sétálni indultam a barátommal, talán a kutyát is vittük volna, egy nagyon okos, fegyelmezett német vizslát. Enyhe tél volt, rengeteg vadkacsa úszott a Fehér-Körösön. Akkor még nem olyanok voltak a kacsák, mint manapság, hogy az ember kezéből esznek, közélről látni őket igazi vadászteljesítmény volt. Éppen indultunk volna, mikor megjött anyám a munkahelyéről, lélekszakadva és kétségbeesve, hogy mindannyiunkat meg fognak ölni, *kiadták* a szükségállapotot. Meg is szidott, hogy miért nem nézzük a tévét, legalább önvédelemből, hogy tudjuk, mi van, és inkább ne menjünk sehova, maradjunk a házban. Mi a fenét lehet a tévében látni, mondtam vagy gondoltam, nincs ebben az órában a magyaroknál sem értelmes műsor. De anyám bekapcsolta, meg is kereste a román adót, nem volt az olyan egyszerű, mint ma, csavargatni kellett a gombokat hosszan. *A fugit!* – ordította egy bundasapkás fiatalember a kamerába, és mutatta is, hogy száll egy helikopter, abban van Ceaușescu, és menekül. Mindjárt érdekes lett a tévé, felejtettük a vadkacsákat, a kutyát és mindent. *Dumnezeu e cu noi!* – ordította valaki más, mert kisütött a nap Bukarestben, a tévések azonnal a forradalmat kezdték közvetíteni, tényleg velünk volt az Isten. Mondtuk is, hogy jó az enyhe tél, mert hóviharban, esőben vagy csikorgó fagyban sokkal nehezebb forradalmat csinálni. Később elmentünk a városba, ahogy a főutcát neveztük, megnéztük, hogy mi van. Jókora csődület volt a városháza előtt, valaki lelökte a kapu betonoszlopáról a virágcserepet, el is tört, fekete göröngyök a szürke betonon. Egy milicista letépett váll-lapokkal magyarázott az embereknek, nyilván azt, hogy ne üssék agyon, vörös volt az arca. Azután meglengetett valaki az emeleti ablakban egy lyukas román zászlót (a kitépett címer magyar szabadalom, de akkor ez épp nem számított), később egy tévét is kiállítottak, már tizedszer ismételték a képsort: *A fugit! Dumnezeu e cu noi!* A tömeg minden alkalommal megéltenezte. Szó volt-e arról, hogy jönnek a terroristák ellenünk már akkor este, vagy az csak másnap kezdődött, nem emlékszem pontosan, de azt tudtam, hogy Kisjenőbe egyetlen terrorista sem fog jönni. Más nem történt a főutcán, hát hazamentünk. Volt egy faliújság az orvosi rendelő mellett, annak éppen beverte valaki az üvegét, de nem mi tettük. Ezután a tévét néztük napokig, és hallgattuk a rádiót, anyám közben

főzött. Izgalmas volt a műsor, főleg amikor éjszaka bemondták, hogy meg kell szakítani az adást, mert a berendezések túlforrósodtak, és nem bírják a terhelést. Úgy éreztem, hogy amíg újra lesz adás, bármi megtörténhet, és a magyar tévé is csak ugyanazt tudta mondani, hogy Bukarestben lőnek. Később telefonoztam Marosvásárhelyre Gálfalvi Áginak, hogy mi van? Mondta, hogy lőnek, és forradalom. Nem tudom, azt mondta-e apám, hogy ez is csak olyan lesz, mint '56, nem tudom, hogy vitatkoztam-e vele. Nem olyan lett. Sokat jártunk azokban a napokban templomba, az egyik istentisztelet közben – karácsony volt épp – agyonlőtték Ceaușescut, nagy megnyugvást keltettek velem. Az egyetlen kelet-európai diktátor, aki azt kapta, amit megérdemelt. A hatalmat nyilván csak azok vehették át, akik a közéletben voltak. Nekem egy deka sem kellett belőle, azt akkor is egész pontosan tudtam, és azt is, hogy semmire nem tudnék vele menni. Pár évig akkora káosz volt Romániában, hogy nem is tudok másként gondolni az egészre, mint a szabadság állapotára. Tudom, hogy közben lezajlott a privatizáció, és akinek volt, az átmentette a hatalmát, meg is toldotta javakkal bőven, amit pedig nem tudtak ellopni, azt szétverték, nehogy másé legyen, így tartja a fáma. Akinek nem volt semmije, az továbbra is szegény maradt, azután elkezdte szidni a szabadságot és visszakívánkozott az *átkosba*. Én egyetemista voltam, és bár szinte semmit nem tanítottak az egyetemen, azt olvastam, amit akartam. Most már az én korosztályom betonozza be magát a hatalomba. Ha szétnézek, hogy kiből lett egyetemi tanár a kortársaim közül, fogom a fejemet, vagy csak megadóan mosolygok. Arra viszont kíváncsi vagyok, hogy azok a katonacimboráim, akik '87-88-ban még nyíltan titkosszolgálati munkára készültek, most hol tartanak, egyet sem látok a Facebookon. Remélem, az én életemben nem lesz több forradalom, fiatalnak való dolog az. De ha mégis lesz, akkor majd sétálni viszem a kutyát és lemegyek a vízpartra kacsákat etetni. Megmondom nekik, hogy bolondok vagytok, le fog járni hamarosan a tilalom, ki fognak benneteket lőni. Repüljete, amíg tudtok!

A szerző író, a Látó folyóirat főszerkesztője.

ZSIGMOND ANDREA

Láthatatlan felnőttek között

Tizenegy és fél éves voltam akkor. Téli vakáció volt, és a rendszer rutinjának megfelelően épp egy diáktáborban tartózkodtam. Matektáborban tornáztattuk az agyunkat, Homoródon. Ez volt közel Csíkszeredához, ahol nevelkedtem. Súlycsoportonként (felfogóképesség) különböző csapatokba voltunk osztva. Jó buli volt.

Szerettem ezeket a táborokat: pionírtáborban korábban például Snagovon, Bukarest mellett voltam – Erdélyen kívül a családdal amúgy soha nem jártam. ('89 után már a határt átszelve, Magyarországra jártunk a jó tanulmányi eredmények nyomán, a Balaton menti Zánkára. Vagy máshová Európába: az iskola vitt minket, engem Görögországba, a testvéreimet Belgiumba.)

'89-ig persze Románián belül, ha mozoghattunk: a gyerekeket nem csak hétfőtől szombatig idomították és versenyeztették az egyenlősítő intézményekben, hanem a vakációk alatt is. A munka és a tanulás, a versenyszellem a vérünkkel vált. A szorgos munka örömet okozott: szentül hittük, hogy meglesz a gyümölcse. A másik ember tudás általi leszakadása jó mókának tűnt. Más örömforrást nemigen ismertünk. S talán máig sem.

A táborokban az identitásunk egyéni beavató élmények mentén is formálódott. Megéltük itt az első, szüleink nélkül átvészselendő rázós helyzeteket, az első enyhén erotikus élményeket. Közösségbe integrálódás közben román hatás is ért itt bennünket bőven. Egzotikus élmény volt személyként román gyerekekkel találkozni. A tömbházban, ahol laktam, román srác volt az első szerelmem (andalgás a sötétben, puszi az arcra). Homoródon szintén egy román srác búvölt el – a másság varázsa fogott ki rajtam vajon?

Snagovon tanultam meg, milyen a román leves, vagyis a csorba vagy a lecsó íze, mert ott folyton azt adtak. Megszerettem. Ahogy a mai napig több köretet eszem, mint húst. Megszoktam azokban az időkben, hogy hús csak heti egyszer van. Máskor mindig krumpli. Ma sem tudok jóllakni krumpli nélkül.

Azon a napon Homoródon más volt az étel, amit a kázinban adtak. Gyanúsán finom volt. Talán krumplipüré rántott hússal (akkor!), nem emlékszem, de szokatlanul jól traktáltak bennünket. Nem értettük az ünnepélyes zsiszegést, de éreztünk valami furcsát. A kiszolgáló személyzet meg a tanárok izgatottnak tűntek.

Ment valami az ebédlő tévéjében, amit nem értettünk. Románul volt, persze, de mozgalmasabb, mint máskor. Máskor a képernyőn folyton ro-

mán népzene ment (úgymond „curájzene”), meg népi táncosok körbe-körbe meg az idegeinkre, vagy órákig mutatták, ahogy komolyzenét húz egy hangversenyzenekar, esetleg lengő, érett búzakalászosok között kucsamosolygós Ceaușescu bácsit láthattunk, vagy szintén mosolygós-köpenyes embereket gyárakban, amint szintén őt rajongva körbeveszik. Most valami más volt a tévében. Csoportosulás, hangoskodás, energikus, feszült, gesztikuláló emberek.

A tábort feloszlatták, izgatott telefonálások után a gyerekekért kocsik jöttek, szülők, ismerősök. Engem a szomszéd bácsi vitt haza az autóján, mert az ő kislánya is velem volt Homoródon. Együtt suhantunk haza, a szembejövő autóktól hol féltünk (vajon nem szekusok vagy terroristák-e, akik mindjárt ránk lőnek), hol eufórikusan integettek egymásnak a sofőrök. Talán arról egyeztettek, merre biztonságos az út. Mi, gyerekek nem tudtuk, hogy mélyen szorongjunk vagy ámuldozzunk a gyors és érthetetlen történéseken, mindenesetre fel voltunk mi is ajzva.

Este a szülők elmentek otthonról, egész éjszaka a Tapstérnek nevezett főtéren gyülekeztek. Mindenki. Tüntettek? Nem tudom, mit csinálhattak. Valami olyasmi hozzánk, gyerekekhez is odaszűrődött hírként a lakásba, hogy tömegesen éneklük a magyar és a székely himnuszot. Ez hihetetlennek tűnt, azokban az időkben.

Én meg a húgom addig a szomszédban húztuk meg magunkat, tíz év körüliek voltunk, sosem voltunk még felnőtt felügyelete nélkül. Most először. A szomszéd srác idősebb volt nálunk pár évvel, rábíztak minket. Az ő húga meg mi ketten a tesómmal ugyanabban a nagy ágyban húztuk meg magunkat, a fiú a felnőttet játszotta, vigyázott ránk. Nem aludtunk, ez is szabálytalan volt éjfél után, rohíncsélünk, néztük a tévét, próbáltunk felfogni valamit abból, ami történik. Éreztük, hogy ez valami beavatódás. Egyedül otthon, gyerekek. Egy nagyobb fiú társaságában: ez imponált. Valami történik a felnőttekkel is. Együtt csinálnak valami izgalmasat, valami komolyat. Valami itt most átfordul, kinyílik, dobban.

Nem fordult át, nem nyílt ki teljesen azóta sem. A dobbantást nem követte ugrás. Ugyanazok a gyerekek vagyunk harminc év múltán, láthatatlan felnőttek vesznek körül, akik jobban tudják, mit kell csinálnunk. Ha létezik egyáltalán. Mi pedig tesszük, amit gyerekként tanultunk. Szorgosan versenyzünk, hajtunk a látszólagos biztonságra. Ez adja örömünk.

Nem váltunk felnőtté. Ma sem értjük, mi megy a tévében. Azazhogy ma már nem akarjuk érteni. Pedig most mi vagyunk a felnőttek: nekünk kell tudni, tenni, törni. Kimenni a Tapstérre, és elénekelni közösen azt, amit nem szabad. Ami veszélyes. Hogy legyen egy szabad és felelős közeg, amibe a gyerekeink belenőhetnek. Ahol felnőttek lehetnének. Legalább ők. Vagy sose lesz ilyen? Látható felnőttek nem is léteznek?

A szerző színházi szakíró, szerkesztő, tanársegéd.